

KYMENLAAKSON TEOLLISUUSPERINTEEN KARTOITUS

1. JOHDANTO

1.1. Taustaa ja historiaa

Teollinen perinne ei ole vain osa Kymenlaakson historiaa, elinkeinoja vaan myös osa alueen luonnetta ja identiteettiä. Kymenlaakso muodostaa ehkä Suomen merkittävimmän teollisuusalueen, jossa metsäteollisuuden rooli on leimaa antava. On vaikea kuvitella, minkälaiseksi alueen kehitys olisi muodostunut, jos Kymijoen koskia ei olisi alettu hyödyntää 1800-luvun loppupuolella perustamalla teollisia sahoja ja puuhiomoja sekä selluloosa- ja paperitehtaita.

Vanhat teollisuusympäristöt ja rakennukset ovat tärkeä osa tätä maakunnallista identiteettiä. Teollisuushistoriallisesti arvokkaat kohteet voivat olla hyvin monenlaisia – laajoja tehdasyhdyskuntia asuinrakennuksineen ja jopa kirkkoineen tai äärimmäisessä tapauksessa vain yksittäisiä paikkoja, joissa teollisesta toiminnasta on vielä havaittavissa jälkiä. Teollisuusympäristöjen rikkaus on niiden monikerroksisuus, jossa eri aikakausien tavoitteet, näkemykset ja pyrkimykset ovat näkyvillä. Kymenlaakson puunjalostusteollisuuden suuri vahvuus on myös tehtaiden ja globaalienkin teollisuuskonsernien jatkuva toiminta maakunnassa, mikä sitoo maakunnan ja sen teollisen historian vahvasti nykyaikaan ja suuntaa katseen myös tulevaisuuteen. Samalla teollisuusympäristöissä luodaan uutta historiaa koko ajan.

Historialliset teollisuusympäristöt ja niiden säilyttäminen ovat olleet Suomessa hyvin esillä 1980-luvulta lähtien. Teollisuuden rakennemuutos johti Suomessakin muun Euroopan vanavedessä taantuvien teollisuusalueiden ongelmiin, työttömyyteen ja tyhjentyneisiin teollisuuskiinteistöihin ja asuntoihin. Suomessa teollisuusrakennusten- ja ympäristöjen kunnostus ja tyhjilleen jääneiden tilojen uusikäyttö on ollut vahvasti esillä aina 1990-luvun alusta lähtien. Vanhinta teollista kerrostumaa Suomessa edustavat monet ruukit, joita Suomeen perustettiin 1500-luvun lopulta lähtien. Suurin osa ruukeista on rautaruukkeja, mutta myös lasi- ja kupariruukkeja maastamme löytyy. Rautaruukit sijaitsivat yleensä kaukana asutuskeskuksista, mutta lähellä vesivoimaa ja metsiä. Tyypilliseen rautaruukkiin kuului melkein teollisuuden keskellä olevan ruukinkartanon lisäksi joukko kosken rannalla olevia tuotantorakennuksia - vasarapajoja, hiiliuuneja, maasuuneja, varastoja. Suomen ruukkien kunnostus ja uusien toimintojen etsiminen on ollut hyvin laajamittaista.

Varhainen esimerkki suunnitelmallisesti syntyneestä teollisuusyhdyskunnasta on Forssa, jonne perustettiin ensin puuvillakehräämö 1847 ja kutomo 1854. Teollisuuslaitosten perustajan, A.W. Wahrenin, tavoitteena oli selvästi heti alkuvaiheessa luoda toimiva, suunniteltu teollisuusyhdyskunta, jonka suunnittelijaksi hän pyysi lääninarkkitehti G.T.Chiewitzin. 1900-luvulle tultaessa teollisuusyhdyskuntien rakentamisessa painottuivat sosiaaliset tavoitteet, mikä näkyy erityisesti 1910- ja 1920-lukujen työväenasuntoalueiden suunnittelussa. Pienet, viihtyisät asuintalot puutarhoineen korvasivat suuret asuinrakennukset. Funktionalismi toi 1930-luvulla omat periaatteensa teollisuusalueiden kaavoitukseen. Alvar Aallon Sunila on yksi merkittävimpiä tuon aikakauden kohteita. Sunilassa on nähtävissä funktionalistien muuallakin suosima ympäristönäkökohtien huomioon ottaminen ja tuotantorakennusten ja asuinalueiden korkealuokkainen suunnittelu. 1940- ja 1950-luvulla nämä näkökannat olivat edelleen vallitsevia, niinpä monilla teollisuuspaikkakunnilla rakennettiin viihtyisiä asuinympäristöjä. Tällainen esimerkki on mm. Summan tehtaan asuinalue Petkele.

Varsinainen teollistuminen alkoi Kymenlaaksossa, kuten melkein koko maassa, vasta 1800-luvun lopulla. Vielä silloin saattoi moni teollisuusyritys aloittaa toimintansa asuinrakennuksessa ja vaikka teollisuutta varten saatettiin suunnitella omakin rakennus, se usein noudatti arkkitehtuuriltaan asuinrakennusten periaatteita. Suurteollisuuden synty kuitenkin vaati teollisuusrakennuksilta uusia ominaisuuksia: paloturvallisuutta, voimaa, suuria yhtenäisiä tiloja ja valoa. Suurteollisuus synnytti teollisuusarkkitehtuurin, jossa sovellettiin ensimmäisenä monia tekniikoita ja otettiin käyttöön uusia rakennusaineita. Mullistava keksintö oli 1900-luvun alussa käyttöön otettu rautabetoni, joka vasta mahdollisti suurten, paloturvallisten teollisuustilojen rakentamisen. Massiivista betonia oli käytetty aikaisemmin lattia-, täyte- ja eristemateriaalina jo 1870-luvulla, mutta uusi teollisuusrakentamisen aikakausi alkoi vasta rauditusmenetelmien kehittymisen myötä. Arkkitehti Selim A. Lindqvist oli tietyvästi ensimmäinen, joka käytti vuonna 1899 rautabetonipylväiden kannattamaa suoraa betonilaattaa välipohjarakenteissa Kaukaan lankarullatehtaassa. Rautabetonin käyttö levisi teollisuusrakentamisessa hyvin nopeasti. 1930-luvulla yleistyivät suurten teollisuus-

hallien kattamisessa puiset kaaripalkit erityisesti saha- ja varastorakennuksissa. 1949 käytettiin Pikisaaren sahan kattopalkkeihin ensimmäisen kerran jännitetyjä betonirakenteita, mitkä vaikuttivat teollisuusarkkitehtuurin kehitykseen voimakkaasti.

Eri teollisuudenalojen arkkitehtuurilla on myös erilaisia piirteitä. Kymenlaakso on ollut täynnä sahoja – isoja ja pienempiä, joista suurin osa on hävinnyt joko kokonaan tai osittain tai lopettanut toimintansa. Etenkin näin on tapahtunut historiallisten vesi- ja höyrystahojen suhteen. 1800-luvun vesisahat olivat yleensä ristikkorakenteisia, jolloin rakennetta tukevat juurakot tekivät koko rakennuksesta joustavan. Joustavuus oli hyvin tärkeää, koska suuren vesirattaan liike laittoi rakennuksen kovaan rasitukseen. Yleensä punamullatun saharakennuksen päädyssä oli suuret, moniruutuiset ikkunat, joista sahaustilaan saatiin sahaustuloksen kannalta välttämätön valo. Ruotsinpyhtään ruukissa on säilynyt hyvä esimerkki 1800-luvun lopun saharakennuksesta, josta kuitenkin puuttuu nykyisellään vesiratas.

Suomen ensimmäinen höyrystaha rakennettiin Kestilään vuonna 1859. Vaihtoehdon löytyminen vesivoimalle mahdollisti sahojen perustamisen uusiin paikkoihin. Erityisen innokkaasti höyrystahoja perustettiin Kestilän sahan perustamisen jälkeisinä vuosikymmeninä Kokemäenjoen ja Kymijoen suistoon. Höyrystahat olivat yleensä suurempia kuin vesisahat, mutta vanha juurakkorakenne säilyi. Höyrystahojen oli sahan riskialtis osa palovaaran takia, niinpä se muurattiin savupiippuineen tiilestä. Valaistus oli höyrystahojissa tärkeää, sillä niissä tehtiin jo 1800-luvulla vuorotyötä. Monet sahat ottivatkin jo 1880-luvulla käyttöön sähkövalaistuksen. Höyrystahojen rakennustekniikka pysyi hyvin samanlaisena aina 1900-luvun alkuun asti. Rautabetoni yleistyi kuitenkin hyvin nopeasti sahoissakin.

Suomen ensimmäinen puuhiomo perustettiin 1859 Viipurin maalaiskunnan Kinterinkoskeen. Vaikka sen historia oli lyhyt, niin 1860-luvulla perustettiin jo toiminnaltaan merkittävät puuhiomot Fredrik Idestamin toimesta Tammerkosken ja Nokialle sekä apteekkari G. A. Serlachiuksen toimesta Mänttään. Nämä hiomot ja myöhemmät 1870-luvun puuhiomot – Kyröskoski, Kymintehdas, Inkeroinen ja Kuusankosken tehdas - rakennettiin vielä puusta, mutta toistuvat palot saivat siirtymään tiilirakentamiseen. 1890-luvulla punatiili oli jo korvannut Kuusankosken ja Kymintehtaan puiset rakennukset. Verlan puuhiomo ja pahvi-tehdaskin rakennettiin alkuaan hirsirakenteisiksi, mutta uusittiin tiilisinä heti vuoden 1892 tulipalon jälkeen.

Vasta kuitujen kemiallinen käsittely mahdollisti korkealuokkaisen paperin valmistamisen. Viipurin pitäjän Nurmen kylässä aloitti vuonna 1876 ensimmäinen hyvin vaatimaton natronselluloosatehdas. Valkeakosken natronselluloosatehdas käynnistyi 1880, mutta tulokset paperin laadusta eivät olleet tyydyttäviä, jolloin Valkeakoskella siirryttiin ensimmäisenä Suomessa natriumsulfaatin käyttöön. Sulfaattimenetelmää yleisemmäksi muodostui kuitenkin sulfiittiselluloosamenetelmä, jonka käyttöönotto vuonna 1886 tapahtui samanaikaisesti Nokialla ja Kuusankoskella. 1800-luvun lopulta alkaa Suomen teollisuusrakentamisessa aika, jossa useat arkkitehdit ovat luomassa arkkitehtonisesti korkealuokkaisia teollisuusympäristöjä. Yhtenä hienona esimerkkinä 1900-luvun alkupuolen teollisuusarkkitehtuurista voidaan pitää Bertel Liljeqvistin suunnittelema Kymintehtaan teollisuusalueita ja rakennuksia. 1930-luku oli suomalaiselle puunjalostusteollisuudelle voimakkaan laajentumisen aikaa. Tältä ajalta on mm. W. G. Palmqvistin suunnittelema Myllykosken teollisuusympäristö, jonne hiomo valmistui 1929 ja paperitehdas 1933. Alvar Aalto sai muiden teollisuuskohteiden lisäksi vuonna 1936 laadittavaksi Sunilan sulfaattiselluloosatehtaan ja siihen liittyvän asuntoalueen yleiskaavan sekä suunnitelmat tehdas- ja asuinrakennuksia varten. Sunilan kokonaisuus onkin kansainvälisesti merkittävä funktionalismin muistomerkki.

Voimalaitokset kuuluvat olennaisesti puunjalostuslaitosten yhteyteen. Varhaisimmat vesivoimaa käyttäneet teollisuuslaitokset toimivat vesirattaan tuottamaan voiman avulla. Vesirattaan voima siirrettiin akseleiden ja hihnojen välityksellä koneisiin. Suoraan koneisiin liitetyt vesiturbiinit otettiin käyttöön 1800-luvun puolivälissä, mutta tehoiltaan ne jäivät hyvin vaatimattomiksi, koska jokainen kone tarvitsi oman turbiinin. Vanhin Suomessa säilynyt vesivoimalaitos on tieltävästi Forssan kehräämön voimalaitos vuodelta 1877. 1900-luvun alun voimalaitoksista on säilynyt mm. Klåsarön voimalaitos Pyhtäällä. Klåsarö oli Stockforsin puuhiomon voima-asema, joka rakennettiin vuonna 1909. Voimalaitos on edelleen käytössä. Myös voimalaitosten rakentamiselle on tyypillistä 1900-luvun kolmen ensimmäisen vuosikymmenen aikana, että niiden suunnittelijat olivat hyvin menestyneitä arkkitehteja. Kymenlaaksossa mm. Birger Federley suunnitteli Voikkaan voimalaitoksen, Karl Lindahl Karhulan Korkeakosken voimalaitoksen ja W. G. Palmqvist Anjalankosken Myllykosken voimalaitoksen 1920-luvulla.

Vesivoimalaitosten lisäksi teollisuuden tarvitsemaa energiaa tuottivat myös höyryvoimalaitokset. Suomen voimaloiden arkkitehtuuri on monumentaalista, erityisesti 1920- ja 1930-luvun klassistiset ja funktionalistiset voimalaitokset ovat hyvin vaikuttavia ja useimmiten ne ovat myös hyvin säilyttäneet arkkitehtonisesti yhtenäisen kokonaisvaikutuksen huolimatta mahdollisista laajennuksista.

Teollisuushistoria- ja perinne ovat kuitenkin muutakin kuin rakennuksia ja rakennettuja ympäristöjä. Teollisella perinnöllä tarkoitetaan teollisuusrakennusten- ja ympäristöjen lisäksi mm. koneita, laitteita, työväenasuntoja, liikennehistoriallisia kohteita, työtapoja ja työväen elinoloja, teollisen toiminnan tuotteita, kirjallisia jäämistöjä, asiakirjoja, piirustuksia ja valokuvia.

1.2 Hankkeen synty ja tavoitteet

Kymenlaakson puunjalostusteollisuuden historia on avautunut viimeisinä vuosina laajemmalti myös suuren yleisön tietoisuuteen. Verlan puuhiomon ja pahvitehtaan valinta UNESCO:n maailmanperintökohteeksi joulukuussa 1996 aloitti uuden vaiheen Kymenlaakson teollisuusperinteen historiassa, mutta se on ollut merkityksellinen myös koko Suomelle. Verla on listan ainoa suomalainen teollisuuskohteeksi. Verlan tehdasmuseo on toiminut jo vuodesta 1972 lähtien, mutta valinta UNESCO:n perintökohteeksi on nostanut sen kesäajan kävijämäärän jo yli 20 000 hengen. Verlan lisäksi Kymenlaaksossa on toinen teollisuusmuseo Anjalankoskella vanhassa kartonkitehtaassa. Nykyisin osassa vanhaa tehdassalia toimii Ankkapurhan teollisuusmuseo, jonka ytimen muodostaa alkuperäiselle paikalleen entisöity Suomen vanhin jatkuva-toiminen kartonkikone. Myös Stockforsin vanhan puuhiomon alueen kunnostaminen Pyhtäällä on loppusuoralla ja alue on avautunut yrityksille, kulttuurille ja matkailulle.

Kymenlaaksossa onkin jo kauan keskusteltu mahdollisuuksista hyödyntää alueen teollista perintöä laajemmalti ja samalla nostaa alueen puunjalostusteollisuuteen liittyvän historian tuntemusta ja identiteettiä. Kymenlaakson liiton kotiseutu- ja kulttuuripoliittinen ohjelma vuosille 2000 – 2006 ottaa toimintalinjassa numero 4 (Kulttuuriperinnön kartoitus, vaaliminen ja hyödyntäminen) esille yhtenä hankekokonaisuutena teollisen perinteen kartoituksen, tutkimuksen ja hyödyntämisen. Aihealue on ollut esillä myös maakuntamuseon toimintaohjelmassa ja eri yhteyksissä maakunnassa myös kehittämisseminaarin merkeissä. Kaakkois-Suomen ympäristökeskuksen toimesta tehtiin elokuussa 2001 aloite Kymenlaakson teollisuusperintöhankkeen käynnistämiseksi. Esityksessä painotettiin teollisuusperinnön merkitystä kansallisena voimavarana. Samalla esityksessä todettiin, että eri tahot – liitot, maakuntamuseot, museovirasto, alueen kunnat – ovat laatineet selvityksiä arvokkaista rakennuksista ja kulttuurimaisemista ja myös Kouvolan seudun kuntayhtymä on koontanut Kymijokilaakson kulttuurihistoriallisesti arvokkaat ympäristöt. Varsinaista sektorikohtaista selvitystä teollisuusperinnöstä, rakennuksista ja rakennuskokonaisuuksista ei esityksen laatijan Leena Gunnarin mukaan kuitenkaan ole koottu yksin kansiin Kaakkois-Suomen alueella.

Esityksen seurauksena käynnistettiin kesäkuussa 2002 eri viranomais- ja maakunnallisten kehittämishojen ja yritysten kanssa Kymenlaakson teollisuusperinteen kartoitus-hanke, jota tekemään valittiin Anne Kuvaja (Kuvaja Consulting Oy). Ympäristökeskuksen esityksessä todettiin, että eri tahojen laaja-alainen yhteistyö on asiassa välttämätöntä. Hankkeen pääorganisaattoriksi lähti Kymenlaakson liitto. Koko Kymenlaakson yhteinen hanke, jossa ovat mukana eri tahot, on myös alueen yhteistyön ja aihepiirin kannalta merkittävä asia.

Hankkeen aloitusvaiheessa sovittiin kartoitushankkeen aihealueet:

- alueellisten toimijoiden (liitto, ympäristökeskus, kunnat, jne.) tarpeet / toiveet / tehdyt toimenpiteet puunjalostusteollisuuden kulttuuriperinnön kehittämisessä
- alueelliset alan museot ja muut kohteet / kehittämistarpeet, yhteistyön tarve
- alueen teollisuuden tarpeet / toiveet / näkemykset puunjalostuksen kulttuuriperinnön kehittämiseksi
- jatkotoimenpideohjelman luominen mahdollisille eri osa-alueille

Puunjalostusteollisuuden kiinteistöjen uudelleen käyttö:

- tyhjiällä olevien /uudelleen käytön tarpeessa olevien kiinteistöjen kartoittaminen
- jatkotoimenpidemahdollisuuksien kartoittaminen ja jatkoehdotusten teko

Hankkeen ohjausryhmään valittiin seuraavat tahot:

Kauko Niiranen	Kymenlaakson liitto
Ari Koskinen	Kymenlaakson liitto
Hannu Koverola	Kouvolan seudun kuntayhtymä
Tuija Stam	Kaakkois-Suomen ympäristökeskus
Jussi Lehtinen	Kotkan – Haminan seudun Yrityspalvelu Oy
Eira Karppinen	Maakuntamuseo, Kotkan kaupunki
Timo Lievonen	Maakuntamuseo, Kotkan kaupunki
Aija Pekkinen	Kotkan kaupunki
Anna-Kaarina Kippola	Pyhtään kunta
Eero Niinikoski	UPM Kymmene Oyj
Kari Nurmi	Myllykoski Paper Oy
Aarno Sihvola	Stora Enso Oyj
Reino Uusitalo	Pyroll Oy

Hankkeen aloitusvaiheessa tehtiin rajauksia, joiden mukaan keskitytään Kymenlaakson puunjalostuskoh-teisiin, mutta alueen pienemmät sahat käydään myös läpi pääpiirteissään. Pääkohteiksi valittiin 13 puun-jalostukseen liittyvää kohdetta Kymenlaaksossa. Suurin osa kohteista on edelleen teollisuuskäytössä – monet jopa alkuperäisessä käytössä tuottaen sellua tai paperia. Jotkin kohteet kuten Karhulan teollisuus-puiston alue ovat suuren osan historiastaan muussa teollisessa käytössä kuin puuhun liittyvässä, mutta Karhulankin valtakunnallisesti merkittävä alue on aloittanut teollisen historiansa sahan ja puuhiomon kaut-ta. Osa kohteiden rakennuksista on siirtynyt muuhun teollisuuskäyttöön tai myös muun yritystoiminnan käyttöön. Mukaan otetuista ainoastaan Verla edustaa museokohdetta, jossa sielläkin itse museoalueen ympärillä oleva vanha työväenasuinalue ja Valkealan puolella oleva yhtiön mökkikylä tekevät miljööstä hyvin aktiivisen ja elävän.

Pääkohteiksi valittiin:

- Stora Enso Oyj:n tehtaot Anjalankoskella
- Myllykoski Paper Oy:n tehdasalue Anjalankoskella
- Verlan puuhiomo ja pahvitehdas Jaalassa
- UPM Kymmene Oyj:n Kymintehtaan alue Kuusankoskella
- UPM Kymmene Oyj:n Voikkaan tehtaiden alue Kuusankoskella
- Korkeakosken teollisuusalue Karhulassa, Kotkassa
- Karhulan teollisuuspuisto ja asuinalue Kotkassa
- Sunilan tehdas ja asuinalue Karhulassa, Kotkassa
- UPM Kymmene Oyj:n vanha Hallan sahan alue Kotkassa
- Stora Enso Oyj:n Summan tehdasalue Haminassa
- Stora Enso Oyj:n Kotkan tehdasalue
- UPM Kymmene Oyj:n Hovinsaaren entisen paperitehtaan alue Kotkassa
- Stockforsin vanhan puuhiomon alue Pyhtäällä

Hanke alkoi 3.6.2002 ja päättyi 28.1.2003. Projektin ohjausryhmä on kokoontunut väliraportointikokouk-siin 20.9.2002 ja 13.12.2003. Ensimmäinen väliraportointikokous pidettiin Kymenlaakson liiton tiloissa Karhulassa. Toinen kokous pidettiin Stockforsin Patruunan Pytingissä Pyhtäällä, jolloin Reino Uusitalo esitteli samalla rakennuksen ja koko alueen kunnostusta ja sen etenemistä. Hankkeen loppuraportointi-kokous pidettiin 28.1.2003 Kuusankoskella Kymintehtaan alueella UPM Kymmene Oyj:n vieraana. Hank-keen kokonaiskustannusarvio oli 17000 euroa, josta Kymenlaakson Liitto rahoitti 9000, Myllykoski Paper Oy 2000, Stora Enso Oyj 2000, UPM Kymmene Oyj 2000, Pyroll Oy 500, Pyhtään kunta 500, Kotkan-Haminan seudun seutuvaliokunta 500 ja Kouvolan seudun Kuntayhtymä 500 euroa.

1.3 Loppuraportin tavoitteet

Hankkeessa on haettu alueisiin ja niiden rakennuksiin liittyvää tietoa vieraillemalla eri kohteissa, joissakin useita kertoja ja haastatteleamalla eri tahoja edustavia henkilöitä. Hanketta on koko ajan tehty ja toteutettu läheisessä yhteistyössä omistajatahojen kanssa kuunnellen myös heidän toiveitaan ja odotuksiaan. Lähteinä ovat myös olleet käytettävissä olevat inventoinnit, historia- yms. teokset, tutkimukset ja kartoitukset alueen kulttuurihistoriallisista ja teollisuushistoriallisista ympäristöistä jne.¹ Kohteena olevat tehtaot ympäristöineen muodostavat erittäin laajan ja monipuolisen kokonaisuuden, joten työ on ollut melkoisen aikaa vievää.

Loppuraportin yhtenä perustavoitteena on ollut saattaa samoihin kansiin ajan tasalla olevat tiedot valituista puunjalostusteollisuuden kohteista sekä pienemmistä sahoista. Kyseessä ei ole varsinainen inventointi, mutta kohteita on tarkasteltu melko perusteellisesti mahdollisuuksien mukaan rakennuskohtaisesti, jolloin kustakin rakennuksesta on pyritty mahdollisuuksien mukaan saamaan mukaan joko kaikki tai osa seuraavista tiedoista:

- alkuperäinen käyttötarkoitus
- rakentamisaika
- suunnittelija
- tyylisuunta
- mahdolliset muutostyöt
- nykyinen käyttö, mahdollinen uusi käyttö
- rakennuksen kunto

Loppuraporttiin on myös koottu Kymenlaakson alueelta luettelo vanhoista sahoista sekä muista puunjalostukseen liittyvistä kohteista, joista osasta on jäljellä vain esimerkiksi sahan paikka, joistakin raunioita, mutta osa saattaa olla erittäin hyvin säilyneitä ja myös kunnostettuja kohteita. Ne ovat omalta osaltaan selkeyttämässä kuvaa Kymenlaaksosta sahojen ja puunjalostusteollisuuden merkittävydestä alueen historiassa. Raportin loppuun on laadittu kaksi karttaliitettä, joista ensimmäiseen on merkitty hankkeen 13 pääkohdetta ja toiseen muita pienempiä kohteita Kymenlaaksossa.

Kymenlaakson puunjalostuksen historiaan kuuluviin kohteisiin liittyy suuri määrä aikansa merkittävimpiä arkkitehteja, jotka ovat luoneet joko yksittäisiä rakennuksia, mutta usein saaneet tehtäväkseen myös kokonaisten teollisten yhteisöjen luomisen. Kymenlaakson kohteiden määrälle ja rakennushistorialliselle arvolle on vaikea löytää vertaista muualta Suomesta. Useimmat kohteet ovatkin valtakunnallisesti merkittäviä. Loppuraporttiin onkin laadittu mukaan arkkitehtikooste, jossa on luetteloitu näiden kohteiden suunnittelussa mukana olleet arkkitehdit ja kunkin kohdalla myös heidän suunnittelemansa rakennukset tai rakenteet. Yksi tapa lähestyä alueen teollisuutta on myös arkkitehtien kautta, jolloin Alvar Aallon Kymenlaaksossa tehdyn merkittävän työn rinnalle mm. matkailussa hyödynnettäväksi voidaan nostaa useita muitakin merkittäviä arkkitehteja.

Loppuraportin funktio onkin olla monella tapaa työkalu, jota voidaan jatkossa hyödyntää sekä siihen kootujen tietojen puolesta että siinä esitettyjen toimenpidekokonaisuuksien osalta. Toimenpidekokonaisuudet perustuvat kartoituksen kautta saatuun tietoon ja moniin keskusteluihin eri tahojen kanssa. Toimenpidekokonaisuuksien esittämisessä on lähdetty ajatuksesta, että hanke-esitykset ovat hyvin konkreettisia ja toteuttamiskelpoisia joko heti tai osa myös ajan kanssa. Teollisen perinteen hyödyntäminen ja alueellisen yhteistyön tekeminen monella tasolla sekä maakunnallisesti, kunnallisesti, yrityksissä jne. ei ole aivan helppoa, mutta nyt on varmaan oikea aika lähteä liikkeelle. Toimenpidekokonaisuuksissa mainitaan konkreettisten ehdotusten yhteydessä selviä kohteita – asiasisältö on tällöin sovittu omistajan kanssa.

Kymenlaakson metsäteollisuuteen liittyvää historiaa ja eri teollisuuskohteita voidaan hyödyntää sekä maakunnan, kuntien että teollisuuden imagossa monella tavalla. Mukana olevat alueet historiallisen rakennuskantansa kanssa voivat olla tulevaisuudessa yksi Kymenlaakson merkittävä vetovoimatekijä markkinoitaessa maakuntaa yrityksille, uusille asukkaille ja matkailijoille.

¹ ks. luettelo käytetyistä kirjallisista lähteistä raportin lopussa ennen karttaliitteitä.

Loppuraportissa esitetyt toimenpidekokonaisuudet:

- Teollisuusperinteen tutkimus
 - inventointi
 - muu dokumentointi
 - teollisuuden kuva-arkistot, kartat, piirustukset
 - näyttelyt
- Rakennuskannan korjaustarpeet
 - korjauksen tarpeessa oleva rakennuskanta
 - mahdollinen uudelleen käyttö
- Teollisuushistoriallisesti arvokkaiden ympäristöjen tyhjen tilojen mahdollisuudet
 - teollisuuskäyttö
 - toimistokäyttö
 - urheilu
 - kulttuuri
 - asuminen
 - Kymenlaakson vetovoimaisuuden lisääminen
- Teollisuusperinnön matkailullinen hyödyntäminen
 - teollisuuskohteiden ja alueen eri osien yhteistyön kehittäminen
 - tuotteistaminen ja verkottuminen
 - Kymenlaakso luokkaretki- ja leirikoulukohteena

Oleellista on, että kartoitusvaiheen jälkeen nyt alkaneelle yhteistyölle tulee jatkoa, vaikka se tapahtuisikin vaiheittain. Täten voidaan alueen puunjalostuksen teollisuusperinne muuttaa entistä paremmin myös voimavaraksi, joka palvelee maakuntaa markkinoinnissa ja mainonnassa, mutta on myös hyödynnettävissä alueen yrityksissä, opetuksessa ja matkailussa. Kymenlaakson teollinen perinne ja etenkin tässä hankkeessa painotettu saha- ja puunjalostuksen historia ja nykyaika on se nimittäjä, joka yhdistää koko maakuntaa pohjoisesta etelään. Tällaisen voimavaran hyödyntämisellä on jo valtakunnallista merkitystä.

1.4 Alueellinen toimintaympäristö

Kymenlaakson maakuntaohjelman toimintastrategian tavoitteena on saada maakunnan huolestuttava väestönkehityksen suunta muuttumaan. Tarkoituksena on saada maakunnan väestömäärän lasku pysähtymään vuoteen 2010 mennessä eri toimenpiteillä. Sama huoli ja tavoite löytyy myös sekä pohjoisen että eteläisen Kymenlaakson elinkeinostrategioista ja toimenpiteistä. Kymenlaakso panostaa maakuntaohjelman mukaan osaamispohjan ja rakenteiden kehittämiseen alueellisen kilpailukyvyyn parantamiseksi. Toimenpiteet konkretisoituvat useiden eri alojen osaamiskeskusten ja innovaatio- ja teknologiapuiston perustamiseen. Kymenlaakson perusluonne on sen vahvassa teollisessa perinnössä. Kymenlaaksossa ja sen lähiympäristössä valmistetaan Kotkan – Haminan seudun elinkeinostrategian mukaan 3,5 Mtn sellua ja 6,8 Mtn paperia. Alue kuitenkin kaipaa monipuolisempaa ja työllistävää yritystoimintaa.

Maakunnassa on kaksi mielenkiintoista teollisuusmuseota, Verla ja Ankkapurha, jotka ovat koko maassa ja Verla myös kansainvälisestikin kiinnostavia kohteita. Niiden lisäksi Stockfors on avautunut suurelle yleisölle peruskorjauksen jälkeen. Merimuseon saaminen Kotkaan lisää omalta osaltaan alueen matkailullista vetovoimaa. Kotkan Kantasatamaan sijoitettavan merimuseon yhteydestä myös maakuntamuseon uudet tilat. Tässä yhteydessä olisi mahdollista myös nostaa teollisuusperinne yhä enemmän ja paremmin esille maakuntamuseon toiminnassa. Teollisuusperinne on ollut maakuntamuseon ohjelmassa jo kauan ja siihen on myös paneuduttu niillä resursseilla, jotka ovat olleet käytettävissä. Nyt uusien tilojen myötä pitäisi pystyä resurssimaan enemmän myös teollisuusperinteen tutkimukseen ja myös esillä oloon sekä eteläisessä että pohjoisessa Kymenlaaksossa.

2. TOIMINTASTRATEGIAEHDOTUKSET

Toimintastrategiaehdotuksia ei ole tarkoitettu heti kaikkia toteutettaviksi, vaan eri kokonaisuudet on luotu työkaluksi, jota voidaan priorisoida, muokata ja täydentää tarvittaessa. Tavoitteena on ollut löytää ne keskeiset toiminta-alueet, joiden parissa voidaan konkreettisesti edetä jatkossa. Esityksissä pyritään myös esittämään jokaiseen kokonaisuuteen vastuutaho, jonka tehtävänä on viedä osiota eteenpäin. Vuoden 2003 aikana on tavoitteena, että kukin vastuutaho kutsuu koolle asiaan liittyvät viranomais-, kehittämis- ja omistajatahot työstämään hankekokonaisuuden mahdollista jatkoa ja rahoitusta. Vastuutaho ottaa myös kantaa yhteistyötahojen kanssa hankekokonaisuuden toteuttamismahdollisuuksista ja toteuttamisaikataulusta. Kunkin osa-alueen osalta tehdään tarvittaessa hankesuunnitelma ja rahoitussuunnitelma vuoden 2003 aikana. Kymenlaakson liitto kutsuu eri tahot koolle kaksi kertaa vuoden 2003 aikana antamaan selvitystä osa-alueiden kehittämistyön etenemisestä. Hankkeiden rahoitus on yleensä monesta osasta koostuva palapeli, jossa pääosa rahoituksesta tulee rahana, mutta joissakin tapauksissa myös työpanosta ja palkkakuluja voidaan hyödyntää osarahoituksena. Esitetyt rahoitusmahdollisuudet ovat ehdotuksia tahoista, joiden puoleen rahoitussuunnitelman tekemisen kanssa voi kääntyä ja joiden kanssa rahoitusmahdollisuuksia voi tarkemmin pohtia. Rahoitusmalli täytyy kuitenkin luoda tapauskohtaisesti, koska jokainen tapaus – jopa rakennuskohtaisesti – on niin erilainen. Kymenlaaksossa toteutetuissa rakennusten kunnostushankkeissa rahoitusmalli on yleensä koostunut EU- rahoituksesta, jonka lisäksi rahoittajina ovat saattaneet olla Kymenlaakson liitto, Kaakkois-Suomen ympäristökeskus, alueelliset kehittämisorganisaatiot, kunnat ja omistajataho. Tavoitteena on saada jo vuoden 2003 aikana liikkeelle joku tai joitakin hankekokonaisuuksia ja määrittää kaikkien toimenpidekokonaisuuksien osalta niiden toteuttamisaikataulu ja toteuttamismahdollisuudet. Tavoitteena on myös eri osioiden eteenpäin viemisen kautta löytää ne kohteet ja ne osa-alueet, joiden toteuttaminen on mahdollista ja joiden rahoitus saadaan järjestymään.

2.1 Teollisuusperinteen tutkimus

Alueen teollisuuskohteita on inventoitu jo jossain määrin. Lisää inventointeja on myös vireillä mm. UPM Kymmene Oyj:n omistamissa kohteissa. Jatkossa tarvitaan kuitenkin kaikkien inventointien kokoamista – perusteellisemmin vielä kuin tässä raportissa – yhteen ja inventointien tekoa niiltä osin kuin on tarpeellista.

Samanaikaisesti alueen teollista perintöä pitäisi dokumentoida aktiivisesti mm. valokuvaamalla.

Kymenlaakson maakuntamuseoon tulisi myös perustaa alueen teollisuusvalokuvien arkisto. Maakuntamuseo on jo saanut teollisuuskuvia yhdeltä yhtiöltä, mutta tässä jo tässä vaiheessa tulisi ryhtyä kokoamaan myös muiden yhtiön valokuva-, piirustus- ja kartta-arkistoja, jos ne ovat niistä halukkaita luopumaan. Tämän projektin ajanakin on ollut esillä yhden alueella vaikuttavan yhtiön valokuva-arkiston kohdalo. Tällaisten kuvien paikka täytyy olla omassa maakunnassa. Jotta kuvat eivät kuitenkaan hautautuisi maakunta-arkiston kätköihin, tarvitaan kuitenkin myös niiden käsittelemiseen lisää resursseja. Tässä on kyseessä pitkän tähtäimen suunnittelu, jossa osa toimenpiteistä voidaan tehdä viiden vuoden päästä. Kuva-aineiston kartoituksella voi kuitenkin olla kiire.

Vastuutaho

- Kymenlaakson maakuntamuseo

Yhteistyötahot

- Kaakkois-Suomen ympäristökeskus
- Kouvolan seudun Kuntayhtymä
- Yritykset
- Alueen kunnat
- Muita mahdollisia tahoja mm. Kotkan av-keskus

Toimintaesitys

- Maakuntamuseo tekee yhteistyössä eri tahojen kanssa teollisuusperinteen inventointiin dokumentointiin ja jalostamiseen liittyvän hankesuunnitelman ja rahoitussuunnitelman

Hankkeen osa-alueita voivat olla mm.

- inventointi ja dokumentointi, jota varten palkataan ammattitaitoinen henkilö vuodeksi
- kootun tiedon julkaiseminen esim. painettuna kohdekohtaisena sarjana
- tutkitaan samalla mahdollisuutta tämän projektiraportin hyödyntämistä painettuna ja kuvilla varustettuna versiona, joka olisi mm. kaikkien alueen matkailutahojen käytössä
- teollisuuden valokuva-arkistojen digitointi, tallennus ja vieni internetiin (vrt. Kartta 2000 –hanke, jossa Kymenlaakson historiallista kartta-aineistoa on viety internetiin), osa hankkeesta voidaan toteuttaa esim. Kotkan av-keskuksen kanssa, mutta lisäksi tarvitaan ammattitaitoista henkilöä käymään kuva-, kartta- ja piirustusmateriaali läpi
- teollisuusperinteeseen liittyvien näyttelyiden suunnittelu, mm. valokuvanäytteilyitä

Rahoitusmahdollisuudet

- käydään läpi erilaiset rahoitusmahdollisuudet: EU- rahoitus, kunnat, yritykset, Kymenlaakson liitto, Kaakkois-Suomen ympäristökeskus, museon oma rahoitus mahdollisesti työpanoksen muodossa

2.2 Rakennuskannan korjaustarpeet

Hankkeessa mukana olevien kohteiden kiinteistöt ovat yleensä erittäin hyvässä kunnossa. Monet teollisuusympäristöistä ovat hyvin tärkeitä omistajatahoille, jotka ovat paljon panostaneet rakennuskantansa kunnossa pitämiseen. Tarkastelussa mukana olleista kohteista löytyy kuitenkin useitakin kohteita, jotka on seuraavassa lueteltu. Kohteita ei ole arvotettu mitenkään, sillä niiden korjaus- tai muut tarpeet ovat hyvin erilaisia. Kohteissa on muutakin kunnostettavaa rakennuskantaa, mutta niiden osalta omistajatahot ovat tehneet tai tekemässä jo suunnitelmia, joten niitä ei ole mukana seuraavassa toimenpidekohdeluettelossa.

Pahvikuivaamo, Kymintehdas, Kuusankoski

- punatiilinen vuonna 1886 rakennettu pahvikuivaamo on alueen vanhin rakennus, ja kuuluu sekä historiallisesti että maisemallisesti olennaisena ja merkittävänä osana Kymintehtaan alueeseen
- rakennuksen on suunnitellut Herman Lindell
- rakennuksen omistaa Finnish Chemicals Oy
- rakennuksen katto vuotaa, vaikka rakennuksen muu kunto on vielä melko hyvä, niin mahdollisen uuden käytön takia rakennuksen kunto pitää tarkastaa, myös sisätilat vaativat kunnostusta
- rakennus on tyhjillään ja kylmillään
- rakennuksessa on ollut kemian teollisuutta, joten sen käyttömahdollisuudet tulisi tutkia

Toimenpide-esitys

- kartoitetaan rakennuksen pikaisesti tarvitsema korjaustarve ja laaditaan kustannusarvio
- toteutetaan korjaus
- kartoitetaan rakennuksen uudelleen käytön mahdollisuudet – minkälaista teollisuuskäyttöä rakennukseen voisi sijoittaa
- luodaan tarvittaessa alustava toimenpidesuunnitelma ja laaditaan kustannusarvio sisätilojen tarvitsemasta kunnostuksesta mahdollisen uuden toiminnan myötä

Vastuutaho

- Kouvolan seudun Kuntayhtymä

Yhteistyötahot

- Kymenlaakson museo
- Kaakkois-Suomen ympäristökeskus
- omistaja
- Museovirasto

Rahoitus-
mahdollisuudet

- käydään läpi erilaiset rahoitusmahdollisuudet: EU- rahoitus, omistaja, Kymenlaakson liitto, Kaakkois-Suomen ympäristökeskus, Kouvola seudun Kuntayhtymä

Kymintehtaan korjaustarpeet ja käyttömahdollisuudet

- Kymintehtaan tilat on suurelta osin vuokrattu ulkopuoliseen käyttöön, mutta omistaja on edelleen UPM Kymmene Oyj
- Kymintehtaan alue koostuu monista eri aikakausien rakennuksista, joista vanhimmat ovat 1800-luvulta ja edustavat Kymenlaakson vanhinta teollista rakentamista
- vaikka alueen rakennusten kunto on tällä hetkellä kohtalaisen hyvä, olisi tarpeellista tehdä tutkimus koko alueen rakennusten tilasta ja arvio siitä, mitä niiden kunnolle tulee tapahtumaan seuraavan 10 vuoden aikana
- tutkimuksella voitaisiin ehkäistä isompien yllättävien ongelmien esille tulo seuraavan 10 vuoden aikana
- samalla voidaan tarvittaessa kartoittaa rakennusten mahdollisia uusia käyttötarkoituksia

Toimenpide-esitys

- teetetään Kymintehtaalle 10 vuoden ennakkoiva suunnitelma rakennusten kunnan ylläpitämiseksi ja teollisuus- ja kulttuurihistoriallisesti erittäin arvokkaan alueen säilymisen takaamiseksi

Vastuutaho

- Kouvolan seudun Kuntayhtymä

Yhteistyötahot

- Kymenlaakson maakuntamuseo, Kaakkois-Suomen ympäristökeskus, omistaja, Kuusankosken kaupunki, mahd. Teknillinen Korkeakoulu

Rahoitus-
mahdollisuudet

- käydään läpi erilaiset rahoitusmahdollisuudet: EU- rahoitus, omistaja, Kymenlaakson liitto, Kaakkois-Suomen ympäristökeskus, Kouvola seudun Kuntayhtymä
- työ voidaan teettää myös opinnäytteenä, esim. Teknillisen Korkeakoulun diplomityönä (vrt. Sunila Oy:n teettämä selvitys Sunilan tehtaasta, rakennusten kunnosta ja säilyttämisestä)

Hovinsaaren entinen paperitehdas, Kotka

- Hovinsaaren entisen paperitehtaan alue koostuu useista teollisuusrakennuksista ja muutamista asuinrakennuksista, joista vanhimmat ovat 1900-luvun alusta
- alueen omistaa UPM Kymmene Oyj ja aluetta hoitaa UPM Kymmene Kiinteistöt Oy
- rakennusten tiloja vuokrataan yrityksille ja uudempi rakennuskanta onkin melko hyvin vuokrattuna

- ongelmana on vanhin rakennuskanta: vanha paperitehdas (1906-34), sähköverstaas (1906), vanha korjaamo (1908), kaksi puista asuinrakennusta (1910-1920-luku)
- johtajan asuntona ollut jugend-rakennus, Satulinna, on vain pienen peruskorjauksen tarpeessa, mutta myös ilman merkittävää käyttöä
- kaikki rakennukset korjauksittain, vanhan paperitehtaan kaarihallit ovat pääosin tyhjiillään, koska sisätilat vaativat myös muutostöitä, jotta ne voitaisiin ottaa käyttöön

Toimenpide-esitys

- alue muodostaa jo tällä hetkellä elävän ja yhtenäisen teollisuuskokonaisuuden aivan Kotkan keskustan kupeessa - suurin osa uudemmasta rakennuskannasta on vuokrattuna eri yrittäjille
- alueen koko vanha rakennuskannan korjaamisella ja uusien käyttömahdollisuuksien etsimisellä Hovinsaaren alueesta voitaisiin luoda Kotkaan uusi, merkittävä ja erilaisia yrityksiä houkutteleva historiallinen teollisuusympäristö
- vanhan paperitehtaan kiinteistöjä voi mahdollisesti hyödyntää esim. teolliseen käyttöön, urheiluun, kulttuuriin jne. Samoin vanhat puiset asuinrakennukset sopivat korjattuina hyvin pienimuotoiseen yritystoimintaan ja käsityöläisten tiloiksi. Jugend- rakennus Satulinnessa on jäljellä alkuperäisiä jugend- ja muita uuneja, rakennus sopii hyvin monenlaiseen edustavaan yrityskäyttöön
- Vanhan paperitehtaassa on rautabetonirakenne, mikä oli 1900-luvun alussa uusi tekniikka. Hovinsaaren paperitehtaan korjauksesta voitaisiin luoda betonirakentamisen referenssikohde, jossa viedään käytäntöön betonikorjaamisen tietotaitoa
- kartoitetaan alueen rakennusten käyttömahdollisuudet, Kotkan seudun erilaiset tilatarpeet ja laaditaan käyttösuunnitelma alueen rakennuskannalle
- luodaan yhteistyössä alueellisten betonialan tutkimusyksiköiden kanssa betonikorjaamisen ohjelma paperitehtaan rakennuksille
- linkitetään hanke Kotkan – Haminan seudun Yrityspalvelut Oy:n Build Polis-hankkeeseen
- laaditaan kustannus – ja rahoitussuunnitelma
- toteutetaan korjaustyö ja hyödynnetään betonikorjaamisen referenssikohteen statusta kohteen, Kotkan ja alueen betonikorjaamisen osaamisen markkinoinnissa

Vastuutaho

- Kotkan – Haminan seudun Yrityspalvelu Oy

Yhteistyötahot

- Kymenlaakson maakuntamuseo, Kaakkois-Suomen ympäristökeskus, Kotkan kaupunki, CT- Centre, Kymenlaakson Ammattikorkeakoulu, mahdollisesti Helsingin TKK, omistaja

Rahoitusmahdollisuudet

- käydään läpi erilaiset rahoitusmahdollisuudet: EU- rahoitus, omistaja, Kymenlaakson liitto, Kaakkois-Suomen ympäristökeskus, Kotkan kaupunki, Kotkan – Haminan seudun Yrityspalvelu Oy
- hanke voidaan toteuttaa osittain myös oppilastyönä

Glaubersuolavarasto, Sunilan sellutehdas

- Alvar Aallon 1950-luvulla suunnittelema glaubersuolavarasto sijaitsee tehdasalueen keskellä
- rakennus on huonossa kunnossa ja lähes käyttämättömänä
- rakennus on kylmä varasto, jonka käyttö muuhun tarkoitukseen on vaikeaa

- rakennus myös sijaitsee alueen keskellä, joten sitä ei voi vuokrata ulkopuoliseen käyttöön
 - rakennus on kuitenkin olennainen osa Aallon Sunilaan luomaa tehdaskokonaisuutta ja sen korjaaminen olisi tärkeää
- Toimenpide-esitys
- rakennuksen mahdollisuudet eri käyttötarkoituksiin tutkitaan omistajan kanssa
 - luodaan yhteistyössä eri tahojen ja Hovinsaaren entisen paperitehtaan rakennusten kanssa kohteesta betonikorjaamisen referenssikohde, jolle laaditaan korjaussuunnitelma, kustannusarvio ja rahoitussuunnitelma
 - toteutetaan korjaus eri yhteistyötahojen kanssa
- Vastuutaho
- Kotkan –Haminan seudun Yrityspalvelu Oy
- Yhteistyökumppanit
- Kymenlaakson maakuntamuseo, Kaakkois-Suomen ympäristökeskus, Kotkan kaupunki, CT- Centre, Kymenlaakson Ammattikorkeakoulu, mahdollisesti Helsingin TKK, omistaja, Pro Sunila ry
- Rahoitusmahdollisuudet
- käydään läpi erilaiset rahoitusmahdollisuudet: EU- rahoitus, omistaja, Kymenlaakson liitto, Kaakkois-Suomen ympäristökeskus, Kotkan kaupunki, Kotkan –Haminan seudun Yrityspalvelu Oy
 - hanke voidaan osittain toteuttaa myös oppilastyönä

Valliniemen sauna ja pesutupa, nk. ”Aallon maja”

- rakennettu 1937, rakennusta laajennettiin 1953
 - rakennus on Alvar Aallon suunnittelema
 - erillisessä siivessä on ollut postitoimisto, joka on purettu 1986
 - rakennus on tyhjillään ja osittain huonokuntoinen
 - kesäisin siellä on ollut taidenäyttelyitä ja kahvilatoimintaa Pro Sunila-Yhdistyksen puolesta
 - rakennus on Kapiteelin omistuksessa, Kapiteeli haluaa luopua rakennuksesta
 - rakennus tarvitsee uutta käyttöä ja käyttötarpeen mukaisen korjauksen
- Toimenpide-esitys
- käyttösuunnitelmaehdotusten laadinta
 - yhteistyökumppaneiden/ mahd. uusien omistajien hankinta
 - korjaussuunnitelma ja kustannusarvion sekä rahoitussuunnitelman laadinta, kun sopiva käyttötarkoitus on löytynyt
 - kunnostuksen toteuttaminen
- Vastuutaho
- Pro Sunila ry / Rurik Wasastjerna
- Yhteistyötahot
- Kymenlaakson museo, Kaakkois-Suomen ympäristökeskus, Kotkan kaupunki, omistaja, Kymenlaakson Ammattikorkeakoulu, museovirasto
- Rahoitusmahdollisuudet
- käydään läpi erilaiset rahoitusmahdollisuudet: EU- rahoitus, omistaja, Kymenlaakson liitto, Kaakkois-Suomen ympäristökeskus, Kotkan kaupunki, Kotkan –Haminan seudun Yrityspalvelu Oy
 - hanke voidaan osittain toteuttaa myös oppilastyönä

Valliniemen lämpökeskus, autotalli ja paloasema, Sunila

- rakennus on vuodelta 1937 ja Alvar Aallon suunnittelema
- rakennus on osittain ollut tyhjiällä, osittain vuokrakäytössä
- rakennus on yksityisomistuksessa
- rakennus tarvitsee käyttösuunnitelman ja sen mukaisen korjaussuunnitelman-
rakennuksen kohtalo on tällä hetkellä avoin, rakennus on tulossa myyntiin lähi-
aikoina

Toimenpide-esitys

- aktiivinen toiminta ja tilanteen seuraaminen, jotta rakennukselle saadaan sen
tulevaisuuden kannalta oikeanlainen omistaja
- erilaisten yhteistyötahojen kanssa rakennuksen käyttösuunnitelman laadinta
tarvittaessa
- jatkossa myös tarvittaessa korjaussuunnitelman, kustannusarvion ja rahoitus-
suunnitelman laadinta

Vastuutaho

- Pro Sunila ry / Rurik Wasastjerna

Yhteistyötahot

- Kymenlaakson museo, Kaakkois-Suomen ympäristökeskus, Kotkan kaupunki,
Museovirasto

Rahoitus-
mahdollisuudet

- käydään läpi erilaiset rahoitusmahdollisuudet: EU- rahoitus, omistaja, Kymen-
laakson liitto, Kaakkois-Suomen ympäristökeskus, Kotkan kaupunki

Pirtti, Sunila

- 1890-luvulta oleva klassistinen puurakennus, johon Aalto teki 1940-luvulla laa-
jennus- ja muutossuunnitelmat
- rakennus on vielä Sunila Oy:n omistuksessa, mutta yhtiö aikoo luopua raken-
nuksesta
- rakennus on harrastustoimintakäytössä
- rakennus on melko huonossa kunnossa ja katot vuotavat
- paikallinen urheiluseura, Sunilan Sisun, on kiinnostunut rakennuksen hankin-
nasta omistukseensa
- Pro Sunila ry on kartoittamassa rakennuksen käyttö- ja kunnostusmahdolli-
suuksia ja rahoitusmahdollisuuksia

Toimenpide-esitys

- rakennukselle laaditaan käyttö- ja kunnostussuunnitelma
- rakennus kunnostetaan

Vastuutaho

- Pro Sunila ry / Rurik Wasastjerna

Yhteistyötahot

- omistaja, Sunilan Sisun, eri viranomaistahot

Rahoitus-
mahdollisuudet

- yhteistyössä eri tahojen kanssa etsitään sopivia rahoituskanavia
- osa työstä voidaan toteuttaa oppilastyönä
- myös talkootyötä voidaan hyödyntää tarvittaessa

Vanha osuuskauppa, Sunila

- osuuskauppafunktionalismia edustava puinen rakennus Sunilassa ns. Aallon majaa vastapäätä
 - yksityisomistuksessa yrittäjällä, joka pitää sitä kylmänä varastotilana mm. marjoille
 - rakennus on erittäin huonossa kunnossa ja omistaja on saanut kaupungilta jouseita korjauskehotuksia
 - rakennus on olennainen osa Sunilan miljööä ja on säilyttämisen arvoinen
 - rakennuksen omistajalla ei ole resursseja rakennuksen korjaamiseen
- Toimenpide-esitys
- eri viranomaistahojen kanssa käydään läpi mahdolliset avustukset, jotka voisivat olla käytettävissä ja laaditaan korjaussuunnitelma
 - korjataan rakennus ainakin niin, että sen säilyminen on taattu
- Vastuutaho
- Pro Sunila ry / Rurik Wasastjerna
- Rahoitusmahdollisuudet
- eri viranomaistahojen kanssa käydään läpi mahdolliset avustukset, jotka voisivat olla käytettävissä
 - osa työstä voitaisiin toteuttaa oppilastyönä

Vanha voimalaitos, Korkeakoski

- Korkeakosken alueen vesivoimalaitos vuodelta 1906
 - rakennukselle ei ole käyttöä
 - rakennuksen omistaa Graninge Oy
 - rakennus on tärkeä osa Korkeakosken teollisuusmiljöötä
 - rakennusta on jonkin verran kunnostettu, mutta se tarvitsee perusteellisempaa korjausta
 - rakennukselle pitäisi löytää myös sopivaa käyttöä
- Toimenpide-esitys
- rakennusta sijaitsee joen länsipuolella, jolloin sitä voitaisiin hyödyntää matkailullisesti Korkeakosken kalastuskohteen yhteydessä
 - tutkitaan rakennuksen käyttömahdollisuudet ja sen hyödyntämismahdollisuudet kalastuskohteen yhtenä osana
 - laaditaan kunnostussuunnitelma ja rahoitussuunnitelma
 - linkitetään hanke Kotka Lentoon- hankkeeseen
 - kunnostetaan rakennus sen uuden käyttötarkoituksen tarvitsemalla tavalla
- Vastuutaho
- Kotkan – Haminan seudun Yrityspalvelu Oy
- Yhteistyötahot
- Kotkan kaupunki, omistaja, Kymenlaakson museo, Kaakkois-Suomen ympäristökeskus
- Rahoitusmahdollisuudet
- tutkitaan hankkeen rahoittamismahdollisuudet – EU- tuki, Kotkan kaupunki, omistaja, Kotkan – Haminan seudun Yrityspalvelu Oy

Karhulan teollisuuspuisto, Kotka

- Karhulan teollisuuspuistossa suunnitellaan ja tehdään parhaillaan mittavia töitä William Ruthinkadun kokonaisuuden kanssa
- kunnostuksen tarpeessa ja tyhjillään ovat kuitenkin:
- iso hokko navettarakennus 1900-luvun alkupuolelta. Rakennuksessa on tällä hetkellä pienimuotoista yritystoimintaa ja tenniskenttä. Rakennus sopii hyvin pieneneen teollisuustoimintaan. Rakennus on kunnostuksen tarpeessa mahdollisen käyttötarkoituksen mukaisesti, mutta ei muuten ole erityisen huonossa kunnossa.
- funktionalismia edustava vanha vesilaitos 1930-luvulta on tyhjillään ja käyttöä vailla. Suurehko rakennus sopii mahdollisesti teollisuuskäyttöön, mutta vaatii käyttöä varten kunnostuksen. Rakennus vaatii myös muuta kunnostusta, mm. katto vuotaa.
- punainen, puurakenteinen työväenasunto Hovin alueella on tyhjillään ja kylmillään. Rakennuksessa ei mukavuuksia. Rakennus tarvitsee sopivan käyttötarkoituksen ja sen mukaisen kunnostuksen.
- rakennukset eivät ole erittäin huonossa kunnossa, mutta kuitenkin kunnostaminen on edellytys niiden uudelle käytölle
- vesilaitosrakennuksen tasakatto myös vuotaa
- rakennukset kuuluvat Karhulanniemen mittavaan, historialliseen teollisuuskokonaisuuteen, joten niiden säilyminen on perusteltua

Toimenpide-esitys

- tutkitaan rakennusten käyttömahdollisuudet
- tutkitaan rakennusten korjaustarve ja laaditaan korjaussuunnitelma kaksivaiheisesti: pikaiset korjaustarpeet ja mahdolliset käytön myötä tulevat korjaustarpeet
- laaditaan kustannusarvio ja rahoitussuunnitelma niiltä osin kuin niitä tarvitaan

Vastuutaho

- Kotkan – Haminan seudun Yrityspalvelu Oy

Yhteistyötahot

- Ahlström Karhulan Palvelut Oy, Kymenlaakson maakuntamuseo, Kaakkois-Suomen ympäristökeskus

Rahoitusmahdollisuudet

- tutkitaan eri rahoitusmahdollisuudet – EU- tuki ja muut mahdolliset rahoitukset

Verlan teollisuusmuseo, Jaala

- maailmanperintökohteena oleva tehdasmuseo
- omistaja UPM Kymmene Oy
- tehdasmuseosta puuttuvat murto- ja palohälytínjärjestelmät
- museoalue on erityisen herkkä ilkvallalle ja tulipalo alueella voisi olla hyvin tuhoisa

Toimenpide-esitys

- tehdään kartoitus pystytäänkö tällaista oleellista ja mittavaa investointia rahoittamaan julkisilla varoilla
- kartoitus myös em. .laitteiden toimittajien keskuudessa yhteistyöhalukkuudesta

Vastuutaho

- UPM Kymmene Oy/Eero Niinikoski, yhteistyötahoina tarvittaessa Kymenlaakson museo, Kouvolan seudun Kuntayhtymä, Kaakkois-Suomen ympäristökeskus

Näiden lisäksi alueen kohteista löytyy korjauksen tarpeessa olevia kiinteistöjä, jotka on kuitenkin tästä kohteesta jätetty pois, koska niiden tilanne on yleensä ollut jo käsittelyssä. Tällainen on mm. Karhulan teollisuuspuisto, jonka William Ruthinkadun rakennusten kunnostus- ja kehittämishanke on hyvässä vauhdissa. Alueen rakennuskannasta onkin mukana vain muutama William Ruthinkadun ulkopuolella oleva korjausta ja uutta toimintaa vaativa rakennus. Pyhtäällä on hyvin perusteellisesti kunnostettu Stockforsin vanha puuhiomon alue. Aluetta hyödynnetään jo nyt matkailullisesti ja alueen rakennuskantaa vuokrataan yrityksille. Joissain kohteissa ja kiinteistöissä omistajalla on käynnissä omia suunnitelmia rakennuskannan osalta, joten silloin niitä ei ole otettu mukaan.

2.3 Teollisuushistoriallisesti arvokkaiden ympäristöjen tyhjien tilojen mahdollisuudet

Kymenlaakson historialliset teollisuusympäristöt muodostavat hienot puitteet muullekin yritystoiminnalle. Vaikka alueen teollisuus edelleen tarvitsee suurimman osan rakennuksistaan, on kuitenkin alueelta löydettävissä melkoinen määrä hyvin erityyppistä teollisuus- tai toimistotilaa. Osa tiloista on suoraan sellaisenaan käyttöön otettavissa, osa tiloista vaatii kunnostusta ennen käyttöä. Tyhjiillään olevat joko suoraan vuokrauskelpoiset tai korjauksen jälkeen vuokrauskelpoiset tilat muodostavat Kymenlaaksossa hyvin potentiaalisen kohteen eri yritysten tarpeisiin. Ongelmana on kuitenkin ollut, että kaikista tiloista ei ole ollut tietoa helposti löydettävissä, vaan niitä on täytynyt erikseen selvittää. Alueella on myös suurempia teollisuuskohteita, joiden tiloja jo aktiivisesti markkinoidaan ulkopuolisille yrityksille.

Kymenlaakson vanhojen teollisuusmiljöiden yhteydessä olevien tilojen edut:

- sijainti historiallisessa teollisuusympäristössä antaa lisäarvoa sinne sijoittuvalle yritykselle
- toimivan suurteollisuuden läheisyys, mahdollisuus erilaisten alihankinta- ja yhteistyösuhteiden luomiseen
- sijainti vain 2 tunnin ajomatkan päässä pääkaupunkiseudulta
- pääkaupunkiseutuun verrattuna hyvin edulliset tilavuokrat
- Kymenlaaksossa on tarjolla edullisia asuntoja ja asuinkiinteistöjä
- Venäjän markkinoiden läheisyys, logistisesti hyvä sijainti
- osa tiloista sopii myös kulttuuri- ja matkailukäyttöön

Vanhalta teollisuudelta tyhjilleen jääneitä tiloja on menestyksekkäästi kunnostettu maailmalla ja myös Kymenlaaksossa uusiin tarkoituksiin. Vanhat rakennukset ja niihin liittyvät historialliset ympäristöt luovat jo sellaisenaan hienot puitteet yritystoiminnalle. Tämä olisi nyt myös Kymenlaakson markkinoinnissa hyödynnettävissä, sillä hienoissa ympäristöissä olevien tilojen lisäksi maakunnasta löytyy asuinrakennuksia ja asuntoja kohtuullisella hinnalla. Samalla maakunnan teollisuus tarjoaa monille yrityksille mahdollisuuden erilaisten yhteistyö- ja alihankintasuhteiden luomiseen.

Historiallisten teollisuusympäristöjen korjaus ja tilojen markkinointi uusille yrittäjille voi samalla tuoda uusia asukkaita maakuntaan. Lisäksi se voi tehokkaasti piristää oman kunnan muutakin kehittymistä ja kansalaisten aktiiviteettia. Esimerkiksi Pyhtään Stockforsin kunnostaminen ja kehittyminen heijastuu Pyhtään kirkonkylään, koko kuntaan ja maakuntaankin. Pyhtään kirkonkylä voisikin saada asukkaiden taholta jatkokehittämiskimmokkeen, jolla myös kirkonkylää pyrittäisiin kehittämään ja aktivoimaan eri hankkeiden kautta.

Teollisuustilat sopivat hyvin monenlaiseen käyttöön – kyse on usein enemmänkin paikallisesta tarpeesta ja rahoitusmahdollisuuksista kuin käyttömahdollisuuksien puutteesta. Sama tila voi hyvinkin sopia sekä teollisuuden käyttöön, kulttuurikäyttöön että urheilukäyttöön. Oleellista onkin löytää kullekin rakennukselle sopiva käyttötarkoitus ja tarve ja luoda sen jälkeen sille korjaussuunnitelma. Osa teollisuusrakennuksista sopii jopa asunnoiksi. Tämän kartoituksen kohteissa ei kuitenkaan ollut yhtään teollisuuskiinteistöä, jota olisi järkevä muuttaa asuinkäyttöön. Sen sijaan mukana on muutama asuinkäytössä oleva puurakennus, jotka voisivat jatkossa kunnostettuina sopia pienimuotoiseen yrityskäyttöön toimistotiloiksi ja käsityöläisten tiloiksi. Tässä hankkeessa ei ole kuitenkaan lähdetty hakemaan kovin pitkälle vietyjä uudelleenkäyttö- ratkaisuja, koska niiden lähtökohta on kuitenkin myös paikallisissa ja alueellisissa tarpeissa, jotka täytyy kartoittaa jatkossa tapauskohtaisesti.

Kymenlaakson yrityskäyttöön sopivat tyhjiillään olevat tilat:

Stora Enso Oyj:n Inkeröisten kartonkitehdas

Kartonkitehtaan vanha toimistorakennus

- kartonkitehtaan 1940-luvulla valmistuneessa konttorirakennuksessa 300 m² toimistotilaa
- rakennus on Aallon toimiston suunnittelema, historiallisessa vanhan kartonkitehtaan miljöössä
- tilat vaativat kunnostuksen
-
- tilaa vuokraa Stora Enso Oyj:n Anjalankosken tehtaasta

Stora Enso Oyj:n Summan tehdas

Huoltorakennuksen alakerta

- Petkeleen asuntoalueen huoltorakennuksen alakerrassa vuokrattavana n. 100 m²
- tilassa ollut kauppaliike, mutta soveltuu muuhunkin toimintaan
- rakennus on Alvar Aallon suunnittelema 1950-luvulla
- tila vaatii sisältä kunnostuksen
-
- tilaa vuokraa Stora Enso Oyj:n Summan tehdas

Karhulan Teollisuuspuisto, Kotka

William Ruthinkadun rakennukset

- kadun rakennuksia kunnostetaan tai on kunnostettu jo toimisto- ja työtiloiksi yrityksille
- katu muodostaa kulttuurihistoriallisesti ja teollisuushistoriallisesti merkittävän puurakennuskokonaisuuden muutenkin merkittävässä teollisuushistoriallisessa kohteessa
- kunnostettavat tai jo kunnostetut tilat ovat punaisiksi maalatuissa entisissä, idyllisissä puurakennuksissa
- tiloihin etsitään tai tullaan etsimään yrityksiä, jotka voivat toimia alueen yritysten kanssa yhteistyössä

Navettarakennus varsinaisen tehdasalueen ulkopuolella

- 1900-luvun alkupuolelta oleva iso navetta vaatii uuden käyttötarkoituksen mukaisen kunnostuksen
- soveltuu teollisuuskäyttöön, pienyritystoimintaan
- rakennuksella on hyvä sijainti vilkkaan Jumalniemen menevän tien varrella

Vesilaitosrakennus 1930-luvulta

- suurehko edustaa funktionalismia ja sopii teollisuustilaksi
- tyhjiillään ja vaatii kunnostuksen sekä sisätilojen että mm. katon osalta
-
- tiloja vuokraa Ahlström Karhulan Palvelut Oy

Hovinsaaren entinen paperitehdas, Kotka

- Hovinsaaren kokonaisuus mahdollistaa monenlaisen lisätilan yritystoiminnalle, mutta vanhimmat tilat vaativat mittavamman korjauksen ennen käyttöönottoa

Toimistorakennus

- 1970-luvulta olevassa toimistorakennuksessa on vuokrattavana n. 400 m² toimistotilaa

Satulinna, entinen johtajan asunto

- entisessä johtajan asunnossa, Satulinnassa, joka edustaa jugendia, on vuokrattavana joko koko kiinteistö, n. 650 m², tai pelkästään yläkerta, joka on n. 160 m²

Teollisuustilaa

- myös jonkin verran teollisuus- ja korjaamotilaa vuokrattavana mm. vanhassa verstaarakennuksessa
- tiloja vuokraa UPM Kymmene Kiinteistöt

Stockforsin vanhan puuhiomon alue, Pyhtää

- Stockforsin vanha puuhiomon alue on kunnostettu hyvin perusteellisesti viime vuosina
- alue on teollisuushistoriallisesti tärkeä kohde Kymenlaaksossa
- alueella on paljon erilaisia kiinteistöjä ja niissä monenlaisia tiloja erilaisille yrityksille
- alueella on myös matkailu- ja kulttuuritoimintaa

Lämpövoimala

- vapaana, sopii pienyritystilaksi
- punatiili, 600 m², rakennettu 1920
- tila voidaan jakaa, esim. käsityöammatinharjoittajille.
- käytetty taidenäyttelytilana

Paja, korjaamo, valimo

- vapaana, soveltuu yritystoimintaan n. 150 m²
- sijainti lämpövoimarakennuksessa
- ahjo käyttökunnossa

Hiomo

- vapaana, soveltuu esim. metalliyrityksille
- rakennettu 50-luvulla
- betonirakenteinen
- korkeata teollisuustilaa, raananostin
- konttoritiloja toisessa kerroksessa
- iso-ovinen ja valoisa tilaa yht. n. 1000 m²
- rakennuksessa väestösuoja

Sihti- ja lajitteluhuone

- vapaana, paljon erilaisia tiloja esim. elämysyrittäjille
- hiokemassan käsittelytiloja, massasäiliöitä
- tilat ovat alkuperäisessä kunnossa
- taidenäyttelyitä v. 2002-2003

Vesivoimalan tilat

- vapaana, korkeita tiloja elämysmatkailuun
- rakennusvuosi 1900
- tiloissa ollut 3 turbiinia
- vesialtaat alakerrassa, josta yhteys Kymijokeen
- sähköjakohuoneessa generaattori, tilat Pyhtään taideseuran käytössä

Varastohallit

- vapaana, vuokrataan logistiikkayhtiöille ja tilapäiseen varastointiin
- neljä varastoa, 4000 m²
- kaarivarasto suojeltu
- kaksi uudempaa varastoa, jotka on rakennettu 70-luvulla

Paloasema

- alakerrassa toimii puusepänverstas
- yläkertaan saneerattu nykyaikainen asunto- ja ateljeetila; vapaana
- rakennettu 1930
- letkutorni

Talli

- vapaana
- rakennusvuosi 1920
- luonnonkivestä tehty alakerta, soveltuu pienyrityskäyttöön, myymälä, publi, näyttelyt
- yläkerrassa näyttelytilat
- tiloja vuokraa Pyroll Oy

Kymintehtaan alue, Kuusankoski

Kuusankosken Kehitys Oy:n vuokraamat tilat

- Kuusankosken Kehitys Oy on vuokrannut suuren osan Kymintehtaan rakennuksista UPM Kymmene Oyj:ltä ja vuokraa niitä edelleen yrittäjille
- historiallisesti arvokkaassa ja merkittävä teollisuusympäristö, jossa on monenlaisia tiloja tarjolla yrityksille

Vanha pahvikuivaamo

- rakennettu 1880-luvulla
- tyhjillään tällä hetkellä
- korjauksen tarpeessa, myös käyttötarkoituksen täytyy sopia kiinteistölle, jossa on ollut kemianalan teollisuutta
- rakennus on kulttuuri- ja teollisuushistoriallisesti erittäin arvokas
- rakennuksen omistaa Finnish Chemicals Oy

Vesivoimalaitos eli sähkösentraali

- 1890-luvulta oleva Brejlinin suunnittelema rakennus kuuluu Kymintehtaan vanhimpaan kerrostumaan
- rakennus on pittoreskilla paikalla veden päällä
- sopisi erinomaisesti esimerkiksi ateljeetilaksi
- rakennus on hyvässä kunnossa
- rakennuksen omistaa UPM Kymmene Oyj
- uusi teollisuushalli Kymiyhtiön entisen pääkonttorin (nyk. Griffin House) vieressä
- rakennus sopii korkeutensa ja suurien ikkunoidensa takia monenlaiseen teollisuustoimintaan
- rakennuksen omistaa UPM Kymmene Oyj

Kymenlaakson alueella on tehty viimeisinä vuosina mittavia korjaustöitä vanhoissa teollisuuskohteissa. Niiden rakennuskanta on useimmiten tarkoitettu vuokrattavaksi yrityskäyttöön. Korjausten edistyessä tätä kulttuurihistoriallisesti arvokasta rakennuskantaa tulee vielä lisää.

Toimenpide-esitys

- Kaikista Kymenlaakson teollisuushistoriallisesti arvokkaista tiloista tai kiinteistöistä luodaan nettiin tietopankki, jolloin saadaan kaikki tiedot samaan paikkaan ja helposti löydettäväksi
- Alueen muiden elinkeinonelämän projektien ja markkinoinnin hankkeiden kanssa markkinoidaan etenkin pääkaupunkiseudulle myös näitä Kymenlaakson historiallisissa teollisuusympäristöissä olevia tiloja, jotka kuitenkin samalla sijaitsevat elävissä yhteisöissä ja lähituntumassa suurteollisuuteen
- osa tiloista sopii markkinoitavaksi myös luovan ammatin harjoittajille
- nettitietopankki voidaan teettää myös alan oppilaitoksilla, esim. Kouvolan media-alan osaamiskeskuksella oppilastyönä
- historiallisten teollisuusympäristöjen tilojen ja kiinteistöjen aktiivinen ja kokonaisvaltainen markkinointi ja esilletuominen tuo erityistä lisäarvoa alueen veto-voimaisuuteen

Vastuutaho

- Kouvolan seudun Kuntayhtymä

Yhteistyötahot

- Kotkan – Haminan seudun Yrityspalvelu Oy, eri oppilaitokset, kunnat, yritykset

Rahoitus-
mahdollisuudet

- eri rahoitusmahdollisuuksien kartoitus – Kouvolan seudun Kuntayhtymä, Kotkan-Haminan seudun Yrityspalvelu Oy, kunnat, yritykset
- mahdollisesti oppilastyönä teetettävä osuus

2.4 Teollisuusperinnön matkailullinen hyödyntäminen

Maakuntaliiton toimintastrategia ja alueen eri elinkeinostrategiat mainitsevat kaikki matkailun merkityksen alueen elinkeinojen kehittämisessä. Matkailun ja erityisesti luontomatkailun kehittäminen nähdään alueellisenä mahdollisuutena ja voimavarana. Maakuntastrategia myös mainitsee Verlan ja Ankkapurhan teollisuusmuseot ja niiden toiminnan kehittämisen yhtenä tärkeänä toimintakohteena.

Teollinen perintö ja etenkin puunjalostukseen ja sahoihin liittyvä perintö on Kymenlaaksossa merkittävämpää alueen syntymiselle ja kehittymiselle kuin missään muualla Suomessa. Jo tällä hetkellä Kymenlaaksossa monet teolliset kohteet ottavat vastaan matkailijoita. Matkailija pääsee tänä päivänä jo tutustumaan ohjatusti mm.

- Verlan tehdasmuseoon
- Ankkapurhan tehdasmuseoon
- William Ruthinkatuun ja joihinkin muihinkin osiin Karhulan teollisuuspuistoa
- Näkin mökkiin – työläisasuntomuseoon Karhulassa
- Stockforsin vanhan puuhiomon alueeseen
- Sunilan asuinalueeseen

Kymenlaakson teollisuusperinnön laajamittaisempi matkailullinen hyödyntäminen vaatii

- pitkälle vietyä tuotteistamista ja kiinnostavia tuotteita ja tuotepaketteja erilaisille kohderyhmille
- verkostoitumista toisiin saman alan kohteisiin
- verkostoitumista muihin matkailukohteisiin ja tuotteisiin - kartanot, luontokohteet
- hyvää alueellista yhteistyötä
- teollisen perinnön monipuolisen hyödyntämisen – ei vain rakennukset, myös ihmisten historia, tarinat
- leirikoulu- ja luokkaretkiteeman yhdistäminen muun matkailun kehittämiseen

Muulla Euroopassa teollisuusperintöön liittyvä matkailu saattaa olla hyvin pitkälle vietyä – jo matkailuteollisuutta. Kymenlaaksolla on hyvät edellytykset hyvän tuotekehitystyön kautta saavuttaa suuriakin ihmismääriä kohteisiinsa, jos niiden tuotekehitys ja yhteistyö onnistuu ja samalla voidaan hyödyntää Kymenlaakson muiden matkailukohteiden vetovoimaisuus. Kymenlaakson teollinen perinne ja siihen liittyvä identiteetti vahvistaminen vaatisi aiheen viemisen entistä aktiivisemmin myös koulumaailmaan, jolloin koululaiset jo kasvavat aiheeseen kiinni ja tutustuvat omaan historiaansa. Kymenlaakso voisi olla ensimmäinen maakunta Suomessa, joka ottaa puunjalostusperintönsä aktiiviseen käyttöön kouluissa. Jo aiemmin on laadittu Kymenlaakson puunjalostusteollisuuskohteiden matkailullisesti kehittämistä esitys, jossa on paljon aineksia myöhempää kehittämistyötä varten.

Toimenpide-esitys

- pohjana käytetään Aija Pekkisen laatimaa teollisuusperinteen matkailun kehittämisesitystä
- teollisuusperinteeseen liittyvää matkailua varten luodaan tuotekehitysprojekti
- hankkeeseen otetaan mukaan myös muita matkailualan kohteita / yrittäjiä, mm. ravintolayrittäjiä, luontomatkailukohteita jne., jolloin saadaan aikaan tarpeellista verkostoitumista
- eri kohteiden edustajien ja tahojen kouluttaminen yhteistyöhön ja Kymenlaakson teollisuusperinteen identiteettiin
- tuotekehitysosion lisäksi laaditaan markkinointisuunnitelma
- hankkeeseen luodaan oma kehittämissosio teollisuuskohteiden hyödyntämiseksi luokkaretki- ja leirikoulukohteena
- käydään neuvottelut kouluviranomaisten kanssa ja etsitään sopiva alue ja sieltä pilottikoulu oppimateriaalin tuottamista varten

Osa alueen uusista ja vanhoista kohteesta on valmiita yleisökohteita jo nyt. Nekin kuitenkin vaativat uudistumista ja myös tuotekehitystä, jotta mielenkiinto säilyy jatkossa.

Teollisuusperintökohteet tarvitsevat rinnalleen luonto- ja muita kulttuurikohteita ollakseen kouluikäisten kannalta kiinnostavia. Alueella on jo paneuduttu mm. merellisyiden hyödyntämiseen luokkaretkissä ja leirikouluissa. Alueen kiinnostavuus sekä maakunnallisesti että valtakunnallisesti eri koulujen parissa on ollut kasvussa. Hyvin tuoteistetut leirikoulukohteet keräävät vuosittain tuhansia koululaisia, jolloin koululaisilla ja heille myydyillä tuotepaketeilla on taloudellistakin merkitystä.

Vastuutaho

- Kotkan kaupunki / Aija Pekkinen

Yhteistyötahot

- eri kuntien matkailuviranomaiset, yritykset, Kouvolan Seudun Kuntayhtymä, Kotkan-Haminan seudun Yrityspalvelu Oy, kouluviranomaiset, koulu/koulut

Rahoitusmahdollisuudet

- tutkitaan eri rahoitusmahdollisuudet ja laaditaan sen pohjalta rahoitussuunnitelma: EU-rahoitus, kunnat, Kymenlaakson liitto, yritykset, maakuntamuseon työpanos
- Museovirasto, Suomen Tammi- projekti, Opetusministeriö, Opetushallitus (erilistä rahoitusta OPM:n ja Opetushallituksen kautta ei ole saatavissa tällä hetkellä)

3. MERKITTÄVÄT PUUNJALOSTUKSEEN LIITTYVÄT KOHTEET

3.1 Stora Enso Oyj:n Anjalankosken tehtaat

Ingerois Trädsliperibolag perustettiin vuonna 1872. Yhtiön perustivat kollegiasessori Th. Leonard Hellström ja kenraaliluutnantti Carl August Standertskjöld. Vuonna 1887 tehdas siirtyi kokonaan Standertskjöldin omistukseen. Vuonna 1887 Inkeröisten Puuhiomo myytiin Tampereen Pellava- ja Rauta-Teollisuus Osake-Yhtiölle.

Tehdasalueella on tehty lukuisia arkeologisia kaivauksia. Ankkapurhan kivikautinen asuinpaikka on varhaiskampakeraamiselta ajalta 4900 – 4200 eKr.

Lohisaareen rakennettu Inkeröisten Puuhiomo aloitti vuonna 1872 ensimmäisenä Kymenlaaksossa hiokkeen valmistuksen. Paperin valmistuksen yhtiö käynnisti kahdella pienehköllä paperikoneella (työlevyydet 1,4 m ja 2 m) vuonna 1873. Vuonna 1881 tulipalo tuhosi puuhiomon ja paperikoneet. Paperinvalmistuksesta luovuttiin aina Anjalan Paperitehtaan käynnistymiseen saakka v. 1938. Inkeröisten Puuhiomon rakennuskanta uusittiin 1880-luvun kuluessa. Vuosina 1920-1922 Tampellan omistamien Inkeröisten tehtaiden pääosin 1880-luvun jälkeiseltä ajalta oleva rakennuskanta uusittiin. Tässä yhteydessä rakennettiin mm. arkkitehtonisesti merkittävä vesivoimalaitos Kymijoen itärannalle.

Tehdaslaitoksen vanhimmasta osasta, Inkeröisten Puuhiomosta, on säilynyt m. vanha tiilinen kartonkitehdas ja vesivoimalaitos sekä osa tehdasalueella sijaitsevista vanhoista puurakenteisista asuinrakennuksista.

Tehdasalueen uusimmat rakennukset ovat 1950-1990-luvuilta. Teollisuuslaitokset uudistuivat 1960-luvulla, jolloin valmistui uusi kartonkitehdas. 1980-luvulla otettiin käyttöön uudistettu ja laajennettu Anjalan Paperitehdas ja Anjalankosken eli Ankkapurhan länsirannalle rakennettu uusi vesivoimalaitos.

Stora Enson Anjalankosken tehtaat käsittävät Inkeröisten kartonkitehtaan ja Anjalan paperitehtaan. Vanhalla kartonkitehtaalla (aikaisempi nimi Inkeröisten Puuhiomo) toimineiden kolmen pienen kartonkikoneen tuotannollinen toiminta lopetettiin 1990-luvun alkuun mennessä.

Nykyisin osassa vanhaa tehdassalia toimii Ankkapurhan teollisuusmuseo, jonka ytimen muodostaa alkuperäiselle paikalleen entisöity Suomen vanhin jatkuvatoiminen kartonkikone.

INKEROISTEN TEHDASALUE

1. Vanha kartonkitehdas

- tiilinen tehdasrakennus rakennettiin alkuaan puuhiomoksi vuonna 1887. Myöhemmin toimintaan yhdistettiin myös pahvin ja kartongin valmistus
- vuonna 1892 valmistui vesikanava
- 1891-94 laajennettiin tehdasta ja kiillotushuonetta
- 1897 käynnistyi kartonkikone I
- vesivoimalan rakentamisen yhteydessä vuosina 1921-22 tehtaassa toimeenpantiin uudistuksia käyttäen teräbetonia
- kartonkitehtaan joenpuoleinen tiiliseinä on säilynyt alkuperäisenä
- rakennuksen päädyssä oleva konttoriosa on 1940-luvulta, sen on suunnitellut Alvar Aallon toimisto
- yhdessä vesivoimalaitoksen kanssa Inkeröisten kartonkitehdas muodostaa merkittävän teollisuushistoriallisen ja arkkitehtonisen kokonaisuuden, joka on valtakunnallisesti merkittävä
- kartonkitehtaan vanha konttoriosa on tyhjillään ja olisi kunnostamisen jälkeen vuokrattavissa toimistotilaksi
- rakennus on hyväkuntoinen lukuun ottamatta 1940-luvulla rakennettua konttoriosaa

2. Hiomo

- kartonkitehtaan pohjoispuolella on vuosina 1921-22 valmistunut punatiilinen puuhiomo
- hiomon on suunnitellut August Sandsund
- rakennus on alkuperäisestä vastaavassa asussaan
- myös sisätiloissa 1920-luvulta peräisin olevat betonirakenteet ovat pääosin jäljellä, mutta länsiosassa rakenteita on purettu ja rakennettu uudelleen, niin että rakennuksen luonne on muuttunut alkuperäisestä
- rakennus on vuokrattu ulkopuoliseen teollisuuskäyttöön
- rakennus on hyväkuntoinen

3. Vesivoimalaitos

- Sigurd Frosteruksen ja Ole Gripenbergin suunnittelema punatiilinen voimalaitos valmistui 1922
- rakennus on säilynyt ulkoasultaan ja sisätiloiltaan alkuperäisessä asussa
- vesivoimalaitos sijaitsee vanhan kartonkitehtaan vieressä. Voimala on teollisuus- ja rakennushistoriallisesti merkittävä. Sen sisätilat ovat säilyneet alkuperäisinä generaattoreineen, vesiturbiineineen, lattiamosaikkeineen ja marmorisine ohjaustaluineen.
- voimalaitosta on restauroitu 1970-luvulla, sen kolme vanhaa turbiinia on korvattu uusilla vuonna 1993
- vesivoimalaitos on Kemijoki Oy:n omistuksessa

4. Pato, patotie, pylväslyhdyt ja höyryputkiteline

- Sigurd Frosteruksen ja Ole Gripenbergin suunnittelema
- valmistuivat 1922
- patotie ja tien varrella olevat tiili- ja metallirakenteiset pylväslyhdyt ovat osa kulttuurihistoriallista tehdasympäristöä. Ne ovat esimerkki kokonaisvaltaisesta, esteettisyyteen pyrkivästä suunnittelusta
- varsinaisen padon suunnittelija oli August Sandsund
- 1920-luvulla valmistunut ja käyttöön otettu pato valjasti Ankkapurhan kosken
- koskitien itäpuolta kulkeeneen höyryputken betoniset kannattimet ovat jäljellä
- höyryä tarvittiin kartongin kuivattamiseen

5. Porttikoppi

- kulku tehdasalueelle on ennen kulkenut tämän punatiilisen vuonna 1911 pystytetyn porttirakennuksen ohi
- rakennuksessa on kaari-ikkunat ja telttakatto
- rakennus on hyväkuntoinen

Eteläisten ja pohjoisten tehdasalueiden väliin sijoittuva monikerroksinen asuin- ja hallintoalue muodostaa merkittävän rakennetun ympäristön. Alueen rakennuskanta koostuu 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alkuvuosikymmeninä rakennetuista taloista. Alvar Aallon suunnitteli 1930- ja 1940-luvuilla alueelle yhteisiä puu- ja kivirakennusten muodostamia rakennusryhmiä.

6. Kirkkorinne

- rakennusryhmä koostuu August Sandsundin suunnittelema kolmesta ylemmille toimihenkilöille tarkoitetusta asuinrakennuksesta, jotka Sandsund suunnitteli vuonna 1921
- vuonna 1929 valmistunut kaksikerroksinen puuverhoiltu hirsitalo toimi ennen mm. puutarhurin virka-asuntona
- rakennuksessa on 1980-luvulta lähtien ollut pääluottamusmiehen ja työsuojeluvalluutetun toimisto
- vuonna 1938 valmistunut rakennus on edellisen kaltainen. Rakennus toimi aikaisemmin mm. lääkärin virka-asuntona, mutta nykyisin se on vuokrattu ulkopuoliselle toimistokäyttöön
- kolmas rakennus on edellisen kaltainen ja ikäinen. Se oli metsäpäällikön virka-asunto 1980-luvun alkuun asti, mutta toimii tällä hetkellä yhtiön vierasrakennuksena ja kokoustilana

7. Kirkko

- Birger Federleyn suunnittelema jugendtyylinen pitkäkirkko valmistui 1910
- yhtiö myi kirkon vuoden 1994 lopulla Anjalankosken seurakuntayhtymälle

Edellisestä ryhmästä länteen päin sijaitseva alue, joka rajautuu lännessä Alvar Aallon piirtämiin rinneta-
loihin ja pohjoisessa Kirkkosuora-nimiseen tiehen. Rakennukset kuvastavat sijoittelunsa sekä alkuperäi-
sen funktionsa kautta sitä, miltä vanha 1800- ja 1900-lukujen vaihteen teollisuusyhdyskunta näytti ja kuin-
ka se toimi.

8. Tehtaan kerho

- arkkitehti Gunnar Aspin varsinaisesti koulurakennukseksi suunnittelema rakennus val-
mistui 1894
- koulu toimi talossa vuoden 1940 alkupuolelle
- rakennusta käytetään koulutus- ja juhlatilana
- rakennus on hyväkuntoinen

9. Majurinmäki

- kaksikerroksinen hirsirakennus on toiminut mm. yhtiön isännöitsijän asuntona ja metsä-
osaston konttorina
- tällä hetkellä rakennus on toimistokäytössä
- Alvar Aallon 1940-luvun lopulla tekemien muutospiirustusten mukaan ulkomuoto on
muuttunut täysin alkuperäisestä B. Federleyn vuonna 1911 käyttöön otetusta

10. Palvelukonttori

- 1800-luvun lopulta oleva puolitoistakerroksinen hirsirakennus oli alun perin asunto
- tällä hetkellä siinä on ulkotyöryhmien tiloja
- rakennuksen nykyisen ulkoasun on pääosin suunnitellut B. Federley ilmeisesti vuonna
1909
- hyväkuntoisessa rakennuksessa on tehty muutostöitä 1980-luvun lopussa, jolloin se
muutettiin toimistotiloiksi

11. Puistoautotalli

- vuonna 1909 valmistunut tiilirakennus oli alunperin ruumishuone, nykyisin se seurakun-
nan kaluvarastona

12. Tennislinja

- Tennislinjaan kuuluu kolme rakennusta
- puolitoistakerroksinen puuverhoiltu hirsirakennus, nimeltään Pomola, on ollut kolmen vir-
kamiesperheen asuntona. Tällä hetkellä se on mm. yhtiön työterveyshuollon tiloina sekä
tilapäisessä majoitus- ja toimistokäytössä. Rakennus on ilmeisesti vanha venäläinen ka-
sarmirakennus, joka on siirretty paikalle 1890-luvulla
- vuonna 1892 rakennettu yksikerroksinen verhoiltu talo toimi vuoteen 1929 kauppana ja
kauppiaan asuntona. Rakennus toimii nykyään toimihenkilöiden kerho- ja kokoushuo-
neena
- puolitoistakerroksinen verhoiltu hirsirakennus on vuodelta 1896. Talo on osittain toimisto-
ja kokoustilakäytössä

13. Kiinteistötoimisto

- puolitoistakerroksinen lautaverhoiltu hirsirakennus on toiminut työväen ja toimihenkilöi-
den asuntona
- rakennus on pystytetty 1870-luvulla, mutta sen sisätilat ovat muuttuneet 1970-luvulla
tehdyissä korjauksissa

14. Klubi

- 1880-luvulla rakennettu verhoiltu kaksikerroksinen hirsirakennus on toiminut mm. työväenkasarmina, alakouluna, seurahuoneena, lääkärin vastaanottotilana poliisiasemana sekä lastentarhana
- nykyisin toimii tehtaan toimihenkilöiden ruokalana
- talon toinen kerros on peruskorjattu 1980-luvun lopussa
- pohjakerroksen ruokasalo remontoitiin 1996
- rakennus on hyväkuntoinen

15. Keskuskonttori

- vuonna 1879 pystytetty lautaverhoiltu yksikerroksinen hirsirakennus on toiminut koko historiansa ajan tehtaan keskuskonttorina
- rakennuksen julkisivun räystääskatokset ovat A. Aallon suunnittelemat
- keskuskonttoria on laajennettu 1960 ja 1961

16. Keltalinja

- neljä kahden perheen lautaverhoiltua rakennusta on edelleen asuinkäytössä
- rakennuksia on laajennettu ja ilmeisesti myös lautaverhoiltu 1940-luvun lopussa
- rakennukset on sijoitettu samaan linjaan Tervalinjan talojen länsipuolelle

17. Tervalinja

- Alvar Aallon suunnittelemat tumman ruskeat kahden perheen lautaverhoillut talot rakennettiin tehtaan asunnoiksi vuonna 1938
- ne ovat edelleen asuintoina paitsi numero 20, jossa on työterveysasema
- rakennukset ovat hyvässä kunnossa

18. Punalinja

- Punalinjassa on kaksi rakennusta
- vuosisadan vaihteesta oleva punainen hirsirakennus on ollut alunperin neljän perheen työväenasunto. Nykyisin se on yhtiön ylläpitämä Inkeröisten tehdashistorian tallentamiseen ja esittämiseen keskittyvä museorakennus Warpunen
- toinen Punalinjan rakennus on valmistunut vuosisadan vaihteessa ja edelleen asuttu. Sitä on jatkettu 1950-luvulla

Länsirinteessä, Kymijoen äärellä sijaitsevat rakennukset muodostavat oman yhtenäisen rakennusryhmän. Ne kuvastavat 1930-luvun lopussa tapahtunutta toimihenkilöille suunnattua rakentamista.

19. Rantalinja

- Alvar Aallon suunnittelemat puolitoistakerroksiset tiiliset, valkoiseksi rapatut kahden perheen talot on rakennettu Kymijoen länsirinteeseen
- 1930-luvun puolivälin jälkeen pystytetyt rakennukset ovat asuinkäytössä
- rakennusten julkisivut ovat hyvässä kunnossa

20. Rinnetalot (Mäntyrinne)

- Alvar Aallon suunnittelemat yhden perheen kaksikerroksiset asuinrakennukset ovat myös 1930-luvun puolivälin jälkeiseltä ajalta
- rakennusten julkisivut ovat melko hyvässä kunnossa

21. Rinnetalojen autotalli (Mäntyrinne)

- Alvar Aallon suunnittelema lautaverhoiltu kolmen auton talli on vuodelta 1938

22. Arava A, B, C

- Alvar Aallon toimiston suunnittelemat kolmikerroksiset tiiliset kerrostalot sijaitsevat Mäntyrinteen juurella
- 1950-luvulla rakennetut rakennukset on sijoitettu ilmastisesti auringonvalon saanti huomioon ottaen
- rakennukset ovat julkisivuiltaan melko hyvässä kunnossa

23. Rantasauna

- August Sandsundin suunnittelema yksikerroksinen tiilirakennus valmistui 1920-luvulla
- rakennus on vaaleaksi maalattu ja toimi alun pitäen rantasaunana
- rakennusta laajennettiin 1950-luvulla, laajennukseen tuli konepesula
- rakennuksessa toimii nykyisin pesula vanhan saunaosaston tiloissa, pesula on henkilöstön ja tehtaan eläkeläisten käytössä

24. Rantatalli

- 1930-luvulla pystytetty tiilirakennus on alun pitäen ollut veturitalli
- rakennuksen sijainti johtui kapearaiteisesta rautatiestä, joka aikaisemmin kulki rantaa pitkien
- nykyisin rakennus on tyhjillään ja huonokuntoinen
- rautatiekiskot on poistettu

ANJALAN PAPERITEHTAAN ALUE

Vuonna 1935 alkoi paperimarkkinoilla nousukausi, joka kesti vuoteen 1937. Tähän liittyen Tampella Oy päätti perustaa Anjalan paperitehtaan vuonna 1936. Tehdas siirtyi Enso-Gutzeit Oy:lle vuonna 1993. Tehdasaluetta hallitsee 1980-luvun rakennuskanta, mutta joitakin vanhasta rakennuskannasta on vielä jäljellä.

25. Vanha paperitehdas

- Alvar Aallon suunnittelema vanha paperitehdas valmistui vuonna 1938
- alkuperäistä tehdasrakennusta ei pysty hahmottamaan monien laajennusten takia
- selkeitä yksityiskohtia Aallon suunnitelmasta ovat vanhan hiomon pohjoispääty ja osan itäpuolesta sisäänkäynteinen ja tuotevarasto
- paperitehdas koostui hiomosta, paperikonesalista ja jälkikäsitteily- ja tuotesalista

26. Vesiasema

- A. Aallon suunnittelema punatiilinen vesiasema on 1950-luvulta ja toimii edelleen vesilaitoksena
- ulkoisesti melko lailla alkuperäisessä asussa, sisätiloja on muutettu

27. Katkaisulaitos

- A. Aallon suunnittelema punatiilinen katkaisulaitos on säilynyt alkuperäisessä ulkoasussa
- rakennus on 1950-luvulla rakennettu
- rakennus on tyhjillään

28. Kuorimo

- A. Aallon suunnittelema punatiilinen vanha kuorimorakennus on 1930-luvulta
- rakennuksen julkisivu on muuten alkuperäinen paitsi joen puolelta, minne on tehty laajennuksia
- rakennus on nykyisin jätevesilaitos

29. Telahiomo

- 1950-luvulla pystytetty rakennus, jota on laajennettu 1960-luvulla

30. Vanha voimalaitos laajennuksineen

- tehtaan vanha höyryvoimalaitos rakennettiin 1930-luvulla
- A. Aallon suunnitteleman rakennuksen julkisivu on säilynyt ennallaan
- Aalto suunnitteli myös 1950-luvulla tehdyn voimalaitoksen laajennuksen, joka nivoutuu hyvin vanhaan osaan
- ulkoisesti se on alkuperäisessä asussa
- rakennus on nykyisin kaukolämpökeskus ja lietteenkäsittelylaitos

31. Hiertämö ja sen varasto

- A. Aallon suunnittelema 1950-luvun alussa valmistunut betonirunkoinen punatiiliverhoiltu rakennus
- rakennukseen tehtiin teräsrakenteinen laajennus 1970- ja 1980-luvuilla, joka osittain muuttaa sen ulkonäköä
- hiertämöön liittyy Aallon suunnittelema saman ikäinen punatiilinen hiertämön varasto

32. Sahan konttori ja toimistotilat (nykyisin Eskeli)

- vuonna 1966 toimintansa lopettaneen sahan ensimmäinen kuivaamokanavarakennus lienee ollut Aallon suunnittelema
- kuivaamon tilat remontoitiin myöhemmin sahan toimitiloiksi, jotka ovat nykyisin paperitehtaan käytössä

33. Pasilan ruokala

- valkoiseksi maalattu yksikerroksinen kivirakennus kuului alun perin paikalla olleeseen Pasilan tilaan, jonka muut rakennukset on purettu
- ruokalana nytemmin toimiva rakennus palveli tilan navettana vuodesta 1932 alkaen
- rakennusta uhkaa tehtaan laajentuminen

34. Mylly

- punatiilinen kaksikerroksinen pieni mylly on rakennettu 1930-luvun puolivälissä, kun myllytoiminta sijoitettiin nykyiselle paikalle
- mylly, jonka käyttö perustuu koskirasituksiin on yhä toiminnassa, mutta nykyisin sen käyttövoima on sähköenergia

3.2 Myllykoski Paper Oy:n tehtaat, Anjalankoski

Kosken rannalla oli 1700-luvulla myllyjä ja vesisahoja. Vuonna paikalla sijainnut Myllykosken saha ja puuhiomo siirtyi Myllykoski Träsliperi-yhtiölle. Isännöitsijäksi valittiin insinööri Claes Björnberg.

1905 Myllykoski Oy aloitti paperin valmistuksen. Yhtiö osti kosken länsirannalla sijainneen Ummeljoen hiomon, joka lakkautettiin. Tuotannollinen toiminta keskitettiin joen itärannalle. Myllykosken, Jämsänkosken ja Simpeleen tehtaat yhdistyivät vuonna 1920 ja Myllykoskesta muodostui uuden suuryhtiön keskus. Tehdas- ja asuntoalueet rakennettiin perusteellisesti uudelleen 1920- ja 1930-luvuilla.

Arkkitehti W.G. Palmqvistin suunnitteleuille tehdasrakennuksille on yleensä ominaista klassistinen yleisilme, johon kohdistuu myös funktionalistinen vaikutus. Kokonaisuutta täydentävät yksityiskohdat ovat peräisin monista rakennushistoriallisista lähtökohdista. Myös Myllykosken teollisuus- ja asuntoalueiden arkkitehtuurissa Palmqvist on pyrkinyt yhdistämään erilaiset toiminnalliset ja esteettiset tavoitteet kokonaisvaltaiseksi yhdyskuntarakenteeksi.

MYLLYKOSKEN TEHTAAT, TEHDASALUE

1. Ummeljoen kylän mylly

- tehdasalueella Kymijoen rannassa sijaisi taitekattoinen ja hirsirakenteinen mylly, jonka vanhimmat osat olivat 1800-luvulta
- manttaalain omistajat myivät myllyn 1935 Myllykosken Paperitehdas Oy:lle
- hirsirakennus on purettu tarpeettomana
- yhtiö säilyttänyt pitkään hirsiiä kootakseen myllyn uuteen sille sopivaan paikkaan, mutta kaikille osapuolille sopivaa paikkaa ei ole löytynyt

2. PK 3

- alueen vanhin tiilirakennus, rakennettu arviolta 1905-11, sijaitsee aivan Kymijoen rannassa
- rakennuksessa on maakatto

3. Korjaamo
 - rakennettu 1920
4. Hiomo
 - W.G. Palmqvistin suunnittelema, edustaa klassismia
 - rakennettu 1926-1929, laajennettu 1935
 - vuonna 1926 yhtiön johtokunnan puheenjohtaja Rudolf Walden esitti rakennusohjelman tehtaiden uudistamiseksi. Saman vuoden lopulla aloitettiin hiomon ja vesivoimalaitoksen rakentaminen
 - vuoden 1935 uudistuksissa rakennusta laajennettiin itään päin kolmen ikkunan ja kaksoisoviportaalin leveydeltä
 - valtakunnallisesti merkittävä
5. Voimalaitos
 - osittain W.G. Palmqvistin suunnittelema voimalaitos edustaa klassismia
 - rakennettiin 1927-1929, laajennettiin 1935
 - käyttösuunnitelman voimalaitokselle laati Insinööritoimisto Consulting
 - osittain kolmi- ja nelikerroksisen rakennuskompleksin (hiomo ja voimalaitos) merkitsi tehtaiden ratkaisevaa uudistamista
 - Palmqvist piirsi myös porras- ja sisätilaratkaisuja ja patosillan yksityiskohtia
 - valtakunnallisesti merkittävä
6. Höyryvoimalaitos
 - W.G. Palmqvistin suunnittelema voimalaitos toimii hiilellä
 - valmistui vuonna 1933, vuoden 1951 jälkeen höyryvoimalaitokseen tehtiin uudistuksia
 - höyryvoimalaitoksen rakentaminen liittyy myös vuoden 1932 uudistusvaiheeseen
 - voimalaitos on toimintakunnossa ja on käytössä tarvittaessa
7. Paperitehdas
 - W.G. Palmqvistin suunnittelema
 - valmistui 1933, mutta myöhemmin on tehty huomattavia muutoksia. Palmqvistin arkkitehtuuri on nähtävissä vielä joen puoleisen julkisivun säilyneistä osista.
 - Palmqvist suunnitteli myös paperitehtaan interiöörin yksityiskohtineen
8. Korjauspaja
 - W.G.Palmqvistin suunnittelema
 - valmistui 1938
 - rakennuksen suorakaiteen muotoinen pohjapiirustus on jäsennelty funktionaalisesti eri työtilojen mukaan, mutta tiilirakennuksen yleisilme muistuttaa Palmqvistin suunnittelemaa muita rakennuksia
9. Uusi paperitehdas
 - rakennettiin 1950-luvulla
 - uudessa tehtaassa on kaksi paperikonetta yhdessä hallissa
10. Entinen kipsilevytehdas
 - arvioitu valmistumisaika on 1950-luku
 - puhdaslinjainen teollisuusrakennus, joka noudattaa vuosisadan alun klassismin tyypillisiä piirteitä
 - rakennuksen poikkipäätyyn sijoitettiin tehtaan urheiluhalli
 - ulkoasu yksityiskohtineen on säilynyt alkuperäisenä
 - rakennus toimii varastona
11. Työterveysasema
 - rakennus oli taitekattoinen puurakennus, joka on toiminut mm. tehtaan sairaalana
 - rakennus on purettu

MYLLYKOSKEN TEHTAAT, ASUNTO- JA PUISTOALUE

Myllykosken tehtaiden asunto- ja puistoalue on valtakunnallisesti merkittävä kokonaisuus.

12. Pääkonttori

- W.G. Palmqvistin suunnittelema, edustaa klassismia
- rakennus valmistui 1937
- sen arkkitehtuuri perustuu klassistiseen muotokieleeseen ja monumentaaliseen symmetriaan. Sisätilojen detaljit, kuten kaiteet ja nauhat, kuuluivat kokonaisuuteen
- yhtiön vanha puurakenteinen konttori siirrettiin 1930-luvun lopulla Kouvolaan

13. Virkailijaklubi Kerho

- W.G. Palmqvistin suunnittelema, noudattelee arkkitehtuuriltaan klassistisia piirteitä
- Kerho valmistui 1938 ja sillä on pääkonttorin kanssa yhteinen piha-aukio, jossa on geometrisesti suunniteltuja istutuksia suihkukaivoineen
- Kerhon interiööri on alkuperäisessä asussaan

14. Mestariatalot

- neljä W.G. Palmqvistin suunnittelemaa kahden perheen kivitaloa, jotka liittyvät tehdasyhdyskunnan ensimmäiseen uudistusvaiheeseen.
- talot valmistuivat 1932-1933, ne ovat edelleen asuinrakennuksia paitsi yksi asunto, jossa toimii nykyinen työterveysasema
- kokonaisuuteen liitettiin 1950-luvulla kaksi kolmikerroksista kivitaloa
- valtakunnallisesti merkittävä

15. Espiksen virkailijatalot

- virkailijatalojen rakentamisesta tehtiin päätös vuonna 1936. Seuraavana vuonna Palmqvist suunnitteli asemakaavan, joka toteutui osittain
- alueelle valmistui vuonna 1938 viisi kaksikerroksista virkailija-asuntoa
- Espiksen virkailijatalot sijaitsevat Kymijoen ranta-alueella puistomaisessa ympäristössä.
- kolme rakennuksista on paritaloja ja kaksi on yhden perheen asuintaloja

16. Uudempaa rakennuskantaa

- paperikonesali PK 7
- paperivarastot (PK 7 ja PK 6)
- kaoliinivarasto
- vanha kuorimo
- kuorimo
- jauhatus
- porttirakennukset
- varastot
- vuonna 2001 valmistui kaoliinitehdas
- vuonna 2002 valmistui uusi höyryvoimalaitos yhteistyössä Vattenfallin kanssa

Myllykosken tehdasmiljöön läheisyydessä on lisäksi Palmqvistin suunnittelemat kirkko puistoiheen (1936) ja seurantalo (1937), jotka kuuluvat olennaisena osana Myllykosken tehdasmiljööseen.

3.3 Verlan historiallinen tehdasympäristö , Jaala

Verlan ensimmäisen puuhiomon perusti oululaissyntyinen insinööri Hugo Neuman vuonna 1872. Neumanin aika jäi lyhyeksi ja hänen jälkeensä tehtaan kehittämistä jatkoi itävaltalaisissyntyinen paperimestari Gottlieb Kreidl. Puuhiomon lisäksi Verlaan rakennettiin pahvitehdas 1882 ja samana vuonna perustettiin Viipurissa avoin yhtiö Handelsbolaget Werla Träsliperi och Pappfabrik.

Verlan 1872 perustettu puuhiomo ja pahvitehdas rakennettiin alkuaan hirsirakenteisiksi mutta uusittiin tiiliseksi vuoden 1892 tulipalon jälkeen. Arkkitehti Eduard Dippellin suunnittelemat puuhiomo, pahvitehdas ja kuivaamo ovat poikkeuksellisen rikasmuotoista tiiliarkkitehtuuria. Koristeellinen Patruunan pytinki on rakennettu vuosina 1885 ja 1898 (E. Dippell). Dippel oli omaksunut Verlan tiiliarkkitehtuurin muodot lähinnä englantilaisesta ja saksalaisesta teollisuusarkkitehtuurista. Puistomaisella piha-alueella on lisäksi kaksi huvimajaa ja paalivarasto. Verlan vesivoimalaitos on valmistunut 1954. Tehdas on säilynyt pääosin vuosisadan vaihteen asussa antaen alkuperäisine koneineen ainutlaatuisen kuvan tuon ajan teollisuusmiljööstä. Teollinen toiminta Verlassa loppui 1964. Autenttisenä teollisuusmuseona se on ollut vuodesta 1972.

Verlan tehdasyhdyskuntaan kuuluvat vanhat työväestön asuntoalueet, jotka sijaitsevat osaksi kosken Valkealan puoleisella rannalla. Mainittakoon, että kosken Valkealan puoleisissa silokallioissa on esihistoriallisia kalliomaalauksia.

RAKENNUSKANTA

1. Puuhimo ja pahvitehdas
 - alkuperäiset hirsirakennukset vuodelta 1872 paloivat 1892 ja uusittiin tiiliseksi palon jälkeen
 - arkkitehti Eduard Dippellin suunnittelemia
2. Kuivaamo
 - tehdasmiljöötä hallitsee vuonna 1893 valmistunut tiilinen kuivaamo
 - vanha kuivaamo oli myös palanut vuoden 1892 palossa
 - myös kuivaamon suunnitteli Eduard Dippel
 - Dippel käänsi uuden rakennuksen siten, että kuivaamon kirkkomaisesta päädyistä tuli koko tehdasaluetta hallitseva näkymä vesistön ja ruukin tien suuntaan
 - pahvitehtaan ja kuivaamon välillä in puurakenteinen yhdyskäytävä, jota pitkin märät pahviarkit siirrettiin kuivattaviksi
3. Patruuna Pytinki
 - isännöitsijä Kreidl rakennutti Verlaan vuonna 1882 vaatimattoman asuin- ja konttorirakennuksen, joka paloi jo 1884
 - seuraavana vuonna valmistui uusi isännöitsijän kartanomainen asunto, johon vuonna 1899 lisättiin tornimainen lisärakennus, johon sijoitettiin tehtaan konttori ja toiseen kerrokseen vierashuoneet
 - arkkitehtina oli Eduard Dippel ja rakennus edustaa koristeellista puurakentamista, joka oli saanut vaikutteita sveitsiläisestä ja karjalaisesta puuarkkitehtuurista
4. Tarvikevarasto eli Myllymakasiini
 - vuonna 1902 valmistuneen rakennuksen suunnitteli myös E. Dippel
 - rakennus on muurattu poikkeuksellisesti vaaleasta maasälpätiilestä, joka keventää Verlan punatiilistä ilmettä
 - alunperin rakennuksessa oli pahvitehtaan tarvikevarasto ja puusepänverstas
 - tehtaan jauhomylly siirrettiin rakennukseen 1950-luvun lopulla, myllyn toiminta loppui 1985
 - nykyisin rakennuksessa on Verlan tehdasmuseon infopiste, kesäkahvila ja kesäyrittäjän myymälätilat

5. Pahvitehtaan kiillottamo, autotalli ja väentupa
 - puuhiomon kuorimoon olennaisesti kuuluva siipirakennus, joka valmistui vuonna 1929
 - sen suunnitteli Kymiyhtiön rakennusmestari Viktor Haimi, joka noudatti tarkasti Dippelin tyyliyrkimyksiä
 - kiillotussali on toiminut vuodesta 1972 tehdasmuseon esittelysalina
6. Keilapaviljonki
 - punaiseksi maalattu 8-kulmainen keilapaviljonki sijaitsi aikoinaan tehtaan puistossa olleen katetun keilaradan toisessa päässä
 - rakennus on 1800-luvun lopusta
 - rakennuksessa on nykyisin kesämyymälä
7. Paali- eli kollavarasto
 - yksinkertainen lautarakennus on 1930-luvulta
 - toimi tehtaan valmiiden tuotteiden varastona
8. Sähkövoimalaitos
 - tehtaan sähkövoimalaitos valmistui 1923
9. Vesivoimalaitos ja vesikanava
 - Verlankoskesta tulee tehtaalle oma vesikanava, joka toimi sekä vesiturbiinien että kahden sähkövoimalaitoksen energian lähteenä
 - vesivoimalaitos on valmistunut vuonna 1954

Vanhat työväenasunnot sijaitsevat osittain Valkealan puolella, jossa UPM Kymmene Kiinteistöillä on myös Verlan lomakylä. Lomakylän rakennuksista vanhimpaan rakennuskantaan kuuluu yksi rakennus vuodelta 1915, kuusi rakennusta vuodelta 1920 ja kaksi rakennusta vuodelta 1930. Näihin rakennuksiin liittyy vielä joukko talousrakennuksia samalta ajalta. Myöhempää asuinrakennuskantaa lomakylässä on 1960-1970-luvuilta. Yhtiö on kunnostanut melkein kaikki alueen rakennukset ja on kunnostamassa loppujakin. Lomakylän rakennukset ovat yhtiön työntekijöiden lomakäytössä. Jaalan puolella työväenasutusalue on kasvanut vapaasti ja spontaanisti rinteeseen. Talot ovat yksityiskäytössä.

3.4 UPM Kymmene Oyj:n Kymintehtaat ja ympäristö, Kuusankoski

Puunjalostusteollisuus Kymintehtaalla ja Kuusaan tehtaalla käynnistyi samanaikaisesti 1870-luvulla, jolloin perustettiin Kymin Osakeyhtiö ja Kuusankoski Osakeyhtiö. Nytemmin yhdistyneiden tehdasalueiden vanhimmat tuotantorakennukset ovat 1880- ja 90-luvuilta. Funktionalistinen, punatiilinen pääkonttori on vuodelta 1934 (B. Liljeqvist). Entinen isännöitsijän asuintalo on vuodelta 1874 (Th. Decker). Kymijoen pohjoisrannalla sijaitseva Koskenrannan asuntoalueella on puistomaisessa ympäristössä lukuisia korkealuokkaisia virkailija-asuntoja vuosisadan alusta, mm. Villa Ruths vuodelta 1914 (G. Asplund). Asuntoalueen lähellä on yhtiön ammattikoulun edustava rakennus vuosilta 1916-33 (S. A. Lindqvist).

Kymintehtaan tiloja on 1980-luvulta lähtien vuokrattu ulkopuolisille tehtaan omien toimintojen siirtyessä Kuusaan niemelle.

1. Pahvikuivaamo
 - punatiilinen rakennus rakennettiin 1886, on alueen vanhimpia rakennuksia
 - arkkitehtina Herman Lindell
 - rakennus on vajaakäytössä, lähinnä varastona
 - rakennusta on melko hyvässä kunnossa, mutta sen katto vuotaa ja se vaatisi pikaisen korjauksen
 - rakennuksen käyttöä rajoittaa sen sijainti vanhan klooritehtaan vieressä
 - rakennuksen omistaja on Finnish Chemicals Oy

2. Vesivoimalaitos eli sähkösentraali
 - rakennettu 1890-luvulla
 - arkkitehti A.W. Brejlin
 - tehtaan vanhinta säilynyttä kerrostumaa
 - nykyisin verstaalana
 - sijaitsee pittoreskilla paikalla uoman päällä, sopisi hyvin esim. ateljeetilaksi
 - rakennus on hyvässä kunnossa
3. Sähkölaitos
 - rakennettu 1909
 - arkkitehti A.W. Brejlin
 - toimii edelleen sähkölaitoksena
 - rakennus on hyvässä kunnossa
4. Vanha Kymin paperitehdas
 - vanha paperitehdas on rakennettu vuonna 1922
 - arkkitehti Bertel Liljeqvist
 - rakennuksen komea sisääntuloportti on muurattu umpeen, muutoin rakennus on ulkoasultaan alkuperäisen näköinen
 - rakennus on hyvässä kunnossa
 - rakennus on vuokrattu Kuusankosken Kehitys Oy:lle, joka vuokraa tiloja edelleen muille yrityksille
 - tilat ovat hyvin käytössä
5. Klooritehdas
 - rakennettu 1927, 1936 laajennus
 - rakennus on tällä hetkellä tyhjiillään
 - ongelmarakennus uuden käytön kannalta, koska voi olla elohopeaongelmia
6. Höyryvoimalaitos
 - rakennettu vuonna 1932
 - arkkitehti Bertel Liljeqvist
 - rakennus on kylmillään uuden voimalaitoksen valmistumisen myötä
 - höyryvoimalaitos on rakennettu tiilistä rautabetonirunkoa käyttäen. Pannuhuoneen lisäksi Liljeqvist suunnitteli myös sisustuksen, pannujen ja muun konevarustuksen värit
 - rakennuksen purkamista harkitaan yhtiössä, vaikea löytää uutta käyttöä
7. Pääkonttori
 - rakennettu 1933
 - arkkitehti Bertel Liljeqvist
 - ollut yhtiön pääkonttori, nykyisin UPM Kymmene Oyj:n globaali tietohallintokeskus, Griffin House
 - rakennus on hyvässä kunnossa
8. Johtajan asunto
 - rakentamisvuosi 1874
 - arkkitehti Theodor Decker
 - alunperin johtajan asunto, 1940-luvulta lähtien johtokunnan huvila ja nykyisin edustus- käytössä
 - 1970-luvulla on tehty lisäsiipi
 - rakennus on hyvässä kunnossa
9. Kuusanniemen uusi sellutehdas ja paperitehdas
 - sellutehtaan rakentaminen alkoi 1964, paperitehtaan 1970-luvulla. Paperitehtaan viimeisimmät laajennukset ovat vuodelta 2002
10. Biovoimalaitos
 - Kymin Voiman biovoimalaitos valmistui 2002
 - voimalaitos on Kuusanniemen tehdasalueen sisällä

11. Vanhan suurjännitelinjan pylvää

- Mäkikylän ja Kuusankosken vesivoimalan välisen entisen suurjännitejohtolinjan pylvää rakennettiin 1948
- linja jäi käyttämättömäksi 1980, jolloin valmistui varayhteys
- linjan lopettamisen jälkeen yhtiö puratti johtimet ja kaupungin oli tarkoitus purkaa pylvää, jotka muutamaa lukuun ottamatta ovat edelleen jäljellä
- 27-30 metriä korkeat betonipylvää ovat malliltaan harvinaisia – pylvää varten kehitettiin sodan jälkeisen teräspulan takia uudentyyppinen betonirakenne ja pylvää valettiin ”käsi-työnä”, joten kahta ihan samanlaista niistä ei löydy
- pylvää ovat tällä hetkellä toimenpidekiellossa
- linja on 2,9 kilometriä pitkä ja kulkee pitkin joen rantaa läpi muodostaen keskeisen maisemaelementin Kuusankosken keskustaan
- hyväkuntoisia pylvää voitaisiin hyödyntää monella tapaa ympäristötaiteena yms.

KYMINTEHTAAN ASUINALUEET

Koskenrannan asuinalue, alueen villat olivat johtavien toimihenkilöiden asuntoja

12. Villa Wolmar

- valmistui 1898
- arkkitehtina Wolmar Forsberg, joka oli yhtiön oma suunnittelija
- rakennus on edelleen asuinkäytössä
- rakennuksen kunto on hyvä

13. Villa Ruths

- valmistui 1914
- suunnittelija Gunnar Asplund, ainoa ruotsalaisen Asplundin suunnittelema rakennus Suomessa
- rakennuksen ulkoarkkitehtuuria on myöhemmin muutettu mm. katon osalta
- ulkorakennukset ovat Bertel Liljeqvistin suunnittelema 1920-luvulta
- ensimmäinen asukas ja rakennuttaja oli Johannes Ruths
- nykyisin toimitusjohtajan virka-asuntona

14. Villa Polin

- valmistunut 1915
- arkkitehti Selim A. Lindqvist
- edelleen asuinrakennuksena, nykyisin maaherran asuntona

15. Villa Ida

- valmistui 1920
- arkkitehti Bertel Liljeqvist
- asuinkäytössä edelleen

16. Villa Bertel

- valmistui 1936
- arkkitehti Bertel Liljeqvist
- edelleen asuinkäytössä

17. Tennispaviljonki

- valmistui 1920-luvulla
- arkkitehti Selim A. Lindqvist
- UPM Kymmene Oyj:n käytössä tenniskentän huoltorakennuksena

18. Autotalli, entinen hevostalli

- rakennettu 1928
- autotallina

19. Kymiyhtiön teollisuusoppilaitos, ent. Kymiyhtiön ammattikoulu

- rakennettu 1916-1933
- rakentaminen aloitettiin 1916. Rakentaminen keskeytyi vuoden 1918 tapahtumien vuoksi. Keskiosa valmistui vasta 1920-luvun alussa. Kahden siipiosan rakentaminen aloitettiin 1927-28, jolloin myös keskiosa valmistui nykyiseen korkeuteensa. Rakennus saatiin valmiiksi lopullisesti vuonna 1933 ja vihittiin käyttöön yhtiön 60-vuotisjuhlan yhteydessä. Koulun juhlasalin sisustuksen on suunnitellut Sigurd Frosterus.
- arkkitehti Selim A.Lindqvist
- oppilaitoksena edelleen, myös yhtiön hallintotoimistoja
- rakennuksen ikkunoiden peruskorjaus ajankohtainen

20. 1970-luvun asuinrakennukset

- kolme tasakattoista asuinrakennusta
- Ola Gripenbergin suunnittelemia
- edelleen asuinkäytössä

Lauttakadun alue

21. Lauttakatu 21

- rakennettu 1920-luvun alussa
- arkkitehti Bertel Liljeqvist
- yhtiön virkailijoiden asuinrakennus, paritalo
- yksityisomistuksessa

22. Lauttakatu 17

- rakennettu 1920-luvun alussa
- arkkitehti Bertel Liljeqvist
- yhtiön virkailijoiden asuinrakennus

23. Lauttakatu 4, nk. vanha virkamiestalo

- kerrostalo, joka on rakennettu 1936
- arkkitehti Bertel Liljeqvist
- edustaa funktionalismia

24. Lauttakatu 5, nk. uusi virkamiestalo

- kerrostalo, joka on rakennettu 1948
- arkkitehdit Liljeqvist ja Helander
- yhtiön virkailijoiden asuinrakennus

25. Puutarhurin asuinrakennus

- 1920-luvun alusta
- purettu

26. Lauttakatu 23

- rakennettu 1921-24
- arkkitehti Bertel Liljeqvist
- virkailijoiden asuinrakennus

27. Lauttakatu 2

- rakennettu 1922
- arkkitehti Bertel Liljeqvist
- virkailijoiden asuinrakennus

Marskinkadun alue

28. Vanha kasarmi, Marskinkatu 3, nk. Toimela
- vuodelta 1872 peräisin ollut rakennus on purettu
29. Pieni kasarmi, Marskinkatu 5
- rakennusvuosi 1872
 - asuinrakennus työväestölle, vuonna 1880 rakennuksen päädyssä aloitettiin koulu työväen lapsille
 - myöhemmin apteekkina 1950-luvulle asti
 - vuodesta 1975 lähtien ollut Ruotsalaisen koulun tiloina
30. Marskinkatu 6,8,4
- rakentamisvuosi 1897-98
 - asuinrakennuksia, yksityisomistuksessa
31. Walkaman koulu, Marskinkatu 14
- rakennettu 1902, kertaustyyli
 - purettu
32. Marskinkatu 12
- vanha kauppatalo vuodelta 1910
 - purettu

Niementien alue

33. Niementie 2
- rakennettu 1910-luvulla
 - alun perin varastorakennus, muutettu asuinrakennukseksi
 - edelleen asuinkäytössä
34. Urpasentie 1a
- tyypillinen taitekattoinen työläisasunto 1920-luvulta
35. Niementie 13
- 1920
 - arkkitehti Bertel Liljeqvist
 - alkuaan opettajien virka-asunto, nykyisin Kymiyhtiön toimistokäytössä
36. Miilutie 1
- nykyasu on vuodelta 1926
 - talossa toimi Kuusankosken ensimmäinen kirjakauppa, myöhemmin asuntona
 - vuonna 1977 veteraanit ostivat talon Veteraanitaloksi
37. Niementie 7
- 1922
 - ehkä B. Liljeqvistin suunnittelema asuinrakennus
38. Lastenseimi, Niementie 5
- 1926
 - arkkitehti Bengt Salin
 - rakennettu Kymiyhtiön lastenseimeksi
 - nykyisin kokoustilana

Mustavuori

Virkailijoiden asunnot sijoitettu vapaasti puistomaiseen ympäristöön

39. Johtajan asunto

- 1880-luvulta
- kauppaneuvos Ernst Dahlströmin, Kymiyhtiön ensimmäisen toimitusjohtaja, itselleen rakentama asuintalo, joka myöhemmin oli myös johtokunnan huvila
- nykyisin yksityisomistuksessa

Mäyrämäen alue

- ilman kokonaissuunnitelmaa kasvanut työläisasuntoalue jyrkkärinteisellä mäellä
- vanhimmat rakennukset 1900-luvun alusta, muilta osin 1910-, 1920- ja 1930- luvuilta

Kolarinmäen alue

- pientaloalue, jonka rakennuskanta on osittain 1900-luvun alusta, osittain 1910- ja 1920-luvuilta ja myöhemmät jopa 1950-luvuilta

Mörkölinja

- Mörkölinja on Kuusankosken vanhimpia työläisasuntoalueita, Kuusankoski Oy kaavoitti sen jo 1887
- asuinalueella on säilynyt joitakin asuin- ja ulkorakennuksia 1900-luvun alusta, muutoin alue on uudistunut

Peltotie

- Peltotien varrella on kahdeksan Kymiyhtiön toimesta rakennettua kahden perheen taloa, jotka on suunnitellut Bertel Liljeqvist 1922-23

3.5 UPM Kymmene Oyj:n Voikkaan tehtaot, Kuusankoski

Voikkaankoskelle suunniteltiin jo 1870-luvulla puuhiomoja. Vuonna 1889 mm. August Palmberg aikoi perustaa puuhiomon Mattilan kylän puoleiselle rannalle. Suunnitelmat lähtivät liikkeelle vasta, kun varatuomari Rudolf Elfving hankki koskiosuudet omistukseensa. Voikkaan puuhiomo ja paperitehdas perustettiin 1896, miltä ajalta ovat teollisuusalueen vanhimmat säilyneet tuotantorakennukset. Vuonna 1904 Kuusankoski Osakeyhtiö, Kymin Osakeyhtiö ja Voikkaan tehtaot, jotka tuolloin omisti Tampereen kattohuopatehdas Osakeyhtiö, yhtyivät Kymin Osakeyhtiö-nimiseksi suuryhtiöksi, josta tuli samalla pohjoismaiden suurin paperintuottaja.

Vanhimmat tehdasrakennukset uusimpien tehdasrakennusten kanssa muodostavat monipuolisen ja rakennuskulttuuriltaan rikkaan kokonaisuuden. Alueella on lisäksi lukuisia perinteiseen teollisuusyhdyskuntaan kuuluvia rakennuksia. Ympäristöön eri tarkoituksiin valmistuneet rakennukset ja pientaloalue sisältävät huomattavia rakennushistoriallisia ja historiallisia arvoja.

Vanha paperitehdas rakennettiin punatiilisestä 1902 (Gesellius-Lindgren-Saarinen). Tuli tuhosi suuren osan tehtaasta 1906 ja jäljelle jäi itäjulkisivu pyöreine kulmatorneineen.

Vanha selluloosatehdas on rakennettu 1912-36 ja sulfiittispritehdas 1919 (S. A. Lindqvist).

Voikkaan vesivoimalaitos on rakennettu vanhimmilta osin 1922 (B. Federley).

Virkamiesklubi on vuodelta 1919 (S. A. Lindqvist) ja Ruiskumestarintalo vuodelta 1918 (S. A. Lindqvist).

Entinen pääkonttori, ns. Mestarikerho on vuodelta 1899 samoin kuin lähistöllä oleva työväenkasarmikin.

Tehtaan vanha, punatiilinen paloasema rakennettiin 1913 (V. Thomé).

Tehdasalueeseen liittyy Myllytien varren edustava kerrostaloalue 1950-luvun alusta (B. Liljequist – A. Helander).

1. Vanha paperitehdas, fasadi
 - rakennettu 1902
 - arkkitehdit Gesellius-Lindgren-Saarinen
 - tehdas paloi vuonna 1906. Tulipalossa säilyneessä julkisivussa oli alkuaan kuusi tornia, joista osa purettiin laajennusten yhteydessä. Jäljellä olevassa osassa on kaksi tornia. Ne sijaitsevat tehdasalueen keskellä
2. Sulfiittispriitehdas
 - rakennettu 1919
 - arkkitehti Selim A. Lindqvist
 - sulfiittispriitehdas ei ollut koskaan käytössä, vaan toimii hiomona ja sulautuu rakennuksen osana paperitehtaaseen
3. Vesivoimalaitos
 - rakennettu 1922
 - arkkitehti Birjer Federley
 - voimalaitoksen uusi osa 1990-luvulta
4. Vanha sulfiittiselluloosatehdas
 - tehdas on rakennettu 1902, rakennukseen on tehty muutoksia 1936
 - tehdas on tyhjillään ja erittäin huonokuntoinen
 - uudelleen käyttö on melko vaikeaa rakennuksen sijainnin ja huonon kunnon takia
 - omistajalla ei rakennukselle käyttöä
 - rakennus on maisemallisesti olennainen osa teollisuusmiljöötä

Voikkaan tehtaiden ympäristö

5. Virkamiesklubi
 - rakennettu 1918-1919
 - arkkitehti Selim A. Lindqvist
 - rapattu tiilikoristeinen Voikkaan virkamiesklubin alkuperäiset piirustukset ovat vuodelta 1916
 - alkuaan rakennuksessa oli ruokasali, tupakka- ja biljardihuone, kokoushuoneita ja kabinetteja, kirjasto sekä kahdeksan matkustajahuonetta
6. Mestarikerho
 - rakennettu 1899
 - entinen pääkonttori
7. Ruiskumestarin talo
 - rakennettu 1918
 - arkkitehti Selim A. Lindqvist
 - asuinrakennus
8. Työläiskasarmi, Voikkaantie 42
 - rakennettu 1896, mutta rakennuksessa on tehty myöhempiä muutoksia
 - tehdas pohjoispuolella sijaitseva yksikerroksinen asuinkasarmi, joka on muutettu toimistotiloiksi
9. Brejlinintie 10
 - rakennettu 1898, myöhempiä muutoksia
 - asuinrakennus

10. Pesula ja sauna, Brejlinintie 8

- rakennettu 1925

11. Mäntylä

- rakennettu 1900-luvun alussa
- asuinrakennukseksi rakennettu, toimi 1930-luvulla tehtaan lääkärin vastaanotto- ja poliinikkatiloina

12. Vanha paloasema

- rakennettu 1913
- arkkitehti Valter Thomé
- punatiilinen, 25 m korkealla tornilla varustettu rakennus on säilynyt alkuperäisenä, ainoastaan ulko-ovia on suurennettu
- tehtaan palo 1906 sai aikaan Voikkaan palokunnan perustamisen ja sitä varten tarvittiin paloasema

13. Virkailijoiden kerrostalot, Myllytie

- rakennettu 1950-luvulla
- arkkitehteina Bertel Liljeqvist & Arne Helander
- 1950-luvun arkkitehtuuria edustava kolmen talon kerrostaloalue

14. Veturitalli

- punatiilinen rakennus 1920-luvulta

3.6 Korkeakosken teollisuusympäristö, Kotka

Korkeakosken vesisaha aloitti toimintansa jo vuonna 1564, mitä voidaan pitää Kymenlaakson ensimmäisenä varsinaisena teollisuuslaitoksena. Ennen alueen teollistumista koskessa toimi useita myllyjä. Alueen läpi menee vanha Kuninkaantie, josta jo 1300-luvulla muodostui merkittävä väylä. Myöhempi Turun-Viipurin -maantie kulkee myös vanhaa Kuninkaantietä pitkin. Alue on valtakunnallisesti arvokas kokonaisuus.

Alue on edelleen aktiivisessa teollisuuskäytössä. Tien Kymijoen puolella on edelleen Ahlstrom Cores Oy:n kartonkitechdas. Tien vastakkaisella puolella entisen Insuliittitehtaan alueella on alkuperäinen tehdastoiminta loppunut, mutta alueen rakennuskanta on vuokrattu edelleen muuhun teollisuuskäyttöön.

Kierikkalassa ja Kalliokoskella on lisäksi tehdastyöväestön vanhaa asutusta. Alueen tiestö, erityisesti vanha Turun - Viipurin -maantie on historiallisesti merkittävä.

AHLSTRÖM OY:N KARTONKITEHTAAN ALUE

1. Puuhiomo ja kartonkitechdas

- Karhulan sahan omistaja William Ruuth perusti Korkeakosken puuhiomon onnistuttuaan ostamaan Korkeakosken kaikki koskioikeudet vuonna 1887
- tehtaan vanhimmat tiiliset rakennukset ovat perustamisen ajoilta ja vuosisadan vaihteesta
- puuhiomo rakennettiin uudelleen 1901 ja sekä puuhiomoa että laajennettiin 1920-luvulla Karl Lindahlin suunnitelmien mukaan
- rakennukset ovat hyvässä kunnossa ja edelleen kartonkitechtaan käytössä

2. Vanhin vesivoimalaitos

- alueen vanhin vesivoimalaitos on 1800-luvun lopulta
- tiilinen voimalaitos sijaitsee Lindahlin suunnitteleman voimalaitoksen ja tehtaan välissä
- voimala ei ole enää käytössä

3. Uudempi vesivoimalaitos
 - uudempi vesivoimalaitos valmistui vuonna 1906
 - rakennusta hieman määrin kunnostettu, mutta rakennus vaatisi lisäkunnostusta
 - voimalaitos sijaitsee joen länsirannalla ja olisi hyödynnettävissä Korkeakosken kalastusmatkailun tarpeisiin
 - rakennuksen omistaa Graninge Energia Oy
4. Uusin vesivoimalaitos
 - uudempi vesivoimalaitos on vuodelta 1926
 - laitos on Karl Lindahlin suunnittelema
5. Höyryvoimalaitos
 - höyryvoimalaitos valmistui vuonna 1923 ja on myös Karl Lindahlin suunnittelema
 - kaksi kattilaa, toinen käytössä
6. Kolme asuinrakennuksista
 - 3 kpl vuonna 1948 rakennettuja asuintaloja
7. Uudempi tehtaan johtajan asunto
 - rakennettu 1958
8. Puuhiomon kansakoulu
 - alueella on edelleen William Ruthin perustama vanha puurakenteinen kansakoulu vuodelta 1898
 - koulu on nykyisin yksityisasuntona

INSULIITTITEHDAS JA ASUNTOALUEET

1. Insuliittitehdas
 - vuonna 1930 aloitettiin A. Ahlström Oy:n ja amerikkalaisten toimesta The Insulite Co of Finland-tehtaiden rakentaminen. Tehdas siirtyi Enso-Gutzeit Oy:n omistukseen vuonna 1941.
 - tehdas valmisti 1930-luvulla sekä huokoisia että kovia puukuitulevyjä ja oli alan ainoa edustaja Suomessa
 - tehdas on vuokrattuna muuhun teollisuuskäyttöön ja on hyvässä kunnossa
2. Tehtaan piippu
 - tehtaan piippu ei ole käytössä
 - sen omistaa UPM Kymmene Oyj
3. Pahvikylä
 - Insuliitintien ja Levykujan alueen talot muodostavat nk. Pahvikylän, joka valmistui 1930-luvulla
 - alue muodostaa yhtenäisen työväenasuntoalueen
 - alueella on satulakattoisia kahden ja neljän perheen työväenasuntoja

3.7 Karhulan teollisuuspuisto, Karhulanniemi, Kotka

Karhulanniemen teollistuminen alkoi 1874 ja vuosisadan loppuun mennessä alueella toimi saha, puuhiomo, lasitehdas ja konepaja. Alueella on runsaasti eri-ikäisiä virkailijoiden ja työntekijöiden asuintaloja, jotka muodostavat yhtenäisen, kulttuurihistoriallisesti arvokkaan kokonaisuuden. Vuonna 1902 William Ruthin yrityksestä muodostettiin Karhula Osakeyhtiö. Vuonna 1915 yhtiön osakkeet siirtyivät A. Ahlström Osakeyhtiön haltuun. Alue on nykyisin maamme merkittävimpiä teollisuus- ja rakennushistoriallisia ympäristökokonaisuuksia. Rakennuskannassa on säilynyt runsaasti alkuperäisen ilmeensä säilyttäneitä rakennuksia ja pientalokokonaisuuksia 1800-luvun lopulta aina viime vuosikymmenille.

Karhulan kartanon päärakennus on rakennettu 1850-luvulla ja uusittu nykyiseen asuunsa William Ruthin toimesta 1887-92. (R. Björnberg). Puistomaisessa ympäristössä on lukuisia vanhoja asuin- ja talousrakennuksia.

Ahlström Karhulan Palvelut Oy hoitaa, kunnostuttaa ja vuokraa suurinta osaa alueen runsaasta ja monipuolisesta rakennuskannasta yrityksille.

1. Wanha Lasimestari, entinen savitupa ja lasimuseo
 - tiilinen rakennus rakennettiin 1889. Rakennukseen liittyy savupiippu. Myöhemmin rakennuksen kylkeen tehtiin syövytyslaitos vuonna 1932
 - myöhemmin rakennuksessa on toiminut lasimuseo, joka on nyttemmin lopettanut toimintansa
 - nykyisin rakennuksessa on työpaikkaravintola sekä kokous- ja kabinettitiloja
 - rakennus on hyvässä kunnossa
2. Rautamuottipaja
 - rakennus on 1800-luvun lopulta
 - 1930-luvulla pajaan liitettiin lasihiomo
 - lasihiomo edustaa tehdasalueen vanhinta kerrostumaa
 - rakennuksessa on nykyisin konttoritilaa (Villa Maisema) ja sosiaalitiloja
 - rakennus on hyväkuntoinen
3. Lasitehtaan koelaitos ja korjaamo
 - rakennus valmistui vuonna 1891
 - tehdasalueen vanhimpia rakennuksia, johon on myöhemmin rakennettu kylkiäisiä
 - rakennuksen vieressä on säilynyt betonisia nostolaitteita
 - rakennuksessa on sosiaalitiloja ja korjaamo
 - rakennus kuuluu osana nk. Sahaniemen alueeseen, jonka omistaa Ahlstrom Glass Fibre Oy
 - rakennus on hyväkuntoinen
4. Pääkonttori, nykyisin nk. Pumpputalo
 - valmistui 1903, korotus tehtiin vuonna 1920
 - rakennus edustaa jugendia
 - rakennus toimi tehtaan pääkonttorina, nykyisin rakennuksen omistaa Sulzer Pumps Finland Oy, jonka pääkonttorina rakennus on
 - rakennus on hyväkuntoinen
 - sisätiloissa on säilynyt alkuperäistä seinäpanelointia
5. Konepajan piirustuskonttori/ent. varasto, nykyisin nk. Tiilitalo
 - rakennus valmistui 1905
 - rakennus edustaa kertaustyyliä
 - rakennuksen omistaa Graninge Energia Oy, jonka toimitiloja on nykyisin rakennuksessa
 - rakennus on hyväkuntoinen

6. Keskusvarasto, pannuhuone, entinen kokoonpanohalli, savupiippu
- rakennus valmistui 1916/1917
 - rakennus edustaa klassismia
 - 1930-luvulla pajaan liitettiin lasihiomo
 - pannuhuone toimii edelleen lämpökeskuksena ja on Sulzer Pumps Finland Oy:n omistama
 - entinen keskusvarasto ja kokoonpanohalli ovat Metso Paper Oyj:n omistuksessa ja toimittaina
 - rakennukset ovat hyväkuntoisia

1910-luvulla rakennetut rakennukset muodostavat yhtenäisen kokonaisuuden sisääntuloportin lähellä olevalla aukiolla. Ne ovat hyvä esimerkki 1910-luvun teollisuus- ja rakennushistoriallisesta kokonaisuudesta. Kokonaisuuteen kuuluu myös entinen vesisäiliörakennus vuodelta 1934 ja muuntaja vuodelta 1936.

7. Lasivarasto
- rakennus valmistui 1923 ja sitä on laajennettu 4 kertaa
 - rakennus edustaa klassismia
 - rakennus on osa William Ruthinkadun kokonaisuutta
 - nykyisin rakennuksessa on tuotantotiloja ja pullovarasto
 - rakennus on hyväkuntoinen
8. Puuhiomo ja päämuuntamo
- rakennukset valmistuivat 1926/1934-35
 - edustavat klassismia, arkkitehti oli Karl Lindahl
 - rakennukset omistaa Foster Wheeler Energia Oy
 - rakennukset on hyväkuntoisia
9. Konttori /Konepaja
- rakennus valmistui 1946-48
 - edustaa funktionalismia, arkkitehti oli Alvar Aalto
 - 6-kerroksinen rakennus on edelleen toimistokäytössä ja sen omistaa Metso Paper Oyj
 - rakennus on hyväkuntoinen
10. Uittorakenteet Kymijoen suulla
- rakennettiin 1800-luvun lopulta 1900-luvulle
 - tukkien erotteluun liittyviä rakenteita
 - alue on yksi parhaiten säilyneitä uittoympäristöjä Kymenlaaksossa

ASUNTOALUEET

11. Karhulan kartano eli Karhulan Hovi
- kartano rakennettiin 1850-luvulla ja uudistettiin täysin 1892
 - uudistaja arkkitehti oli Ricardo Björnberg
 - Karhulan kartano uudistettiin perusteellisesti 1887-1892 William Ruthin asunnoksi, nykyisin rakennusta vuokrataan edustuskäyttöön
 - ”Karhulan Hovin” ranskalaisen linnan ulkoasu uudistamisen jälkeen oli lainattu Ruthin vaimon, Fanny Standertskiöldin veljen omistamasta Karlsbergin kartanosta. Hovin puistomaisessa ympäristössä on lukuisia asuin-, ulko- ja talousrakennuksia 1800-luvun lopulta ja 1900-luvun alusta sekä 1920- ja 1930-luvuilta
12. Vierasmaja
- kaksikerroksinen, vaaleaksi maalattu paanutalo 1800-1900-lukujen vaihe
 - rakennuksessa on kokous- ja majoitustilaa

13. Työväenasunto

- punainen, hirsirakenteinen työväenasunto 1900-luvun alusta
- rakennus on ilman mukavuuksia ja tällä hetkellä tyhjiillään
- korjauksen tarpeessa

14. Puutarhurin asunto

- puurakenteinen puutarhurin asuinrakennus, nykyisin yksityisomistuksessa ja asuinkäytössä

15. Autonkuljettajan asunto

- puurakenteinen autonkuljettajan asunto, nykyisin yksityisomistuksessa ja asuinkäytössä

WILLIAM RUTHINKATU

16. William Ruthinkadun rakennukset (15 kpl)

- rakennettu 1890-luvulla työväen asunnoiksi, rakennuksiin kuuluu myös joukko piharakennuksia
- rakennukset ovat punaiseksi maalattuja ja hirsirakenteisia, osassa on paanupinta
- alueen rakennukset muodostavat erittäin merkittävän rakennushistoriallisen kokonaisuuden muutenkin merkittävässä teollisuushistoriallisessa kohteessa
- kaikki rakennukset on tarkoitus kunnostaa yrityskäyttöön – osa rakennuksista on tyhjiillään, mutta osassa on jo yritystoimintaa tai Ahlström Karhulan Palvelut Oy:n toimitiloja. Yhteen kunnostuksen alla olevaan rakennukseen on tulossa Ahlström Oyj:n palvelukeskuksen käyttöön, jonne yhtiö keskittää kaikki Suomen talous- ja palkkahallinnon tehtävät
- William Ruthinkadun rakennusten kunnostamista varten on luotu kehittämishanke (mukana hankkeessa ovat mm. Kotkan-Haminan seudun Yrityspalvelut Oy, Kymenlaakson liitto, Kaakkois-Suomen ympäristökeskus, Kotkan kaupunki) ja rakennuksiin tulevia toimitiloja tullaan markkinoimaan aktiivisesti yrityksille, joita Karhulan teollisuuspuiston 16 yrityksen verkosto (2100 henkilöä) kiinnostaa

SUDENKATU – KARHULANTIE

Sudenkadun ja Karhulantien paanupintaiset työväenasuintalot on kunnostettu ja alueella on myös uutta rakennuskantaa.

17. Suopytinki, Karhulantie

- rakennettu 1896 tehtaan työläisten asuinrakennukseksi
- rakennus on edelleen asuinkäytössä

18. Kalliopytinki, Karhulantie

- rakennettu 1899 tehtaan työläisten asuinrakennukseksi
- rakennus on edelleen asuinkäytössä

19. Verstaspytinki, Sudenkatu

- rakennettu 1899 tehtaan työläisten asuinrakennukseksi
- on edelleen asuinkäytössä

20. Metsäpytinki, Sudenkatu

- rakennettu 1899 tehtaan työväen asuinrakennukseksi
- on edelleen asuinkäytössä

21. Antipoff, Karhulantie

- rakennettu 1890-luvulla työväenasuinrakennukseksi
- rakennusta uudistettiin vuonna 1924, jolta ajalta on sen ulkoasu, joka on Karl Lindahlin suunnittelema
- on edelleen asuinkäytössä

22. Asuinrakennus B 333, Sudenkatu
- rakennettu 1890-luvulla työväen asuinrakennukseksi
 - on edelleen asuinkäytössä
23. Asuinrakennus B 334, Sudenkatu
- rakennettu 1890-luvulla tehtaan työväen asuinrakennukseksi
 - on edelleen asuinkäytössä
24. Asuinrakennus B 335, Sudenkatu
- rakennettu 1890-luvulla tehtaan työväen asuinrakennukseksi
 - on edelleen asuinkäytössä
25. Näkin mökki B 336, Sudenkatu
- rakennettu 1894 työväen asunnoksi
 - nykyisin Kymenlaakson maakuntamuseon työväenasuntomuseona
26. Asuinrakennus B 332, Sudenkatu
- rakennettu 1899 tehtaan työväen asuinrakennukseksi
 - on edelleen asuinkäytössä

SUDENKATU – KARHUNKATU – KOKKOLANKATU

27. Useita työväenasuinrakennuksia vuodelta 1920
- rakennettu 1920 tehtaan työväen asunnoiksi
 - edustavat klassismia
 - ovat edelleen asuinkäytössä, yksityisomistuksessa
28. 5 asuinrakennusta vuodelta 1936
- rakennettu 1936 tehtaan työväen asunnoiksi
 - edelleen asuinkäytössä, yksityisomistuksessa
 - arkkitehti Karl Lindahl
29. Shanghai, rakennus B 308, Kokkolankatu
- rakennettu 1936-37 työväen asunnoiksi
 - edustavat funktionalismia
 - tyhjillään ja kunnostamaton
 - omistaja on Ahlström Karhulan Palvelut Oy
27. PYP:n talo
- rakennettu 1940-luvulla liiketaloksi
 - edustaa funktionalismia
 - arkkitehti Alvar Aalto
 - talossa on edelleen yritystoimintaa ja asuntoja
28. Tennistalot, Karhulankatu
- rakentamisvuodet 1945-47, 1961 ja 1971
 - arkkitehteina Alvar Aalto 1945-47 ja Ulla Hjelt 1961 ja 1971
 - tehtaan virkailijoiden asuinrakennuksia, myös ulkorakennuksia
29. Mestaritalot, Karhunkatu – Ahmakatu
- rakennettu 1936 (2 kpl) ja 1946 (4 kpl), joista myöhemmin on purettu 3
 - arkkitehti Gunnar Aspelin suunnittelema asuinrakennuksia tehtaan virkailijoille
30. Kaunismäenkadun alue, Kaunismäki
- rakennettu 1917 tai 1920-21 tehtaan virkailijoiden asuinrakennuksiksi, nyttemmin jäljellä vain yksi

31. Tehtaan johtaja asunto, Kaunismaenkatu
- Paul Bernoullin suunnittelema (Alvar Aallon toimisto) 1940-luvulla, valmistui 1953
 - kaupungin omistama
32. Paloasema, entinen saunarakennus
- kaksikerroksinen paloasema on rakennettu 1924-25 työväen saunaksi
 - edustaa klassismia
 - rakennuksessa on myös arkisto
33. Navetta
- navetta on nykyisin pienimuotoisessa yrityskäytössä, siellä on myös tenniskenttä
 - rakennus on kunnostuksen tarpeessa, mutta perusrakenteiltaan hyväkuntoinen
 - rakennus sopisi hyvin monenlaiseen yritystoimintaan
34. Vesilaitos
- funktionalismia edustava vesilaitos on tyhjiillään ja korjauksen tarpeessa
 - suurehko rakennus sopisi mahdollisesti teollisuuskäyttöön

3.8 Sunila Oy:n tehdasalue ja Sunilan asuntoalue, Kotka

Sunilan tehdas asuinalueineen muodostaa yhden merkittävimmistä funktionalismia edustavista teollisuuskokonaisuuksista maailmassa. Sunila oli Alvar Aallon suurtyö, jonka suunnittelu ja rakentaminen alkoivat vuonna 1936. Koko tehdas oli valmis ja toiminta käynnissä jo vuonna 1938. Aallon suunnittelu käsitti sekä Pyötisen saarelle sijoitetun selluloosatehtaan että laajan asuntoalueen. Aallon omintakeinen arkkitehtuuri oli kansainvälistä ja kehittyi vuorovaikutuksessa ajan modernien virtauksien kanssa. Aalto omaksui ideoita funktionalismin suunnitteluperiaatteista, mutta pehmensi ja rikasti niitä omalla persoonallisella otteellaan. Sunilan tehdas rakennettiin kallioiselle saarelle, jota suunnitteluvaiheessa esitettiin myös tasotettavaksi. Aalto kuitenkin vaikutti omalta osaltaan siihen, ettei louhintaa suoritettu, koska hän näki kallioisessa saareissa rakennustaiteellisen voimavaran. Sunilan tehdas rakennettiin terassimaisesti, jolloin korkeimmat massat ovat saaren keskellä, kukkulan huipulla. Varsinaiset tuotantorakennukset ovat punatiilisiä. Teräsbetoniset varastorakennukset ja kuljetinrakenteet on kalkittu valkoisiksi.

Tehdasta laajennettiin 1950-luvulla, jolloin Aalto oli mukana uudistustyössä. Laajennukset toteutettiin samanlaisina rakenteina ja materiaaleina kuin 1930-luvun rakennuksissa. Myös detaljit ovat pääosin samanlaisia. 1960-luvulla tehtaan kapasiteettia kasvatettiin edelleen ja sitä varten tehtiin laajennuksia. Aalto luonnosteli vielä vanhan soodakattilahallin katolle tehdyn korotuksen vuonna 1964, mutta sen jälkeen laajennusten arkkitehtisuunnittelusta vastasi arkkitehtitoimisto Gripenberg & Co. 1970- ja 1990-luvuilla tuotantomenetelmät ovat muuttuneet suuresti ja tehdasalue on kokenut myös suuria muutoksia. Viimeiset muutokset on toteutettu erilaisella rakennustekniikalla kuin vanhemmat osat. Rungot ovat esivalmistettuja teräsbetonisia runkojärjestelmiä ja julkisivut on tehty tiilipintaisista sandwich-elementeistä.

Vaikka tehdas on pyörinyt koko ajan tiiviisti, niin Sunilan asuinalue ehti melkein kuihtua välillä. Nyt alueella kuitenkin uusia suunnitelmia ja aktiivisuutta. Vuonna 2000 perustettiin Pro Sunila-niminen kaupungin-osayhdistys, joka pyrkii löytämään eväät, miten Sunila saadaan kukoistamaan uudelleen. Sunila on myös mukana valtakunnallisessa Lähiuudistus 2000-ohjelmassa vuosina 2001-2003 sekä kansainvälisessä EU-rahoitteisessa MoMo neighbourhood cooperation- hankkeessa.

Teollisuusperinteen Seura palkitsi Pro Sunilan sen tekemästä työstä valitsemalla Sunilan vuoden 2002 teollisuusperintökohteeksi Suomessa.

TEHDASALUE

Aallon suunnittelema 1930-luvun säilyneitä rakennuksia ovat mm.

1. konttorirakennus

- konttori on massavaraston lisäksi toinen rakennus tehdasalueella, jonka suunnittelussa Aallolla oli enemmän vapauksia ja mahdollisuuksia
- konttorin sijoittaminen tehdasalueelle oli uusi ja radikaali ratkaisu
- rakennuksen muodostaa kolme toisiinsa lomittuvaa suorakaiteen muotoista massaa: ensimmäiseen on sijoitettu toimistohuoneet, toiseen sisääntulohalli, pääportaikko ja toisen kerroksen odotushalli ja kolmanteen on sijoitettu apusisäänkäynti, työnhakijoiden vastaanottotiloja ja holvi
- konttorin suunnittelussa on kiinnitetty huomiota rakennuksen lähestyttävyyteen: rakennuksen eteen on muodostettu pieni suojaisa aukio, joka on päällystetty betonilaatoilla
- rakennus on edelleen konttorina ja erittäin hyvässä kunnossa
- ikkunat on osittain uusittu alkuperäisen kaltaisilla mäntypuisilla ikkunoilla
- Aallon suunnittelemaa sisustusta säilynyt mm. eteishalli, Aallon huonekaluja myös säilynyt

2. massavarasto

- rakennusta käytettiin alun perin valmiin selluloosan varastona
- runko on valettu teräsbetonista, slammattu ja kalkittu valkoiseksi
- voimakas, ekspressiivinen muoto syntyy suurista puukaarista, jotka kannattelevat vesikattoa ja sisälle syntyy suuri vapaa varastotila
- rakennuksen arvo on sen innovatiivisessa kattorakenteessa, joka soveltuu mainiosti suuren varastohallin kattamiseen
- varaston muoto on myös hyvin rohkea ja voimakas
- kohde on hyvässä kunnossa, alkuperäiset puukaaret on korvattu liimapuukaarilla 1960-luvulla

3. glaubersuolavarasto

- rakennus on erittäin mielenkiintoinen, kokonaan teräsbetonirakenteinen, kylmä varasto
- kantavana rakenteena ovat suuret teräsbetonikaaret, joiden alapintaan kiinnittyy kuori-vaippa
- rakenteeltaan varasto muistuttaa suurta luurankoa
- rakennus oli alun perin valkoiseksi kalkittu ja katto oli päällystetty asfaltilla
- varaston ekspressiivinen muoto ja rakennustekniikka, jossa hyödynnettiin teräsbetonirakentamisen plastisia mahdollisuuksia, tekevät varastosta arvokkaan
- varastolle ei ole nykyisin käyttötarkoitusta ja se on erittäin huonossa kunnossa: raudoitukset ovat kauttaaltaan ruostuneet ja laajentuessaan hajottaneet betonin. Asfalttipinnoite on kokonaan irronnut ja sadevesi pääsee suoraan betonirakenteeseen

4. Keittämö ja soodaosasto

- keittämö ja soodaosasto muodostavat koko tehdasalueen keskuksen
- nämä muodostavat myös toiminnaltaan tuotannon tärkeimmät perusyksiköt: toisessa puuhakkeesta keitetään sellumassa ja toinen tuottaa prosessin vaatiman energian
- keittämö ja siihen liittyvä pesemö on rakennettu terassimaisesti laskeutumaan kohti keskellä sijaitsevaa piippua
- soodaosaston piippu, sen jalkaosa ja kattilarakennuksen pituussuuntainen pitkä massa sekä vanha turbiinihalli muodostavat tärkeän osan tehtaan perussommitelmaa
- keittämöosastoa on laajennettu monessa vaiheessa, uusi keittämö on valmistunut vuonna 1999
- soodaosastoa on myös laajennettu useaan otteeseen

1950-luvun Aallon rakennuksia on mm.

5. meesapolttimo

- meesauunirakennus muodostaa yhdessä massavaraston kanssa valkoisen jalustan länteen päin, jolta varsinainen tehdas kohoaa
- ensimmäinen vaihe valmistui 1950 ja toinen 1960
- rakennus on sovitettu taidokkaasti maastoon
- rakennus on kokonaan teräsbetonirakenteinen
- meesauuni on rakennuksena arvokas, sen arvo perustuu ilmeikkääseen massoitteeluun ja rakenteelliseen älykkyyteen

Muita myöhempiä rakennuksia ovat mm.

6. Pesemö, lajittamo, happivalkaisimo

7. Valkaisimo

8. Liuostamo

9. Kuivattamo

10. Selluvarasto

11. Voimalaitos, soodakattilat, biolietteen ja kuoren poltto, turbiinit

12. Kaustistamot

13. Korjaamot ja keskusvarasto

14. Biologinen jätevedenpuhdistamo

15. Happitehdas

SUNILAN ASUINRAKENNUKSET JA MUUT RAKENNUKSET (ALVAR AALTO)

16. Kantola

- vuonna 1937 johtaja Kantolalle valmistunut asunto
- rakennus on nykyisin Sunila Oy:n ja Kotkan kaupungin yhteisomistuksessa ja edustus- käytössä
- rakennuksen huonekalut ovat myös aallon suunnitteleimia
- rannassa on myös erillinen nurkkasalvoksinen hirsisauna
- rakennus on hyväkuntoinen

17. Rantala

- insinöörien rivitalo vuodelta 1937
- rakennukseen on tehty katon korotus ja isohko julkisivuremontti
- asunnot on myyty yksityisille
- rannassa on erillinen rantasauna vuodelta 1937
- rakennus on hyväkuntoinen

18. Mäkelä

- työnjohtajien ketjutalo vuodelta 1937
- asunnot on myyty yksityisille
- rakennus on hyväkuntoinen

19. Mäntylä

- kaksikerroksinen pienkerrostalo vuodelta 1937
- asunnot on myyty yksityisille
- rakennusta remontoidaan parhaillaan

20. Honkala

- kaksikerroksinen pienkerrostalo vuodelta 1937
- asunnot on myyty yksityiselle
- rakennusta remontoidaan parhaillaan

21. Karhu

- kolmikerroksinen terassitalo vuodelta 1938
- asunnot on myyty yksityisille
- rakennus on kohtalaisen hyväkuntoinen ulkoasultaan

22. Päivölä

- kolmikerroksinen terassitalo vuodelta 1938
- asunnot on myyty yksityisille
- rakennus on kohtalaisen hyväkuntoinen ulkoasultaan

23. Kontio

- kolmikerroksinen asuintalo vuodelta 1938
- asunnot on myyty yksityisille
- rakennus on hyväkuntoinen

24. Kivelä

- kolmikerroksinen asuintalo vuodelta 1938
- asunnot on myyty yksityisille
- rakennus on hyväkuntoinen

25. Harjula

- kolmikerroksinen asuintalo vuodelta 1938
- asunnot on myyty yksityisille
- rakennus on hyväkuntoinen

26. Kuusela

- kolmikerroksinen asuintalo vuodelta 1947
- asunnot on myyty yksityisille
- rakennus tarvitsee peruskorjauksen

27. Juurela

- kolmikerroksinen asuintalo vuodelta 1953
- rakennus on peruskorjattu vuonna 2000
- Sunila Oy:n omistama, Sunila Oy aikoo laittaa asunnot myyntiin lähiaikoina

28. Runkola

- kolmikerroksinen asuintalo vuodelta 1954
- rakennus on peruskorjattu vuonna 2000
- Sunila Oy:n omistama, Sunila Oy aikoo laittaa asunnot myyntiin lähiaikoina

29. Puistolän omakotialue

- 12 tyyppitaloa vuodelta 1938
- talot ovat yksityisomistuksessa

30. Valliniemen lämpökeskus, autotalli ja paloasema vuodelta 1937

- rakennus on osittain ollut tyhjillään, osittain vuokratyössä
- rakennus on yksityisomistuksessa
- rakennus tarvitsee käyttösuunnitelman ja sen mukaisen korjaussuunnitelman
- rakennuksen kohtalo on tällä hetkellä avoin, rakennus on tulossa myyntiin lähiaikoina

31. EKA:n lämpökeskus vuodelta 1938, rakennuksessa on myös pesula, mankeli ja sauna
- rakennuksessa on Kotkan korttelikotiyhdistyksen ylläpitämä korttelikoti Alvariska, joka on kylän yhteinen olohuone, kahvio ja tukipalvelupiste
 - rakennus on kohtuullisessa kunnossa
 - pesula, mankeli ja sauna eivät käytössä
 - korttelikodin tiloissa on Sunilan valmistumisesta kertova valokuvanäyttely
32. Valliniemen sauna ja pesutupa vuodelta 1937, nk. "Aallon maja"
- rakennusta laajennettiin 1953
 - erillisessä siivessä on ollut postitoimisto, joka on purettu 1986
 - rakennus on tyhjillään ja osittain huonokuntoinen
 - kesäisin siellä on ollut taidenäyttelyitä ja kahvilatoimintaa Pro Sunila-Yhdistyksen puolesta
 - rakennus on Arsenalin omistuksessa, Arsenal haluaa luopua rakennuksesta
 - rakennus tarvitsee uutta käyttöä ja käyttötarpeen mukaisen korjauksen
33. Autotallit, Tehtaankatu 3
- autotallit ovat vuodelta 1941
34. Linja-autopysäkki
- alkuperäinen pysäkki vuodelta 1937 on purettu, mutta sen viereen on rakennettu alkuperäistä muistuttava, mutta kookkaampi pysäkkirakennus, joka on suunniteltu Sunila Oy:n piirustuskonttorissa
35. Sunilan Pirtti, entinen Sunilan palokunnantalo
- 1800-luvun lopulla rakennetun puurakennuksen muutos- ja lisärakentamissuunnitelma työväen harrastus- ja kokoontumistilaksi on Aallon tekemä vuonna 1938
 - klassistinen puurakennus sai muutoksessa uuden siipirakennuksen ja keittiön laajennusosan, jotka tyypillisinä Aallon saneeraustöinä edustavat omaa aikaansa, eivätkä yritä imitoida mennyttä aikaa
 - rakennus on Sunila Oy:n omistuksessa, mutta edelleen harrastuskäytössä – mm. painonnostoa, kankaankudontaa
 - rakennus on melko huonokuntoinen ja Sunila Oy on halukas luopumaan siitä
 - rakennus tarvitsee uuden tai lisäkäyttötarkoituksen ja peruskorjauksen, katot myös vuotavat

MUITA KUIN AALLON SUUNNITTELEMIA RAKENNUKSIA

36. Entinen osuuskaupan rakennus
- puurakennus vastapäätä Aallon suunnittelemaa saunarakennusta
 - edustaa tyypillistä "osuuskauppafunktionalismia" 1930-luvulta
 - rakennus on yksityisomistuksessa ja lähinnä varastokäytössä
 - rakennus on erittäin huonokuntoinen ja omistaja on saanut Kotkan kaupungilta useita kehotuksia rakennuksen kunnostamiseen
 - rakennus sopii tyyliillisesti hyvin Aallon rakennusten yhteyteen, mutta se tarvitsisi uuden käyttötarkoituksen ja peruskorjauksen
37. Liikerakennuksia
- ennen terassitaloja joukko liikerakennuksia 1940- ja 1960-luvuilta

3.9 UPM Kymmene Oyj:n Hallan sahan alue, Kotka

Vuonna 1875 perustettiin Halla Aktiebolag ja vuotta myöhemmin valmistui Hallan saarelle saha. Vuonna 1886 paikalle perustettiin tiilitehdas ja 1903 siellä aloitettiin sellun valmistus alkuaan tärpättitehtaaksi valmistuneessa rakennuksessa. Vuonna 1916 Halla-yhtiö siirtyi Kymiyhtiölle ja alue on edelleen UPM Kymmene Oyj:n omistuksessa ja aluetta hallinnoi UPM Kymmene Oyj:n omistama UPM Kymmene SeaWays Oy Ltd. Saha paloi vuonna 1932, jonka jälkeen Hallaan valmistui vuonna 1934 kaarevakattoinen saharakennus, joka oli käytössä Hallan laitosten lopettamiseen asti vuonna 1986. Halla oli vuoteen 1947 asti erillinen saari, jonka kapea salmi erotti Karhunsaaressa. Vuonna 1947 valmistui siltä Karhunsaaressa Hallaan ja Hallaan valmistui tie. Samana vuonna perustettiin puujauhotehdas entiseen selluloosatehtaan haihduttamoon. Puujauhotehtaasta kerrotaan, että se oli niin altis tulipaloille, että tulipaloja tai niiden alkua oli keskimäärin kerran viikossa. Hallan teollisuusalueen rakennuskanta, joka on koostunut teollisuusrakennuksista ja asuinrakennuksista, on ollut hyvin runsas ja monipuolinen. Nykyisin rakennuskannasta on jäljellä vain pieni osa alkuperäisestä. Hallan alueella on nykyisin UPM Kymmenen satama.

Hallan sahan yhteyteen liittyy Tiutisen saariyhdyskunta, joka on valtakunnallisesti merkittävä kokonaisuus. Saariyhdyskunta kasvoi 1900-luvun alkuvuosikymmeninä etupäässä Hallan sahan ja Tiutisen laattitehtaan työläisten asuinalueeksi. 1930-luvulla Tiutinen oli Suomen tiheimmin asuttuja työläisyhdyskuntia. Rakennukset syntyivät oma-aloitteisesti tarvikkeista, joita saha ja saarella ja sen lähiympäristössä sijaitsevat vanhat linnoituslaitteet tarjosivat. Rakentaminen oli vilkasta sodan syttymiseen saakka. Vuonna 1943 Tiutinen joutui pommituksen kohteeksi ja tiheä asutus paloi suurelta osaltaan maan tasalle.

Säilyneet osat edustavat 1900-luvun alkuvuosikymmenien työläisasuntoalueen rakennusperinnettä. Tiutisen pääasiallisista rakennustyypeistä mainittakoon 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun uusrenessanssilaudoitettut satulakattoiset ja T-ikkunaiset asuintalot, 1910- ja 1930-lukujen taitekattoiset talot ja funktionaaliset kuutiomaiset asuintalot 1930-luvulta.

ALUEEN RAKENNUSKANTA

1. Sahan konttori
 - rakennettu vuonna 1926
 - peruskorjattu 1990-luvulla
 - toimii edelleen konttorirakennuksena, nykyisin siellä on UPM Kymmene SeaWays Oy Ltd:n konttori
2. Vanhasta asuinrakennuskannasta on jäljellä vielä kaksi rakennusta
 - Kyanderin talo on yksikerroksinen hirsirakenteinen lautavuorattu asuinrakennus
 - talo koostuu kahdesta osasta, vanhemmasta noin vuosisadan vaihteessa rakennetusta ja uudemmasta, myöhemmin tehdystä laajennuksesta. Laajennusosa on tyylillisesti melko yhtenäinen vanhan osan kanssa
 - molemmissa puoliskoissa on asunto, joihin kuuluu lasikuisti
 - Kyanderin talo on tyhjiillään ja korjauksen tarpeessa, katto myös vuotaa
 - omistajalla ei ole talolle käyttöä
 - 2-kerroksinen Hannelinin talo sijaitsee aivan Lipin eli Telakan alueella
 - rakennus on hirsirakenteinen ja lautavuorattu
 - rakennuksessa on erikoinen, vaikuttava pylväikkö pääsisäänkäynnin edessä
 - talossa asutaan osa-aikaisesti
 - rakennus on korjauksen tarpeessa eikä omistajalla ole sille käyttöä
3. Telakka eli Lippi
 - Lipin alue ja rakennus on edelleen alkuperäisessä telakkakäytössä
 - telakan rakennus on melko huonokuntoinen
4. Kuivaamo
 - entinen kuivaamo toimii nykyisin jätteenpaperin varastona

5. Entinen lastausrakennus
 - entisen salmen päällä ollut rakennus, jonne ajettiin proomuilla sisälle lastausta varten
 - nykyisin salmi täytetty ja rakennus seisoo kuivalla maalla ja on omistajan varastokäytössä
6. Painemyrkyttämö eli rikastamo
 - toiminut myös paloasemana
 - punatiilinen rakennus
 - nykyisin rakennuksessa on pienimuotoista harrastustoimintaa
 - rakennus on melko huonossa kunnossa
 - omistajalla ei ole rakennukselle käyttöä
7. Nikkariverstas
 - punatiilinen verstarakennus on vuodelta 1907
 - rakennuksessa on pienimuotoista harrastustoimintaa
 - rakennus on melko huonossa kunnossa
 - omistajalla ei ole rakennukselle käyttöä
8. Sahan ruokala
 - punatiilinen rakennus
 - ei ole käytössä
 - omistajalla ei ole rakennukselle käyttöä
9. Höyryvoima-asema
 - höyryvoima-asema on vuodelta 1878, siihen liittyvä vesitorni on vuodelta 1920. Tornin on suunnitellut J.H. Peldan
 - rakennus on tyhjillään ja erittäin huonokuntoinen
 - omistajalla ei ole rakennukselle käyttöä

Viimeisen kymmenen vuoden aikana on alueen rakennuskannasta kadonnut mm. klassistinen saunarakennus vuodelta 1928, joka purettiin ilkvallan jälkeen sekä kauppa- ja postirakennus vuodelta 1927, joka paloi.

3.10 Stora Enso Oyj:n Summan tehtaat, Hamina

Vuonna 1953 yhtiön hallintoneuvosto teki päätöksen tehtaitten perustamisesta. Seuraavana vuonna vietettiin tehtaan harjannostajaisia. Ensimmäinen paperikone lähti pyörimään vuonna 1955 ja toinen 1958.

Summan paperitehdas on rakennettu 1953-55 Alvar Aallon laatiman kokonaissuunnitelman mukaan. Punatiiliset tuotantorakennukset sijaitsevat merenrannassa. Viereisellä Petkeleen pientaloalueella on kahdeksantoista toisiinsa aidalla liitettyä yhden ja kahden perheen taloa. Kokonaisuuteen liittyvät Aallon suunnittelemat huoltorakennus, Petkelvuoren toisella puolen sijaitsevat kolme virkailijarakennusta sekä tehtaasta kolme kilometriä pohjoiseen sijaitseva pumppuasema.

TEOLLISUUSRAKENNUKSET

1. Paperitehdas
 - punatiilinen tehdasrakennus on rakennettu 1953-55
 - arkkitehti Alvar Aalto
 - edustaa funktionalismia
2. Vanha hiomo
 - 1950-luvulta
 - toimii edelleen hiomona

3. Paperikone yhden ja kahden konesalit
 - 1950-luvulta
 - toista konetta ollaan purkamassa pois
4. Voimalaitos
 - edelleen käytössä
5. Kuorimo
 - edelleen käytössä
 - kuorimon vieressä uudempi välivarasto kuorille, ns. kuorikirkko, josta kuoret siirtyvät edelleen poltettaviksi
6. Kytkinlaitos
 - edelleen toiminnassa
7. Vesilaitos
 - edelleen toiminnassa
8. Laahakoneen ajokoppi ja hiilikuljettimen konehuone
 - ovat käytössä edelleen, mutta uuden kattilan tulon myötä hiiltä tullaan käyttämään vain hätätilanteessa

ASUINALUEET JA MUUT KUIN TEOLLISUUSALUEET

Paperitehtaan itäpuolella on 1950-luvulla rakennettuja parakkimaisia lautarakenteisia rakennuksia. Ne sijaitsevat hieman muuta tehdasaluetta ylempänä olevan rinteeseen päällä. Alueella sijaitsee 1950-luvulla seitsemän asuinrakennusta ulkorakennuksineen sekä varastoja, mutta ne on purettu.

9. Mäntylä
 - parakkimainen 1950-luvulta oleva rakennus kuuluu tehdasalueen vanhaan rakennuskantaan
 - rakennus toimi ennen tehtaan ruokalana, nykyisin siellä on neuvottelu- ja vierastiloja sekä konttorihuoneita
10. Koulutuskeskus / henkilöstökeskus
 - alun perin tehtaan konttorina toiminut rakennus on edellisen kaltainen, sillä erotuksella, että siihen on rakennettu myöhemmin lautarakenteinen lisäsiipi
11. Puhelinkeskus
 - keraamisilla vaaleilla laatoilla vuorattu lautarakenteinen vanha puhelinkeskus- ja muuntamorakennus sijaitsee hieman erillään muista rakennuksista
 - rakennukselle ei ole juuri käyttöä, toimi varastona
12. Autotalli
 - lautarakenteinen 1950-luvulla rakennettu autotalli on yhä autotallina
13. Vanha sauna
 - sijainniltaan em. rakennuksista syrjässä oleva saunarakennus oli tehtaan perustamisen ajoilta. Rakennus oli tyhjillään ja huonokuntoinen. Sauna purettiin 1997.
14. Ent. mittakoppi, nykyinen projektikonttori
 - tehdasalueen länsipuolella on yksikerroksinen lautarakenteinen vaalea parakkimainen rakennus, joka on rakennettu 1950-luvun lopussa
15. Pumppaamo
 - punatiilinen 1950-luvulla rakennettu pulpettikattoinen, lasitiilinen muuratuin ikkunoin varustettu pumppaamorakennus sijaitsee tehdasalueen kaakkoispäässä, meren rannalla toimii edelleen

PETKELEEN ASUINALUE

16. Puu-Petkele

- Puu-Petkele koostuu Alvar Aallon 1950-luvun puolivälissä suunnittelemissa, lautarakenteisista yhden ja kahden perheen yksikerroksisista asuinrakennuksista, joissa on harjakatto. Rakennukset rakennettiin Summan tehtaiden työntekijöiden asunnoiksi. Suurin osa on myyty yksityisille. Alueen 18 talosta on Summan tehtaan omistuksessa enää viisi (15,16,17,18,19). Joidenkin talojen ikkunoissa on puusäleikkö, joka imitoi pieniruutuisia ikkunoita. Säleikkö ei liene alkuperäinen. Paritaloja on myös yhdistetty yhden perheen taloiksi. Muutoin alue on alkuperäistä vastaavassa asussa. Ulkoisesti rakennukset ovat hyvässä kunnossa. Puinen pientaloalue muodostaa yhtenäisen pientalokokonaisuuden 1950-luvun puolivälistä. Alueeseen kuuluu kolmen auton talli.

17. Petkeleen virkailijatalot

- Alvar Aallon suunnittelemat funktionaalista tyyliä edustavat virkailijatalot sijaitsevat Puumäen Petkeleen asuinalueen länsipuolella. Rakennukset ovat hyväkuntoisia. Kolme valkoiseksi maalattua tiilistä ja osittain ruskeaksi petsatulla puulla verhoiltua rakennusta on sijoitettu Petkelvuoren länsirinteeseen pohjois-eteläakseliin. Rakennuksia ja niiden hyvin hoidettuja tontteja ympäröi luonnonmetsä. Virkailijatalot muodostavat sijoittelunsa ja korkeatasoisen arkkitehtuurinsa kautta yhtenäisen kokonaisuuden. Alue on rakennettu luonnon ja maiseman ehdoilla.
- pohjoisin rakennus on kahden perheen rakennus, joka on asuinkäytössä
- sitä seuraava talo on yhtiön vierastalo
- eteläisin yhden perheen rakennus on tehtaan johtajan asuntona
- virkailijatalot on rakennettu yhtä aikaa Puumäen Petkeleen talojen kanssa. Myös niihin kuuluu kolmen auton talli.

18. Petkeleen huoltorakennus

- Alvar Aallon suunnittelema valkoinen tiilinen huoltorakennus on rakennettu 1950-luvun puolivälissä
- talossa on sauna, pesutiloja, mattojenpesupaikka, kahdeksan kalustettua yksiotä tilapäismajoitusta varten
- lisäksi rakennuksessa on pienimuotoista kerhotoimintaa
- alakerroksessa ollut kauppa on ollut pitkään tyhjillään, tila olisi vuokrattavissa ulkopuoliselle taholle, mutta vaatii kohtalaisen remontin

19. Pumppuasema

- Alvar Aallon suunnittelema valkoiseksi maalattu tiilirakenteinen pumppuasema valmistui 1950-luvun puolivälissä. Se sijaitsee muutaman kilometrin päässä tehtaista, Summanjoen varrella. Asemalta pumpataan tehtaille välttämätön makea vesi.

3.11 Stora Enso Oyj:n Kotkan tehtaat

Norjalainen Hans Gutzeit perusti Kotkaan 1872 suuren höyrysahan, ns. Norjan sahan. Tältä ajalta on säilynyt kaksi norjalaisten rakentamaa puista, kaksikerroksista työväenkasarmia. Ne ovat tyypiltään ns. sivukäytävätaaloja. Ennen selluloosatehtaan perustamista ylimääräiset rimat poltettiin alueella ns. rimaheliveteissä, kunnes selluloosatehtaan perustamisen myötä rimoille löydettiin parempaa käyttöä. Yhtiö perusti alueelle sulfaattiselluloosatehtaan 1907 ja osti 1912 Enson puuhiomon. Vanhempi konttorirakennus on vuodelta 1903 (K. Lindahl, V. Thomé) ja uudempi vuodelta 1937 (V. Vähäkallio). Enson Kotkan tehtaiden tuotantorakennukset ovat varsin uusia; voimapaperitehdas on vuodelta 1952 (A. Aalto).

TEOLLISUUSRAKENNUKSET

Portunlahden, selluloosatehtaan sekä Norja sahan alue

1. Sulfaattiselluloosatehdas
 - punatiilinen tehdasrakennus valmistui 1907
 - rakennusta on laajennettu ja uudistettu jatkuvasti, alkuperäisestä tehtaasta jäljellä vain fragmentteja
 - yhtenäisiä osia tehtaasta ovat 1930-luvun lopussa valmistuneet vanhan kamyrkonesalin ja keittämön itäpuoli sekä samaan aikaan syntynyt höyryvoimalaitoksen itäosa. Mainittujen osien käyttötarkoitus on muuttunut alkuperäisestä. Rakennuksessa on nykyisin myös keskusvarasto ja instrumenttikorjaamo
 - Vuoden 1907 selluloosatehtaasta on jäljellä katkelmallisia osia seinäpinnoissa
2. Vanha keittämö
 - valmistui 1907
 - keittämöstä ei ole mitään jäljellä
 - vuosien 1936-37 suurissa muutostöissä valmistunut keittämö on myös muuttunut suuresti
 - keittämön itäisen julkisivun pieniruutuiset ikkuna-avaukset on peitetty vanerilevyin ja pellillä.
 - keittämön 1950-luvulla tehdyt laajennukset erottuvat selvästi
 - vanhan keittämön eräkeitinkattilaoasasto on alkuperäisen kaltainen, alun perin seitsemästä kattilasta on jäljellä neljä (kattiloita tosin uusittiin useasti 1930-luvulla). Osa on tyhjillään, osa toimii vesisäiliönä
 - 1930-luvulla valmistuneet pesu- ja sihtiosastot on poistettu käytöstä. Pesu- ja sihtiosastoja on purettu osittain idässä sijaitsevan sakeamassasäiliön tieltä 1990-luvulla. Jäljellä olevissa tiloissa sijaitsee mm. sakeamassasäiliön pumppuja.
 - osastojen seiniä on päällystetty peltilevyin 1930-luvulla valmistuneeseen höyryvoimalaitokseen asti
 - Voimalaitos toimii nykyisin konttorina
3. Kuitulinja I ja kuitulinja II
 - keittämön eteläpuolelle on pystytetty uusi, vuonna 1963 valmistunut keitto-osasto, joka peittää vanhan 1930-luvun ja 1950-luvun laajennustöiden aikana valmistuneen keittämön lähes kokonaan. Vanha keittämö liittyy suoraan kuitulinja I:een.
 - kuitulinja I:n paikalla sijainneessa, vuonna 1907 valmistuneesta höyryvoimalasta on jäljellä fragmentti sen itäjulkisivusta
 - vuonna 1973 valmistunut kuitulinja II sijaitsee kuitulinja I:n eteläpuolella
4. Haihduttamorakennus, entinen kamyrkonesali ja nykyinen automaattikorjaamo
 - rakennus on jaettavissa kahteen osaan: varsinaiseen haihduttamoon, joka sijaitsee rakennuksen länsipuolella sekä itäpuolella olevaan entiseen kamyrkonesaliin, joka on nykyisin konekorjaamona ja varastona
 - entisen kamyrkonesalin itäpuoli on 1930-luvun asussa
 - rakennuksen länsipuoli koostuu vuonna 1907 ja 1930- ja 1950-luvulla rakennetusta punatiilisestä kokonaisuudesta. Pohjoispääty on 1930- ja 1940-lukujen vaihteesta.

5. Höyryturbiini- ja generaattorirakennus, nykyinen tehdaskonttori
 - punatiillisessä rakennuksessa sijaitsi 1930-luvun laajennusten aikana pystytetty höyryvoimalaitos. Rakennuksen itäosa on julkisivultaan lähes alkuperäisessä asussaan
 - nykyisin rakennuksessa on tehtaan konttori toisessa kerroksessa ja levyverstas pohjakerroksessa
6. Entinen hakkuuhuone / seulomo
 - seulomorakennuksen vanhin osa oli vuodelta 1907. Kyseinen osa sijoittui rakennuksen kaakkoisosaan. Osaa ympäröivät laajennukset oli pystytetty vuonna 1937 ja 1942.
 - seulomo purettiin 1998
7. Hakkuuhuoneen laajennus / nykyinen sahan varaosavarasto
 - punatiilinen rakennus oli rakennettu 1930-luvun laajennusten yhteydessä vuonna 1937. Rakennuksessa toimi hakkuuosasto. Se oli yhteydessä ed. mainittuun ent. hakkuuhuoneeseen / seulomoon.
 - rakennus on purettu
8. Vanhan höyrysaahan kone- ja pannuhuone savupiippuineen, vanha valimo ja korjaamo
 - punatiilinen rakennuskompleksi koostuu useasta osasta, jotka on rakennettu eri ajanjaksoina
 - vanhin rakennusosa on vanhan höyrysaahan tiilinen pannu- ja konehuone piippuineen, jotka ovat 1870-luvun alusta
 - rakennus päättyy etelässä piippuun. Piipusta länteen on kymmenkunta on laajennus, joka on eri rakennusta ja rakennettu 1900-luvun alussa tai viimeistään 1910-luvulla.
 - laajennusosaa lännessä seuraava kapea osa on vanha 1910-luvun valimo.
 - korjaamo-osa on kaarevakattoinen
 - osittain rakennus on vähäisessä käytössä, korjaamo on nykyisin varastona
9. Norjan saha
 - Norjan saha, joka oli 1940-luvun alussa pystytetty punatiilinen, kaarikatolla varustettu rakennus, purettiin 1996
 - sahasta on jäljellä pohjoinen pohjoispuolen seinän kaari, joka on hyvin nähtävissä, yhdistyy nykyiseen sahan seinään
10. Entinen varasto / nykyinen liikenneosasto
 - tiilinen, 2-kerroksinen rakennus oli alun pitäen varasto
 - se on valmistunut luultavasti 1910- ja 1920-lukujen vaihteessa
 - rakennuksen länsipääty on vuodelta 1937, jolloin rakennusta laajennettiin, muutoin se on julkisivuiltaan alkuperäistä vastaavassa asussaan
11. Paloasema
 - tiilinen, 2-kerroksinen paloasema liittyy entisen varaston itäpäätyyn
 - rakennus on luultavasti 1940-luvun alusta
 - rakennus on samaa kompleksia nykyisen liikenneosaston ja ruokalan kanssa
12. Ruokala ja varastorakennus
 - rakennuksessa on ruokalan lisäksi varastotiloja
 - alunperin se oli kokonaan varastona
 - rakennuspiirustukset ovat vuodelta 1937, ruokala on lisätty rakennukseen 1970-luvulla
 - rakennus on samaa kompleksia nykyisen liikenneosaston ja ruokalan kanssa

Käyttövoima-alue

13. Miksarirakennus

- punatiilinen kaustistamo on useita kerroksia korkea
- rakennus on valmistunut 1937
- rakennukseen liittyy vanha soodakattilarakennus ja Tampella-kattilarakennus

14. Entinen soodakattila ja sen rakennus

- 30 m korkeassa rakennusosassa toimi 1949-1951 valmistunut amerikkalainen soodakattila, joka poistettiin käytöstä 1950-luvulla, kun uusi soodakattila aloitti toimintansa
- vanha soodakattila on myöhemmin toiminut öljykattilana, mutta nyttemmin se on osittain purettu pois ja sen päälle on tehty jäähdytysvesitorni

15. Tampella-kattilat

- rakennuksen pohjoisosassa sijaitsee kolme Tampellan valmistamaa kattilaa. Kaksi pohjoisinta on pystytetty vuonna 1936, ne olivat öljykäyttöisiä. Eteläpuoleisin oli hiilikäyttöinen. Se valmistui 1952.
- kattilat ovat jäljellä, mutta eivät käytössä

16. Borsig- kattila

- punatiilinen kattilarakennus on valmistunut vuonna 1943. Kattilan polttoaineena on käytetty puujätettä.
- Jäte on tullut kattilaan kuljetinta pitkin seulomorakennuksen kautta puujätekentältä. Säilynyt kuljetin on katettu tiilisellä käytävällä
- Borsig-kattilan länsipuolella on vanhan meesauunin rauniot. Meesauuni rakennettiin vuonna 1949.
- Borsig-kattilan ja vanhan meesauunin väliin jää peltinen kytkinlaitos, joka on poistettu käytöstä
- Borsig-kattila on jäljellä, mutta ei käytössä

17. Glaubersuolatorni

- mikсарin edessä on betoninen glaubersuolatorni
- torni on rakennettu vuonna 1937 pystyvalutekniikalla
- korkea tornia hallitsee laivan komentosilta muistuttava huippu
- suola tuli torniin satamasta ilmakuljetinta pitkin. Kuljettimen konehuoneen koppi on jäljellä

18. Uusi soodakattila

- voimapaperitehtaan eteläpään, vuonna 1993 rakennetun kombivoimalaitoksen itäpuolelle pystytetty soodakattila rakennuksineen on vuodelta 1957
- kattila on käytössä
- kombivoimalaitoksen paikalla sijaitsi ennen vanha suopatehdas

Paperitehtaan alue

19. Paperitehdas

- Alvar Aallon suunnittelema tehdas valmistui vuonna 1952
- paperitehtaan pohjoispääty on jäänyt vuonna 1987 tehtyjen laajennusten peittämäksi: toimisto, lastausasema, telavarasto. Laajennukset ovat betonielementtisiä ja tiiliverhoiltuja.
- alkuperäinen paperikonesali on vielä hahmotettavissa
- tehtaan eteläpääty on jäänyt vuonna 1993 valmistuneen kombivoimalaitoksen sekä vuonna 1957 valmistuneen soodakattilan taakse.
- suuren osan tehtaan länsisiivestä peittää harmaasta betonielementistä sekä pellistä pystytetty pastakeittäjä – ja TMP-hiertämörakennus

20. Kemikaliasema / Sprinkler-keskus

- osittain 2-kerroksinen rakennus kuuluu paperitehtaaseen liittyvään alkuperäiseen rakennuskantaan

21. Vesisäiliö

- tiilinen yksikerroksinen rakennus valmistui 1950-luvun laajennusten yhteydessä

22. Entinen pumppuasema / nykyinen kuljetusvälinekorjaamo

- tiilinen yksikerroksinen rakennus toimi alun perin tehtaan pumppuasemana. Se rakennettiin vuonna 1937, kun tehtaalle tuleva vesiputki uusittiin.
- rakennuksen eteläpäätyyn on tehty myöhemmin autotallilaajennus
- rakennuksessa on nykyisin auto- ja kuljetusvälinekorjaamo

23. Rakennusosasto ja sahan sosiaalitilat

- yksikerroksinen punatiilinen rakennus kuului alunperin paikalla sijainneeseen punatiiliseen jatkojalostuslaitokseen, joka valmistui 1930-luvun laajennusten yhteydessä
- rakennus muutettiin selluvarastoksi 1952, selluvarasto paloi 1976

Asuinalueet ja muut kuin teollisuusrakennukset

24. Jugendtalo

- kaksikerroksinen jugendrakennus valmistui alun perin sahan konttoriksi
- rakennus valmistui 1903 ja sen on suunnitellut arkkitehtitoimisto Karl Lindahl ja Valter Thomé
- nykyisin rakennus toimii kokous- ja vierastalona
- hyväkuntoinen kiinteistö on peruskorjattu 1980-luvun lopussa

25. Yläkonttori

- arkkitehti Väinö Vähäkallion suunnittelema 2-3- kerroksinen rapattu funktionalistinen rakennus valmistui tehtaan uudeksi konttoriksi vuonna 1937. Rakennus on alkuperäistä vastaavassa asussa.

26. Porttirakennus ja työhönottomisto

- Yläportilla sijaitseva pieni puurakennus on ilmeisesti 1930- ja 1940-lukujen vaihteesta. Se liittyi kiinteästi tehdasta kiertäneeseen puisen aidan porttiin. Tehtaan alkuperäinen portti sijaitsi tällä paikalla.
- porttikopin vieressä sijaitse puurakennus, joka toimii työhönottomistona, mutta on nyttemmin purettu pois

27. Terveyskeskus (Akulinna)

- rapattu 2-kerroksinen rakennus rakennettiin alunperin tehtaan ruokalaksi isännöitsijä Axel Nesmannin toimesta. Se rakennettiin kahdessa eri vaiheessa, osittain 1950-luvun ja osittain 1960-luvun lopussa.
- rakennuksen lounaispäässä toimii tehtaan työterveysasema

28. Sivukäytävätalot ja niihin liittyvät ulkorakennukset

- lähempänä tehdasaluetta sijaitseva hellahuoneista koostunut rakennus kulki nimeltä Kirkkopytinki
- tehdasalueesta poispäin sijaitseva on nimeltään Herrainpytinki
- 2- kerroksiset, vuoratut hirsirakennukset valmistuivat vuosien 1872-73 aikana norjalaisten kirvesmiesten rakentamina, sahan norjalaisten työntekijöiden asunnoiksi
- rakennusten erityispiirteinä on niiden pitkillä sivuilla, kummankin kerroksen tasolla, kulkeva käytävä, joka on sijoitettu räystäään alle
- valtakunnallisesti erittäin arvokkaat rakennukset eivät edusta tyypillistä suomalaista työväenasuinrakennustyyppiä. Ne kuuluvat Suomen vanhimpiin säilyneisiin työväenasuinrakennuksiin. Niiden välissä sijaitsi myös samanaikainen asuinkasarmi, joka paloi vuonna 1876
- molemmat rakennukset on peruskorjattu 1990-luvun loppupuolella, alue on myös silloin täydennysrakennettu, jolloin se on menettänyt alkuperäisen avaran vaikutelman
- rakennusten välissä sijaitsi pääkonttoria vastapäätä ns. Nutikkalinna, joka oli rakennettu sahauspätkistä muuraamalla. Rakennus on purettu jo 1970-luvulla.

3.12 UPM Kymmene Oyj:n Hovinsaaren entisen paperitehtaan alue, Kotka

Aktiebolaget Kotka Cellufabrik perustettiin vuonna 1906. Sittenmin tehtaan omistajina ovat olleet useat osakeyhtiöt, mm. vuodesta 1920 Kotkan Sulfaattiselluloosa osakeyhtiö ja vuodesta 1927 Haarla-yhtiöt. Toiminimeksi tuli pari vuotta myöhemmin Lohja-Kotka Oy.

Tiilirakenteisista kaarevakattoisista teollisuusrakennuksista vanhimmat ovat vuodelta 1906. Vuonna 1934 rakennettiin aikaisempaan arkkitehtuuriin sovitettu valkaisulaitos. Tehtaan konttori valmistui asunnoksi vuonna 1906. Konttorirakennuksen ympäristössä sijaitsevat rakennukset ovat valmistuneet 1900-luvun parin ensimmäisen vuosikymmenen aikana. Tehdasalue on yhtenäisenä säilynyt 1900-luvun alun teollisuusympäristö ja sellaisenaan merkittävä.

KIINTEISTÖT

1. Entinen vedenpuhdistuslaitos
 - rakentamisvuosi 1972
 - ei enää vedenpuhdistuslaitoksena, vaan rakennusta käytetään sepelivarastona, allasta talvella lumenkaatopaikkana
 - aikaisemmin rakennuksessa ollut kiertoilmapuhaltimet, nykyisin ei enää lämmitetä
 - rakennuksen kantava runkorakenne paikalla valettua betonia, rakennuksen julkisivu puhtaaksimuurattu punatiili, altaassa betonipinta
 - rakennuksen vesikaton korjaus aiheellinen, jos rakennus halutaan pitää kunnossa, samoin ikkunoiden ja ovien maalipintojen kunnostus on ajankohtainen
 - muutoin ei lähiaikojen korjaustarvetta rakennuksessa
2. Jätepaperivarasto
 - rakentamisvuosi 1972
 - ei enää alkuperäisessä käytössä, mutta toimii edelleen kuitenkin varastona
 - rakennuksessa teräsbetonelementtipilarit ja jännebetonipalkit
 - julkisivu puhtaaksimuurattu punatiili
 - myöhemmissä korjauksissa rakennuksen itänurkka ja eteläseinän itäpää paalutettu
 - rakennus hyvässä kunnossa eikä tarvitse lähivuosina suurempia korjauksia, ainoastaan pienimuotoisempia korjauksia mm. tiiliverhoiluun, lastauskatoksen vesieristykseen
3. Piippu, sähköverstas, muuntamo, varasto
 - rakentamisvuosi kaikkien osalta 1906, edustavat alueen vanhinta rakennuskantaa
 - sähköverstas on varasto- ja verstaskäytössä
 - muuntamo on edelleen muuntajatilana
 - varasto on osittain varastona, osittain työtilana
 - kaikki rakennukset ovat runkorakenteeltaan ja ulkoseinärakenteeltaan punatiilisiä
 - piippu on nykyisin madallettu ja on hyvässä kunnossa
 - sähköverstas, muuntamo ja varasto ovat tyydyttävässä kunnossa
4. Vanha korjaamo
 - rakentamisvuosi 1908, kuuluu alueen vanhaan rakennuskantaan
 - rakennus ei ole vakituksessa käytössä, se on ollut korjaamona ja tällä hetkellä vain tilapäiskäytössä
 - runkorakenteena on kantavat tiiliseinät, ulkoseinärakenteena punatiiliseinä
 - tehdyistä korjauksista ei ole tietoa
 - rakennuksen ikkunat ovat huonossa kunnossa ja vaativat peruskorjauksen, muutoin rakennus on kohtalaisen hyvässä kunnossa ja otettavissa helposti käyttöön

5. Vanha paperitehdas
 - paperitehtaan pohjoispää on valmistunut vuonna 1906 ja eteläpään laajennus vuonna 1934
 - rakennuksesta on noin puolet varastokäytössä, puolet tyhjiällä
 - runkorakenteena on osittain betonipilarit, osittain kantavat tiiliseinät
 - rakennuksessa on tehty vesikattokorjauksia
 - korjaustarpeita: luonnonkivisokkeleiden kunnossapitokorjaus, lastaussillan uusiminen trukki liikenteen vaurioittamien pilareiden vahvistaminen sekä kolmen kerroksen korkuisen betonisäiliön erittäin huonokuntoisten kantavien pilarien vahvistaminen tai betonisäiliön purku, ulkoseinien peruskorjaus, vesikaton vesieristeen osittainen uusiminen, ikkunoiden osittainen uusiminen
 - tilojen käyttöönotto vaatii rakennuksen kunnostamista ed. mainituilla toimenpiteillä
6. Siporex-hallit (5 kpl)
 - rakentamisvuodet: hallit 1-4 valmistuivat vuonna 1971 ja halli 5 vuonna 1979
 - kaikki hallit ovat varastokäytössä
 - kaikissa varastoissa on runkorakenteena teräsbetoniset elementtipilarit ja jännebetonipalkit, ulkoseinät ovat siporexia
 - hallit ovat hyvässä kunnossa eivätkä ne tarvitse lähivuosina muuta kuin pienimuotoista peruskorjausta
7. Varastorakennus
 - rakentamisvuosi 1979
 - rakennus on edelleen varastokäytössä
 - runkorakenteena teräsbetonielementtipilarit, ulkoseinässä Sandwich-elementti, jossa julkisivussa harjattu betonipinta, joka on maalattu
 - rakennus muutoin hyvässä kunnossa paitsi länsipäädyn taipuneet seinäelementit voivat vaatia pikaisen korjauksen
8. Jalostushalli
 - rakentamisvuosi 1988
 - osittain teollisuuskäytössä, osittain tyhjiällä
 - runkorakenteena teräsbetonipilarelementit, ulkoseinärakenteena tiilipintainen Sandwich-elementti
 - rakennus on hyväkuntoinen
9. Entinen Walki Soft Finland Oy:n tuotanto- ja varastotila
 - rakentamisvuosi 1984
 - tehdassali on vuokrattu tuotantotiloiksi, ensimmäisen kerroksen toimistotila vuokrattu, yläkerran toimisto tyhjiällä
 - ulkoseinärakenne tiilipintainen sandwich-elementti
 - rakennus on hyväkuntoinen
10. Satulinna
 - rakentamisvuosi 1907
 - edustaa jugendtyyliä, rakennettiin tehtaan johtajan asunnoksi
 - nykyisin osa ensimmäisestä kerroksesta konttoritilana, muutoin tyhjiällä
 - rakennuksen yläkerta remontoitu toimistotilaksi, heti käyttöönotettavissa, alakerran tyhjät tilat myös käyttöönotettavissa pintaremontin jälkeen
 - rakennuksessa harvinainen ”nutikkaseinä”- rakenne – muurattu lankunpätkestä savilaastilla, jossa lämpöeristyksenä sahanpurua
 - toisen kerroksen peruskorjaus tehty 1979, konesaumattu peltikatto korjattu ja maalattu, ulkoseinämaalaus suunnitteilla vuonna 2003
 - muutoin rakennus hyväkuntoinen
11. Kaksi puista asuinrakennusta
 - osittain tyhjiällä olevat kaksi puista asuinrakennusta teollisuusalueen keskelle
 - rakennukset ovat 1910-20-luvuilta
 - rakennukset vaativat korjauksen ja uuden käyttötarkoituksen

3.13 Stockforsin tehdasalue ja Klåsarön voimalaitos

Stockforsin kartanon maille perustettiin puuhiomo Edinkoskeen, joka aloitti toimintansa vuonna 1902. Vuonna 1906 rakennettiin kaksikehyksinen saha, joka lakkautettiin vuonna 1966. Tehtaan vuonna 1930 palaneen kuivaamon tilalle rakennettiin uusi. Valmistuessaan Stockforsin hiomo oli Suomen suurimpia. Suurimmat laajennukset tehtiin sotien jälkeen ja 1950-luvun loppupuolella. Tehdas lopetti toimintansa 1989. Stockforsin tehdasalue sisältää useita merkittäviä teollisuusrakennuksia 1900-luvun ensimmäiseltä puoliskolta. Säilyneestä rakennuskannasta mainittakoon Patruuna pytinki, paja, valimo, vanha ja uusi kuorimo, hiomo, sihti- ja lajitteluhuone, vastaanottosali, makasiineja, sähköverstaas ja paloasema. Stockforsin tehtaiden vaikutus alueen rakennustuotantoon on ollut keskeinen. Tehdas piippuineen muodostaa työläisasuntojen kanssa ympäristöjen ympäristön keskeisen osan. Alueen nykyomistaja, Pyroll Oy, on kunnostanut osittain EU-rahoitteisesti alueen rakennuskantaa vuodesta 1997 lähtien, jolloin alueen rakennuskanta oli erittäin huonossa kunnossa. Myös alueen ympäristön kunnostushanke on vireillä. Aluetta toiminnallinen konsepti matkailukäytössä on vielä kesken, mutta tavoitteena on luoda alueesta merkittävä matkailukohde sekä kokous- ja koulutuskohde. Alue on jo nykyisin auki vierailijoille. Päärakennuksen palvelujen lisäksi vanhassa työväenasunnossa on kesäisin auki oleva pakkausnäyttely, sen viereisen rakennuksen vintillä on vaihtuvia näyttelyitä ja muutamissa tehdaskiinteistöissä on ollut kesänäyttelyitä. Tavoitteena on yhteistyössä Pyhtään kunnan ja taidejärjestöjen kanssa luoda alueesta osa Kymenlaakson taidereitistöä, jossa olisi kesäisin näyttelyitä ja mahdollisesti muita kulttuuritapahtumia. Alueella toimii myös Pyhtään lintutalo.

ALUEEN RAKENNUSKANTA

1. Isännöitsijän asuinrakennus / Patruunan pytinki
 - rakennettu ilmeisesti vuonna 1912
 - rakennuksessa asui Stockforsin omistaja vuorineuvos Baumgartner ennen sotia, myöhemmin se oli isännöitsijän asuntona ja välillä myös tyhjillään
 - hirsirakenteinen rakennus edustaa jugendia ja on rakennustaiteellisesti arvokas
 - rakennuksen takasivulla on vaikuttava barokkityylinen ulkoterassi
 - rakennus on täysin peruskorjattu omistajan toimesta ja se on nykyisin matkailukäytössä, siellä on ravintola- ja majoitustoimintaa ja tiloja vuokrataan kokous- ja koulutuskäyttöön
 - päärakennuksen kunnostus on tehty hyvin huolellisesti ja myös interiörissä on pyritty alkuperäiseen henkeen
 - päärakennuksen lisäksi piharakennus on myös kunnostettu. Hieno talliosa säästettiin kunnostuksessa, sauna rakennettiin uudelleen ja samalla luotiin parikymmentä uutta majoituspaikkaa
2. Lämpövoimala
 - vapaana, sopii pienyritystilaksi
 - punatiili, 600 m², rakennettu 1920
 - sisällä purettu kuorenpolttolaitos
 - tila voidaan jakaa, esim. käsityöammatinharjoittajille.
 - käytetty taidenäyttelytilana
 - rakennuksen yhteydessä korkea muurattu savupiippu, hyvässä kunnossa
3. Paja, korjaamo, valimo
 - vapaana, soveltuu yritystoimintaan n. 150 m²
 - sijainti lämpövoimarakennuksessa
 - ahjo käyttökunnossa
4. Kuorimo
 - rakennuksessa vuokralaisen tilausliikenneyritys
 - rakennettu 1955
 - betonirakenteinen, lämpöeristetty
 - piha-alueena asfaltoitu entinen puukenttä n. 1 ha

5. Hiomo

- vapaana, soveltuu esim. metalliyrityksille
- rakennettu 50-luvulla
- betonirakenteinen
- korkeata teollisuustilaa, raananostin
- konttoritiloja toisessa kerroksessa
- iso-ovinen ja valoisa tilaa yht. n. 1000 m²
- rakennuksessa väestösuoja

6. Sihti- ja lajitteluhuone

- vapaana, paljon erilaisia tiloja esim. elämysrittäjille
- hiokemassan käsittelytiloja, massasäiliöitä
- tilat ovat alkuperäisessä kunnossa
- taidenäyttelyitä v. 2002-2003

7. Vesivoimalan tilat

- vapaana, korkeita tiloja elämysmatkailuun
- rakennusvuosi 1900
- tiloissa ollut 3 turbiinia
- vesialtaat alakerrassa, josta yhteys Kymijokeen
- sähköjakohuoneessa generaattori, tilat Pyhtään taideseuran käytössä

8. Vastaanottosali

- tiloissa toimii paperinjalostusyritys
- rakennusvuosi 1928
- ns. konesali 2700 m², kunnostettu teollisuustilaksi

9. Varastohallit

- vapaana, vuokrataan logistiikkayhtiöille ja tilapäiseen varastointiin
- neljä varastoa, 4000 m²
- kaarivarasto suojeltu
- kaksi uudempaa varastoa, jotka on rakennettu 70-luvulla

10. Sähköverstaas

- tiloissa ympäristökeskuksen lintuhoitola
- rakennettu 1960
- harmaa betoniilirakennus

11. Paloasema

- alakerrassa toimii puusepänerstaas
- yläkertaan saneerattu nykyaikainen asunto- ja ateljeetila; vapaana
- rakennettu 1930
- letkutorni

12. Talli

- vapaana
- rakennusvuosi 1920
- luonnonkivistä tehty alakerta, soveltuu pienyrityskäyttöön, myymälä, pubi, näyttelyt
- yläkerrassa näyttelytilat

13. Talonmiehen mökki

- entisöity paperituotteiden ja pakkausten näyttelytilaksi
- rakennettu 1930
- punainen lautaverhous
- piha luonnontilassa

14. Alueen vieressä Kymijoen haara, josta yhteys merelle Strukan sulun kautta
- rannat kasvaa vanhaa tervaleppää
 - laaja suistoalue
 - sululla vanha sulunkäyttäjän savitalo v. 1830

ASUINRAKENNUKSET

15. Insinöörien asuinrakennus
- insinöörien asunnot sijaitsivat vielä 1930-luvulle tultaessa Stockforsin tehdasalueen pohjoisosassa erillisellä aidatulla alueella
 - aiemmin aidatulla virkailijoiden asuntoalueella on säilynyt yksi insinöörien asuinrakennus 1900-luvun alkupuolelta
16. Kauppiaan talo
- 1930-luvulla insinöörien asunnoiksi kunnostettiin tehdasalueen eteläpuolelta ns. kauppiasantalo
 - tuolloin tehdyssä korjauksessa talo sai vinkkelin muodon
17. Mutankylä
- työläisasuntoalue 1900-luvun alusta sekä 1910- ja 1920-luvuilta
 - alueen rakennuskanta koostuu pienistä tuparakennuksista ja mansardikattoisista asuintaloista sekä ulkorakennuksista, jotka paikoin muodostavat kujamaisia kulkuväyliä
 - kokonaisuus on syntynyt suunnittelematta ja spontaanisti ja on edelleen hyvin ehjä
18. Välikylä
- Stockforsin tehtaiden vanhinta asuntokerrostumaa
 - rakennusryhmä muodostaa yhtenäisen kokonaisuuden
 - Stockforsin tehtaiden pohjoispäässä sijaitseva Välikylä muodostui 1900-luvun alussa, kun yhtiö osti Pietilän päärakennuksen ulkorakennuksineen
 - Pietilä ja kylän muut kymmenkunta rakennusta korjattiin yhtiön työntekijöiden asunnoiksi
 - kyläryhmään kuului osuuskauppa Liitto, jolle kunnostettiin vanha tuparakennus. Rakennukseen viistettiin kulmaovi kuten oli tapana.
 - vuonna 1948 Välikylään rakennettiin vielä kaksi uutta virkamiesasuntoa

STOCKFORSIN LÄHIYMPÄRISTÖ

19. Klåsarön voimalaitos
- Axel Juseliuksen suunnittelema voimalaitos Kymijoen Välisaareessa on vuodelta 1909
 - voimalaitos oli valmistuttuaan yksi Suomen suurimmista
 - ulkoisesti rakennus säilyi vuoteen 1983 samanlaisena, tällöin sen viereen rakennettiin lisälaitteita
 - voimalaitosrakennukseen liittyy punatiilinen asuin- ja konttorirakennus samalta ajalta
 - voimalaitos on edelleen käytössä

4. SAHOJA JA MUITA PUUNJALOSTUKSEN KOHTEITA

Siikakosken sahan alue

Siikakoski, Jaala

- saha oli toiminnassa 1827 – 1934
- Siikakosken ensimmäinen saha perustettiin Arrajoen kartanon omistajien Glansenstjernojen toimesta
- kreivi Robert de Geer oli sahan osakkaana vuosina 1840-51. Tämän jälkeen saha kuului mm. helsinkiläiselle kauppiaalle Kristian Henrik Stierille
- 1870-luvulla Siikakoski oli yksi pohjoisen Kymenlaakson merkittävimmistä sahoista
- viimeiset saharakennukset purettiin 1960-luvulla, mutta paikka on jäljellä
- johtajan asunto ja puistoalue jäljellä

Kimolan kanava

Kymijoki Kimolanlahti Pohjanlahti, Jaala

- Konniveden ja Pyhäjärven välinen uitto tapahtui aikaisemmin Kymijokea pitkin Vuolenkosken ja Mankalankosken uittoruuhien kautta irtouittoina
- uiton kehittämiseksi tie- ja vesirakennushallitus rakensi vuosina 1962-69 Kimolan uittokanavan, joka oikaisee Kymijoen laajan mutkan ja lyhentää uittoväylää yli 20 kilometriä
- Kimolan kanavan pituus on noin 5 kilometriä ja leveys kahden nippujonon leveyden verran
- kanava sijaitsee vanhassa kulttuurimaisemassa, osa siitä on litin kunnan puolella

Tirvan tehdasalue

Immasenjärvi Tirvanjärvi Väliväylä, Valkeala

- teollisuushistoriallinen ympäristö, jossa on ollut monipuolista toimintaa
- toiminta loppunut
- Insinööri August Palmberg perusti Tirvan Pajukoskelle vesisahan, höyläämön ja kimrökitehtaan
- tehtaan ja Kaipiaisten aseman välille valmistui kapearaiteinen rautatie vuonna 1904
- vuosina 1906-12 paikalla toimi Suomen myllynkivitehdas Oy ja vuosina 1913-19 teknokeamiallinen tehdas.
- Huhmarkoskeen rakennettiin Suomen ensimmäinen sähkövoimalaitos vuonna 1913
- alue liittyy myös uiton historiaan
- kemiallisen tehtaan tiloissa toimi ns. ryynitehdas vuosina 1919-28
- Enso Gutzeit osti Tirvan 1928, jonka jälkeen saha ja höyläämö jatkoivat toimintaansa vuonna 1947 sattuneeseen tulipaloon saakka
- Kaipiaisista Kannuskoskelle menevän tien varressa, Tirvan entisten teollisuuslaitosten läheisyydessä, on tehtaan työntekijöiden asuinrakennuksia Tirvankosken molemmin puolin.
- Huhmarkoskessa on säilynyt vuosisadan vaihteesta peräisin oleva pato
- Huhmarkosken ääressä korkealla mäellä sijaitseva entinen johtajan asunto on vuodelta 1903. Rakennuksen ympärillä on siihen kuuluvia istutuksia
- Kokinmäellä on ilman kaavasuunnittelua syntynyt työläisten asuntoalue 1900-luvun alussa. Rakennukset ovat pieniä huoneen ja keittiön käsittäviä tuparakennuksia. Kokinmäellä on seitsemän suhteellisen tiiviisti rakennettua asuntoa korkeassa mäkimäastossa. Niistä kaksi edustaa pihaympäristöineen hyvin säilynyttä 1900-luvun alun kerrostumaa. Nykyisin asunnot ovat loma-asuntoja.
- vuonna 1924 perustettiin Tirvan rukoushuoneyhdistys, jolle insinööri Palmberg lahjoitti tontin ja piirustukset rukoushuonetta varten. Rukoushuone rakennettiin osittain vanhasta tuparakennuksesta rakennusmestari Antton Lehdon piirustusten mukaisesti vuonna 1932

Kannuskoski
Valkeala

- puuhiomo ja pahvitehdas
- insinööri David Collianderin vuonna 1883 perustama puuhiomo ja pahvitehdas lopetti toimintansa vuonna 1939. Paikalla on säilynyt tehtaan konttori- ja metsänvartijan rakennus.
- ympäristö on puistomainen
- tehdasrakennus sijaitsee nykyisen Etelä-Suomen Voiman voimalaitoksen paikalla

Jyräänkosken mylly- ja uittoympäristö
Väliväylä, Valkeala

- Jyräänkoski liittyy yhtenä osana Väliväylän uiton historiaan
- entinen myllyrakennus paloi 1968, mutta harkkokiviperustukset ja myös harkkokivistä tehty ränni ovat säilyneet

Jokelan mylly-ympäristö
Jokelanjoki Myllykoski Valkeala

- Jokelanjoen Myllykoskessa sijaitsee kaksi myllyä – yksi kummallakin rannalla – ennen vuoden 1932 toimeenpantua isojakoa
- toinen tuhoutui tulipalossa, toinen joutui tulvan viemäksi
- Valkealan seurakunnan kappalainen Erik Vahlberg sai vuonna 1848 oikeuden rakentaa paikalle kahden kiviparin jauhomyllyn
- vuonna 1899 mylly siirtyi Osakeyhtiö W. Gutzeit & Co:n omistukseen, yhtiö rakensi vuonna 1910 uuden myllypadon vanhan huonokuntoisen tilalle. Uusi oli osittain kivipato, sitä on myöhemmin uusittu
- mylly siirtyi myöhemmin Valkealan kunnan omistukseen
- myllyn koneisto on säilynyt
- myllyn ympäristö on geologisesti merkittävä ja sen läheisyydestä löytyy myös hiidenkirnu

Vuohijärven puunjalostuskohde
Vuohijärvi, Valkeala

- entinen puunjalostuskohde

Anttilan mylly ja saha
Torasjoki Ulpaskoski, Valkeala

- ensimmäinen mylly perustettiin paikalle 1850-luvulla ja sahaustoiminta aloitettiin 1800-luvun lopulla
- nykyinen saha on rakennettu 1920-luvun puolivälissä. Se oli alkuaan sirkkelisaha, mutta muutettiin raamisahaksi vuonna 1951
- mylly ja saha ovat olleet saman suvun hallussa vuodesta 1899
- ympäristökeskus on rahoittanut rakennusten kunnostusta

Sarkasen mylly ja saha
Valkeala

- 1800- ja 1900-lukujen vaihteesta
- mylly ja saha korjaustarpeessa
- patorakennelmia jäljellä
- miljööseen kuuluu hieno omistajan porvaristyylinen asuinrakennus

Kuutin kanava

Kuutin lahti, Tervajärvi, Valkeala

- uittoon liittyvä pieni kanava Tervajärven ja Kuutinlahden välillä
- kanava on kunnostettu
- kuuluu Repoveden suojelualueeseen

Kaukaan rullatehtaan säilyneet osat

litti

- Kaukaan puurullatehtaasta 190-luvun alkupuolelta on säilynyt palokoppi ja konehuone, joka nykyisin kuuluu myöhemmin laajennettuun leipomorakennukseen
- näkyvissä on rakenteita ja rakenteiden hierarkisuutta

Perheniemen kartanon mylly ja saha

Myllylä, litti

- tunnetaan myllyn paikkana jo 1700-luvulla
- Perheniemen kartanon entinen mylly sijaitsi aikaisemmin Mustajoen toisella puolella
- rakenteet on ilmeisesti siirretty nykyiselle paikalleen 1800-luvun kuluessa, jolloin myllyyn liitettiin myös vesisaha, joka 1800-luvulla toimi turbiinikoneilla
- mylly-ympäristöön kuuluu myllyn ja saharakennuksen lisäksi myllyuoma patolaitteineen ja kaksi kiviholvisiltaa
- mylly lopetti toimintansa 1960-luvulla
- myllyrakennus uomineen kuvastaa merkittävällä tavalla vanhaa myllyrakennusperinnettä
- alue edustaa harvinaistunutta ympäristöä ja käsittää vivahteikkaan, eri historiallisten kerrostumien ja rakenteiden kokonaisuuden
- museoviraston ja ympäristökeskuksen tuella omistaja on kunnostanut rakennuksia

Kausalan saha

Leiniselkä, litti

- liikemies Matti Multalan perustama saha on toiminut nykyisellä paikalla 1910-luvun vaihteesta asti
- sahalla on ollut myöhemmin muita omistajia ja sen yhteydessä on toiminut kauppamylly
- saha paloi vuonna 1939 ja sen jälkeen rakennettiin uudet teollisuusrakennukset, jotka on nyttemmin purettu

Vuolenkoski

Kymijoki, litti

- Vuolenkoski liittyy kiinteästi uittohistoriaan sekä vesisahojen aikaan (1775-1877)
- Siltasaareissa hinaajien tuomat tukkiniput hajotettiin ennen uiton jokiosuuskien alkua
- uittot aloitettiin Kymijoessa 1870-luvulla
- alueella on mm. uitto-työnjohtajan asuinrakennus ja venetalas

Raussilan saha ja mylly

Tallusjoki, Elimäki

- Raussilan mylly- ja sahaosuuskunta perusti vuonna 1915 saha- ja myllylaitoksen vanhan myllyn paikalle
- rakennuksissa on piirteitä 1910- ja 1930-luvun arkkitehtuurista
- vehnämylly on valmistunut vuonna 1932
- mylly liittyy olennaisesti kylämiljööseen

Heikkilän saha

Anjalankoski

- perustettu 1861
- jäljellä voimalarakenteita ja peruskiviä sekä muistokivi

Keisarinkosken saha

Summanjoki, Anjalankoski

- eversti Lennart Forsten perusti vuonna 1890 Keisarinkoskeen ensimmäisen vesisahan ja höyläämön
- vuonna 1906 laitokset osti Vihtori Yrjönen, joka omisti myös Vehkalahten sahan
- alueella on säilynyt suurehko saharakennus sekä patorakennelma. Saha on ollut vielä viime vuosina käytössä
- Kymenlaakson hienoimpia sahoja

Turpaan ruutitehdas, mylly ja entinen saha

Summanjoki, Anjalankoski

- kamariherra C. Linder, kapteeni Karl Gustaf Sanmark, vuorineuvos Fredrik Idestam ja kauppias Karl Gustaf Lydmark perustivat Turpaan ruutitehtaan 1877
- ruutitehdas oli omana aikanaan ainoa Suomessa metsästys-, poraus- ja kanuunaruutia valmistava teollisuuslaitos
- sen alue käsitti 22 tuotanto- ja varastorakennusta Summanjoen Haapalan kylässä, Hirvelän kylän puolella olivat isännöitsijän asuinrakennus sekä työnjohtajien ja työläisten asun- toja
- tehtaan kohdalla Summanjoki oli osittain padottu ja kanavoitu
- tehtaan historia päättyi vuonna 1890 sattuneeseen räjähdykseen
- vuorineuvos William Ruth osti ruutitehtaan alueen vuonna 1896 ja rakennutti sinne vuonna 1902 tullimyllyn ja pienehkön sahan
- myllyn toiminta päättyi 1954
- nykyisin tällä teollisuushistoriallisesti merkittävällä alueella on kanavarakenteita, rakennusten harkkokiviperustuksia ja hyväkuntoinen, koneistoineen säilynyt myllyrakennus

Pitkäkosken tehdasalue

Summanjoki, Anjalankoski

- paikalla on rauniot vuonna 1916 perustetusta ja vuonna 1932 palaneesta puuhiomosta ja paperitehtaasta
- paikalla oli myös tiiliteollisuutta
- Pitkäkosken tehtaan perustajina olivat opettaja V. J. Häkli, insinööri E. Niinikoski, maanviljelijä A. Huovila, toimitusjohtaja J. Vitikainen sekä sahanasentaja E. Rautaheimo
- raunioiden läheisyydessä on asuintalo 1900-luvun alusta

Juurikorpi

Karhula, Kotka

- tiilitehdas ja huonekalutehdas, joiden toiminta on loppunut
- molempien tehtaiden rakennukset ovat 1800- ja 1900-lukujen vaihteesta. Tiilitehtaan rakennus on raunioitunut
- alueella on lisäksi säilynyt koulurakennus, joka valmistui 1920-luvun alussa sekä vuosisadan alun rautatieasema
- asuinrakennuksista mainittakoon pieni, edustava ja yhtenäinen asuinalue 1900-luvun puolivälistä sekä muita virkailijoille ja työväestölle tarkoitettuja asuinrakennuksia. Asuintaloista huomattavin on johtajan asunto 1910-luvulta. Sen on mahdollisesti suunnitellut arkitehti Armas Lindgren.

Ristiniemi

Vehkalahti

- saha ja lasitehdas
- toiminta loppunut

Metsäkylän saha

Sahakoski Summanjoki, Vehkalahti

- saha
- toiminta loppunut ja sahasta jäljellä raunio
- ensimmäisen sahan paikalle perusti jo vuonna 1730 Johan Forsell (1698 – 1768) yhdessä haminalaisen pormestari Wittstockin kanssa
- Forsell oli alun pitäen maakauppias Vehkalahdelta, mutta muutti ensin Haminaan porvariksi ja osti yhteistyössä toisen kauppiaan, Nordströmin kanssa, Petjärven ruukin, joka sai nimekseen Strömforsin ruukki. Forsell oli Loviisan kaupungin – ensimmäiseltä nimeltään Degerby – perustajia ja myös kaupungin ensimmäinen pormestari ja valtiopäivämies, joka aateloitiin nimellä af Forselles.
- Metsäkylän sahan vuosituotanto oli 1000 toltia lautaa.
- sahan ympäristöön kasvoi 1700-luvulla huomattava sahayhdyskunta, joka oli ensimmäisiä merkkejä maakunnan ja koko maan teollisesta kehityksestä. Näiden koskien tienoilla onkin melkein aina näistä päivistä lähtien toiminut jokin puuteollisuusalan yritys.
- Ensimmäisen sahan jälkeen on paikalla ollut monia sahoja. 1800-luvulla paikan ovat omistaneet Gideon, Fabian ja Tobia Vikman, kollegiosihtööri N. Kirilin, kollegiasessori M. Gossling sekä everstiluutnantti Anton Daniel Nordman. Myöhemmin omistajina mainitaan mm. Bruunien suku sekä Erik Johan Längman. Tämä saha sai privilegion vuonna 1821.
- paikalle rakennettiin vuonna 1890 yksiraaminen höyrysaha, jolla sahattiin tuolloin 25 000 hirttä vuodessa. Höyrysaahan omistivat Mitrovan Demidov ja Nikolai Aladdin.
- viimeinen saha rakennettiin vuonna 1922 Vihtori Yrjösen toimesta. Saha paloi vuonna 1956. Yrjönen oli sahan omistaja vuodesta 1902 vuoteen 1932.
- nykyisin sahan paikalla on betonirakenteita, Jakob af Forsellesin pronssiin valettu korkokuva ja kosken yli johtava yksiaukkoinen holvattu kivisilta, jonka kansi on betonia
- sahan paikka on historiallisesti merkittävä

Myllykylän mylly ja saha

Myllykylä Vehkakoski Sahakoski, Vehkalahti

- Vehkajoessa tiedetään olleen mylly jo 1600-luvulta lähtien. Nykyisen myllyn rakennutti Vehkalahden kunta vuonna 1919.
- rakennuksiin kuuluu mylly turbiinitunneleineen, kivipatoineen sekä ulkokatoksia
- saha, joka rakennettiin todennäköisesti samassa yhteydessä lopetti toimintansa 1960-luvulla. Sen paikalle on 1970-luvulla rakennettu myllyn laajennusosa.
- hirsistä salvottua kaksikerroksista myllyä korotettiin 1930-luvun vaiheessa kolmikerroksiseksi
- mylly on edelleen käytössä ja on maisemallisesti ja teollisuushistoriallisesti erityisen huomattava ja valtakunnallisesti merkittävä kohde

Kattilakosken sahan paikka

Vehkalahti

- 1892-1901 toiminnassa
- jäljellä jonkin verran mm. patoaltaan kiveystä

Koskelan mylly ja saha

Virokoski Virojoki, Vehkalahti

- vuonna 1854 rakennettiin mylly, vuonna 1909 pärehöylä ja vuonna saha
- myllyyn ja sahaan liittyy pato ja pitkän vesirännin kiveyksiä
- Kymenlaakson ammattikorkeakoulu kunnostettiin 1990-luvun lopulla uittoränni ja saha toimintakuntoon
- Kymenlaakson huomattavimpia vanhoja mylly- ja sahaympäristöjä
- mylly- ja sahaympäristöön liittyy Koskelan tila päärakennuksineen (päärakennus 1890-luvulta)

Kalliokoski
Miehikkälä

- saha ja lasitehdas
- toiminta loppunut, jäljellä on sahan rauniot ja konttorirakennus

Pitkäkosken saha ja mylly
Virojoki, Miehikkälä

- haminalainen Jobst Dobbin rakennutti sahan Pitkäkoskelle vuonna 1728, mutta jo vuonna 1738 sahan paikkaa vähän muutettiin ja saha kehittyi 1700-luvun puoliväliin mennessä yhdeksi maan suurimmista
- säilyneiden rakennusten vanhimmat osat ovat tämän vuosisadan alusta, jolloin sahamylly oli Kalliokoski Oy:n omistuksessa
- nykyiset rakennukset ovat yhtenäinen ja sopusuhtainen kokonaisuus, joka edustaa harvinaiseksi käyntyä rakennusperinnettä
- alue on teollisuushistoriallisesti merkittävä

Sahamylyn paikka
Urpalanjoki, Miehikkälä

- tunnetaan myllyn paikkana jo 1500-luvulla
- 1900-luvun alussa paikalla toimi Juho Myllysen sahamylly, jonka vanhat rakenteet paloi-
vat 1960-luvulla, jolloin sahaus- ja myllytoiminta lakkasi
- paikalle rakennettiin sementtitiilinen pieni generaattorirakennus
- patorakennelma ja vanhan myllyn perustukset ovat säilyneet
- mylly on ympäristöineen Muurikkalan viljelysmaiseman keskeisiä osia ja tiettävästi ensimmäinen myllyn paikka Miehikkälässä

Hauhian mylly ja saha
Vaalimaanjoki, Miehikkälä

- kylän yhteinen mylly toimijo ainakin isojaon aikana 1830-luvun alussa
- nykyisen myllyn rakensivat Petter Lundgren, Emmanuel Hauhia ja Eerik Taari vuonna 1881
- mylly oli toiminnassa 1970-luvulle asti, siinä oli pieni generaattori sähkön tuottamista varten
- vuonna 1939 myllyn yhteyteen rakennettiin saha
- mylly sijaitsee Vaalimaanjoessa Saivikkalan ja Hurttalan rajalla
- myllyn vieressä oleva betonilla tuettu puusilta valmistui 1970
- mylly sijaitsee kauniilla paikalla keskellä peltojen ja joen muodostamaa kulttuurimaisemaa

Suurpään saha ja mylly
Virojoki, Virolahti

- nykyinen hirsinen ja osittain rankorakenteinen saharakennus rakennettiin 1940-luvulla aiempien rakennusten tuhouduttua tulipalossa
- lähiympäristössä on vanha myllyn paikka ja vuosisadan alussa silloiselle omistajalle rakennettu asuinrakennus

Mattilan mylly ja saha
Mattila Vaalimaa, Virolahti

- mylly on todennäköisesti 1870-luvulta ja sen rakennutti Mattilan tilan omistaja maakauppias Martti Kyckling
- myllyn rakennukseen liittyy saha alkuperäisine koneistoineen
- alue on yksi parhaiten säilyneitä mylly- ja sahaympäristöjä Kymenlaaksossa ja kokonaisuudella on huomattavaa maisemallista merkitystä

Reinikkalan mylly ja saha
Vaalimaanjoki, Virolahti

- myllyn perustamisesta saatiin päätös 1844, paikalla toimi yhden kiviparin tullimylly vuoteen 1897, jolloin asennettiin toinen kivipari
- mylly oli aluksi tilallisten yhteinen
- 1900-luvun alussa myllyä jatkettiin sahaosalla, jossa oli myös höyläkone
- sahasiipi rakennettiin kokonaan uudelleen vuonna 1925, myllyosa on vanhin säilynyt virolahtelainen mylly
- pato ja uoma uusittiin vuonna 1965

Väliväylä
Valkeala

- vesireitti, jota pitkin Saimaalta tulleet tukit uitettiin Immasenjärven, Tirvajärven, Haukka-järven ja Lappalanjärven kautta Kymijokeen
- Kymenlaakson alueella Väliväylä alkaa Kannuskoskelta
- sen kokopituus Jänköjärveltä Kymijokeen on 110 kilometriä

5. ARKKITEHTIEN JA SUUNNITTELIJOIDEN PUUNJALOSTUSKOHTEET

ALVAR AALTO

Stora Enso Oyj:n Anjalankosken
kartonkitehtaan alue

- metsäkonttori, Federleyn suunnitteleman rakennuksen ulkoasun muutostyö
- Tervakuja
- Rantalinja
- Rinnetalot ja niiden autotalli
- Arava A, B ja C – kerrostalot

Stora Enso Oyj:n Anjalankosken
paperitehtaan alue

- vanha paperitehdas, paljon muutoksia ja laajennuksia
- vesiasema
- katkaisulaitos
- kuorimo
- vanha voimalaitos, Aallon suunnittelema julkisivu on säilynyt ennallaan
- hiertämö ja sen varasto
- sahan konttori ja toimistotilat, saattaa olla Aallon suunnittelema

Stora Enso Oyj:n Kotkan tehtaas
- paperitehdas

Stora Enso Oyj:n Summan tehdas
ja Petkeleen asuinalue
Hamina

- paperitehdas
- pumppuasema, tehtaan pumppuasema Summanjoen varrella
- Puu-Petkele, Aallon suunnittelema tehtaan työväen asuinrakennusalue, puurakenteisia yhden ja kahden perheen
- taloja sekä kolmen auton talli
- Petkeleen virkailijatalot, 3 kpl ja kolmen auton talli
- Petkeleen huoltorakennus

Karhulan Teollisuuspuisto
Kotka

- konttori, konepaja
- Tennistalot vuosilta 1945-47
- PYP:n liiketalo

Sunilan tehdasalue
Karhula, Kotka

- mm.
- tehtaan konttorirakennus
 - massavarasto
 - glaubersuolavarasto
 - turbiinisali
 - meesapolttimo

Sunilan asuinalue
Karhula, Kotka

- Kantola, johtajan asunto nyk. edustus- ja koulutustila
- Rantala, insinöörien rivitalo
- Mäkelä, työnjohtajien ketjutalo
- Mäntylä, pienkerrostalo
- Honkala, pienkerrostalo
- Karhu, terassitalo
- Päivölä, terassitalo
- Kontio, kerrostalo
- Kivelä, kerrostalo
- Harjula, kerrostalo
- Kuusela, kerrostalo
- Juurela, kerrostalo
- Runkola, kerrostalo
- Puistolän omakotialue, 12 tyyppitalo
- EKA:n lämpökeskus
- Valliniemen sauna ja pesutupa, nk. "Aallon maja"
- Autotallit, Tehtaankatu 3
- Valliniemen lämpökeskus, autotalli, paloasema

Sunila
Karhula, Kotka

- Pirtti 1800- ja 1900-lukujen vaihteen puuarkkitehtuuria edustava harrastus- ja kokoontumistila, muutos- ja lisärakentamistyöt Aallon tekemiä

ALVAR AALLON TOIMISTO

Karhulan Teollisuuspuisto
Kotka

- johtajan asunto Kaunismäentiellä, arkkitehtina oli Paul Bernoulli

GUSTAF EDVARD ASP

Stora Enso Oyj:n Anjalankosken
kartonkitehtaan alue

- tehtaan kerho, alun perin rakennettu kouluksi

GUNNAR ASPELIN

Karhulan Teollisuuspuisto
Kotka

- Mestari talot (1936, 1946)

GUNNAR ASPLUND

UPM Kymmene Oyj:n Kymintehtaan alue
Kuusankoski

- Villa Ruths

PAUL BERNOULLI

Karhulan Teollisuuspuisto
Kotka

- johtajan asunto, Bernoulli oli Aallon toimiston palveluksessa

A. W. BREIJLIN

UPM Kymmene Oyj:n Kymintehtaan alue
Kuusankoski

- vesivoimala eli sähkösentraali
- sähkölaitos

THEODOR DECKER

UPM Kymmene Oyj:n Kymintehtaan alue
Kuusankoski

- johtajan asunto

EDUARD DIPPEL

Verlan pahvitehdas ja puuhiomo
Jaala

- mm.
- pahvitehdas ja puuhiomo
- kuivaamo
- Patruunan Pytinki
- tarvikevarasto eli Myllymakasiini

BIRGER FEDERLEY

Stora Enso Oyj:n Anjalankosken
kartonkitehtaan alue

- kirkko
- metsäkonttori alun perin Federleyn suunnittelema, ulkoasu muuttunut täysin Aallon suunnitelmien mukaan
- palvelukonttorin ulkoasu ilm. Federleyn

UPM Kymmene Oyj:n Voikkaan tehtaat
Kuusankoski

- vesivoimalaitos

WOLMAR FORSBERG

UPM Kymmene Oyj:n Kymintehtaan alue
Kuusankoski

- Villa Wolmar

SIGURD FROSTERUS

Stora Enso Oyj:n Anjalankosken
kartonkitehtaan alue

- vesivoimalaitos yhdessä Ole Gripenbergin kanssa
- pato, patotie, pylväslyhdyt, höyryputkeline yhdessä Ole Gripenbergin kanssa
- Kirkkorinne – kolme asuinrakennusta

UPM Kymmene Oyj:n Kymintehtaan alue
Kuusankoski

- Kymiyhtiön teollisuusoppilaitoksen juhlasalin sisustus

GESELLIUS – LINDGREN – SAARINEN

UPM Kymmene Oyj:n Voikkaan tehtaat
Kuusankoski

- vanha paperitehdas paloi, tulipalossa säilyneestä julkisivusta jäljellä kaksi tornia tehdas-alueen keskellä

OLE GRIPENBERG

Stora Enso Oyj:n Anjalankosken
kartonkitehtaan alue

- vesivoimalaitos yhdessä Sigurd Frosteruksen kanssa
- pato, patotie, pylväslyhdyt, höyryputkeline yhdessä Sigurd Frosteruksen kanssa

UPM Kymmene Oyj:n Kymintehtaan alue
Kuusankoski

- kolme tasakattoista asuinrakennusta

VIKTOR HAIMI

Verlan pahvitehdas ja puuhiomo
Jaala

- pahvitehtaan kiilottamo, autotalli ja väentupa Eduard Dippelin tyyliä noudattaen

ARNE HELANDER

UPM Kymmene Oyj:n Voikkaan tehtaat
Kuusankoski

- virkailijoiden kerrostalot (3 kpl) yhdessä Bertel Liljeqvistin kanssa

ULLA HJELT

Karhulan Teollisuuspuisto
Kotka

- Tennistalot vuosilta 1961 ja 1971

BERTEL LILJEQVIST

UPM Kymmene Oyj:n Kymintehtaan alue
Kuusankoski

- Vanha Kymin paperitehdas
- höyryvoimalaitos
- pääkonttori
- Villa Ida
- Villa Bertel
- Lauttakatu 21, asuinrakennus
- Lauttakatu 17, asuinrakennus
- Lauttakatu 4, nk. vanha virkamiestalo, kerrostalo
- Lauttakatu 23, virkailijoiden asuinrakennus
- Lauttakatu 2, virkailijoiden asuinrakennus
- Niementie 13, alun perin opettajien asunto, nykyisin yhtiön toimistokäytössä

UPM Kymmene Oyj:n Voikkaan tehtaat
Kuusankoski

- virkailijoiden kerrostalot (3 kpl) yhdessä Arne Helanderin kanssa

KARL LINDAHL

Korkeakosken teollisuusalue
Karhula, Kotka

- puuhiomo
- uudempi vesivoimalaitos
- höyryvoimalaitos

Karhulan Teollisuuspuisto
Kotka

- työväenasuinrakennuksia

Stora Enso Oyj:n Kotkan Tehtaat

- jugendtalo yhdessä Valter Thomén kanssa

Karhulan Teollisuuspuisto
Kotka

- puuhiomo ja päämuuntamo

HERMAN LINDELL

UPM Kymmene Oyj:n Kymintehtaan alue
Kuusankoski

- pahvikuivaamo

SELIM A. LINDQVIST

UPM Kymmene Oyj:n Kymintehtaan alue
Kuusankoski

- Koskenranta 14, huvilatyylinen asuinrakennus
- Tennismaja
- Kymiyhtiön teollisuusoppilaitos

UPM Kymmene Oyj:n Voikkaan tehtaait
Kuusankoski

- sulfiittispritehdas
- virkamiesklubi
- Ruiskumestarin talo, asuinrakennus

W. G. PALMQVIST

Myllykoski Oyj:n Anjalankosken tehdasalue

- hiomo
- voimalaitos
- höyryvoimalaitos
- paperitehdas
- korjauspaja
- pääkonttori
- Kerho
- Mestariatalot
- Espiksen virkailijatalot

BENGT SALIN

UPM Kymmene Oyj:n Kymintehtaan alue
Kuusankoski

- Kymiyhtiön lastenseimi, nykyisin kokoustila

AUGUST SANDSUND

Stora Enso Oyj:n Anjalankosken
kartonkitehtaan alue

- hiomo
- rantasauna

VALTER THOMÉ

Stora Enso Oyj:n Kotkan tehtaait

- jugendtalot, Valter Thomé yhdessä Karl Lindahlin kanssa

UPM Kymmene Oyj:n Voikkaan tehtaait
Kuusankoski

- vanha paloasema

VÄINÖ VÄHÄKALLIO

Stora Enso Oyj:n Kotkan tehtaait

- Yläkonttori

KÄYTETTYJÄ KIRJALLISIA LÄHTEITÄ

- Putkonen Lauri, Kulttuurihistoriallisesti arvokkaat teollisuusympäristöt. Tutkimus 4/1988. Ympäristöministeriö, kaavoitus- ja rakennusosasto. Valtion painatuskeskus. Helsinki 1989.
- Rakennettu kulttuuriympäristö. Valtakunnallisesti merkittävät kulttuurihistorialliset ympäristöt. Museoviraston rakennushistorian osaston julkaisuja 16. Museovirasto, Ympäristöministeriö. Helsinki 1993.
- Kymenlaakson rakennuskulttuuri. Kymenlaakson seutukaavaliiton julkaisu A:26. Kotka 1992.
- Niinikoski Eero, Verla – ainutlaatuinen teollisuusmuistomerkki. UPM Kymmene Oyj . Jyväskylä 2001.
- Kanto Matti, Olipa kerran Halla. Kymin Paperiteollisuus Oy. Anjalankoski 1994.
- Kuusankosken kirja, Jyväskylän yliopiston ylioppilaskunnan julkaisusarja nro 34. Jyväskylä 1997.
- Enso Oy:n rakennuskannan inventointi, inventointiraportti. 28.2.1997. Henrik Wager, Museovirasto.
- Alvar Aalto Kotkassa, 21.5.-14.9.1997. Näyttelyjulkaisu.
- Kupiainen Janne, Sunilan tehtaat, arkkitehtuurin perintö ja tulevaisuus. Diplomityö 1999. Teknillinen Korkeakoulu, arkkitehtiosasto.
- Korhonen Martti, Saarinen Juhani. Kymistä Kotkaan, osa I. Seudun kehitys pyyntikulttuurista teollistumisen aikaan. WSOY kirjapainoyksikkö. Porvoo 1999.